

palócföld

KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 93/2

XXVII. évfolyam

március-április

Alapítvány

A PALÓCFÖLD Szerkesztősége

PALÓCKULTÚRA ALAPÍTVÁNYT

hozott létre.

Az alapítvány célja többek között a **PALÓCFÖLD** folyóirat szellemi műhelymunkájának fenntartása és gazdagítása, díjak, pályázatok alapítása és kiírása, valamint a történelmi Nógrád Megye (Nagykürtös, Losonc, stb.) művelődéstörténeti hagyományainak, szlovákiai magyar nemzetiségű alkotók és a lakosság kulturális feltételeinek javítása is.

Az Alapítvány nyitott bel- vagy külföldi természetes, illetőleg jogi személyek vagyoni (pénzbeli és dologi) adományai előtt, amelyről az Alapítvány Kuratóriuma köteles nyilvánosan elszámolni.

Az Alapítvány támogatóinak nevét vagy a cég címét, kívánság szerint a **PALÓCFÖLD** folyóiratban megjelentetjük, valamint kedvezményes reklámlehetőséget biztosítunk számukra a Mikszáth Kiadó könyvein és más, a kiadó által szervezett fórumokon.

Az 1989. XLV. 34. paragrafus szerint csökkentheti az Ön éves adóalapját az Alapítványnak felajánlott pénzüsszeggel.

Az OTP Nógrád Megyei Igazgatóságánál vezetett bankszámlánk száma: 5062-7.

Tartalom

<i>Mezey Katalin</i> József Attila a változó világban	109
<i>Géczi János</i> Szabad kis zsandárversek	112
<i>Dippold Pál</i> Mulandó ember (novella)	121

NAPJAINK

<i>Kovács László Imre</i> Többség és kisebbség (tanulmány)	129
<i>Nyéki Lajos</i> Magyar politikai kiskaté	138

<i>Sinka István</i> Kicsi nép nagy bánattal (vers)	145
--	-----

ÉSZAKI KILÁTÓ

<i>Käfer István</i> Magyar-szlovák jegyzetek	147
--	-----

MÉRLEGEN

<i>Tarján Tamás</i> Szemmagasságban X. (kritika)	155
--	-----

<i>Fekete Miklós</i> Hét lépés (elbeszélés)	161
---	-----

HAGYOMÁNY

<i>Losonczy Tóth Árpád</i> A magyarországi és erdélyi ifjúság levélváltása az 1832/36-os pozsonyi diéta idején (tanulmány)	175
<i>Csapody Miklós</i> Erdélyi Fialatok (tanulmány)	185

ÉLŐMÚLT

<i>Kovács Győző</i> Vozári Dezső (tanulmány)	199
--	-----

SZEMÉLYES TÖRTÉNELEM

<i>Szokács László</i> Hetvenhét nap a halál pitvarában	206
--	-----

Nógrád Megye Közgyűlésének
folyóirata.

FŐSZERKESZTŐ:

Pál József

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES

Zsibói Béla

FELELŐS KIADÓ:

Brunda Gusztáv

Szerkesztőség:

3100 Salgótarján,

Rákóczi út. 192.sz.

Telefon:(32) 14-386 10-022

Levélcím:

3101 Salgótarján, 1.Pf.270

Kiadja

Nógrád Megyei

Közművelődési Központ

Készült

az UNIPRINT Nyomda

salgótarjáni nyomdaüzemében

a Mikszáth Kiadó közreműködésével

Szerkesztőségi fogadóórák:

csütörtökön 11-16.30 óráig

Számlaszám 750-453523

palócföld
KÖZLETTI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

E számunk szerzői:

Csapody Miklós országgyűlési képviselő (Budapest), *Dippold Pál* író (Budapest), *Fekete Miklós* író (Budakalász), *Géczi János* költő (Budapest), *Kovács Győző* tud.kutató (Felsőlő), *Kovács László* I mrc politológus (Szeged), *Käfer István* irodalomtörténész (Budapest), *Losonczy Tóth Árpád* kutató (Budapest), *Mezey Katalin* író, költő (Budapest), *Nyéki Lajos* egyetemi tanár (Párizs), *Sinka István* (1897-1969), *Szokács László* újságíró (Budapest), *Tarján Tamás* irodalomtörténész (Budapest).

*

E számunk illusztrációs anyagát *Szabó Tamás* szobrászművész, grafikus salgótarjáni kiállításának anyagából válogattuk.

Fotó: *Buda László*.

Terjeszti a Magyar Posta Vállalat. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalban, a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest XIII., Lehel u.10/A - 1900 - közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással

a HELIR Postabank Rt. 219-9863 021-02799 pénzforgalmi jelzőszámra.

Egyes szám ára 50 Ft., előfizetési díj félévre 150 Ft., egy évre 300 Ft. Megjelenik kéthavonta.

Kéziratokat és rajzokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 0555-8867.

Index 25925

KÖSZÖNTŐ KÖLTÉSZETNAPRA

Mezey Katalin

József Attila a változó világban

A nagy költői művek – akár a nagy hegyek –, nem változnak a környezetük felszíni változásaival. Azt, ami hordozza őket, magát a teljes nyelvi közeget kell eltüntetni, lerobbantani ahhoz, hogy elveszítsék jelentőségüket.

Természetes tehát, hogy József Attilát, a költői jelenség lényegét, a verseket nem érthette el, nem érinthette meg az elmúlt évek még oly komoly változásainak szele.

Nem akarok kitérni a címben rejlő kihívás elől: két vonatkozásban – természetesen – történhetek és történtek is olyan változások, melyek társadalmi és irodalmi helyzetét érinthetik. De ezek egyike sem igazán irodalmi kérdés. Az egyik esetleg így fogalmazható meg: a költészetében megnyilatkozó világszemlélet-réteg, a kommunista, szocialista ideológia felbukkanása vajon nem teszi-e korszerűtlenné József Attilát?

A másik pedig: vajon azt a központi helyet kell-e fenntartani számára a két világháború közötti időszak magyar költészetében, amelyet az elmúlt kulturális politika számára kijelölt – nem egyszer más költő óriások – Kosztolányi, Babits, Füst Milán, Kassák mellőzésével vagy háttérbe szorításával?

Mindkét kérdés költészetnap felvetése és tárgyalása kissé profánnak tűnik, mert nem érintik a líra lényegét, nem engedik, hogy a verseket, a költészet adományait ünnepeljük, örüljünk létüknek és azt a feloldódást keressük bennük, amit egy-egy nyelvi közösség számára semmi más, csak a versek, dalok ereje biztosíthat. Ilyés Gyula elemzi a szólások közösségformáló erejét, azt a cinkosságot, amit egy azonos nyelvű közösség számára egy-egy kifejezés, szólás jelent. A népdalok képiségének hasonló erejét is elemzi tanulmányában Ilyés, és nyugodtan továbbléphetünk gondolatmenete útján és figyelmeztethetünk a műköltészet hasonló szerepére is.

Kell-e mondanom, kell-e kérdenem a jelenlévőktől, az olvasóktól, hogy mit idéz fel nekik, nekünk az, hogy "éjjel rászálltak a fákra, mint kis lepkék, a levelek?" Vagy az, hogy "Talán eltűnök hirtelen, akár az erdőben a vadnyom." Vagy az, hogy "Batu khán pesti rokona"? Mit idéznek föl bennünk a szállóigévé vált József Attila sorok? Hogy életünk hány emlékezetes helyzetében jutottak eszünkbe – vizsgálásként, megoldásként, önmagunk megfo-

galmazásaként – az ő költői megfogalmazásai?

Nem azért válhatott és vált is nemzedékek bibliájává költészete, mert a pártos kulturpolitika a középpontba nyomta őt. Azért válhatott közös nemzedéki - s túl azon, közös nemzeti - élménnyé, mert költészet. Mert rendkívüli, sokrétű, lenyűgöző költészet. Mert rövid harminckét esztendeje alatt ez a fiatal ember az élet- és lélekhelyzetek oly sokaságából volt képes költészetet fakasztani, hogy csaknem minden olvasója csaknem minden élet-keresztúján magára ismerhet egyik vagy másik versében, vagy verstörődékében.

Ki veheti el József Attilától ezt a meghódított territóriumot, a lenyűgözött, mert kimondott, kifejezett lelkek birodalmát? Természetesen senki.

Egy másik költő, egy másik hódításra képes költészet sem? Semmiképpen sem úgy, ahogy a hódítók szokták elűzni a megnyert birodalmakból ellenfeleiket. Hanem csak úgy, ahogy a költők, és a versek: kitágítva a lelkeket, hogy a régi dalok mellett elférjenek az újak is. Mert a jó versek – meggyőződésem – azáltal, hogy beférkőznek a lelkünkbe, helyet csinálnak ott a költészetnek, s minél több vers bújjik meg bennünk, annál több fér még el ott. Einsteinról rögzítette a kegyetlen tudományos pontosság, hogy utólagos vizsgálatok szerint még ő is csak agytérfogata 20 %-át használta. A többi – a Teremtés bölcs erőlátása – tartalékul szolgál. Az átlagember nyilván elméje kisebb hányadát működteti, mint a nagy tudós. Van tehát mindannyiunknak bőséges helye, ahová korlátok nélkül elraktározhatjuk a versörömeiket, versvigaszokat, a versekből kapott önismeretet. József Attilát, Kosztolányiét, Babitsét, Kassákét, Szabó Lőrincét, Weöres Sándorét, Nagy Lászlót, Pilinszkyét. Mindazokét, akiknek sorai szívünket és elménket megtalálták és megörvendezteték az önmagunkra való ráismerés, vagy az önmagunkban lévő hiányok felismerése révén.

De hogy az elsőként megfogalmazott kérdés elől se térjek ki teljesen: úgy hiszem, a József Attilai hódításhoz az is hozzátartozott, hogy sokféle eszmekör nyilatkozik meg felismerhetően, kérdések és elemző közelítések formájában verseiben. Istenképéről épp úgy lehetne tanulmányokat írni, vitatkozni a különböző teológiai iskolák kánonjai függvényében, ahogy lehetne, lehet "freudizmusáról" is, lehetett szocialista voltáról is.

Érettkori költészetének mindvégig fontos eleme a szociológiai és a történeti elem. Nem rójuk fel Berzsenyinek, Kölcseynek, Vörösmartynek, Aranynak, Petőfinek történeti verseik naivitásait, "korszerűségeit" vagy korszerűtlenségeit, Ady verseinek olykori dühös elfogultságait, igazságtalanságait. Ahogy a franciák – akik nagyon büszkék a forradalmukra, volt, amilyen volt, tudjuk velük együtt mindannyian –, nem tagadják meg azért Balzacot, mert következetesen royalista volt. Miért éppen József Attilát kellene megbélyegeznünk azért, mert élete egy szakaszában tagja volt a kommunista pártnak? Nem a regnáló, a véreskező, a felismerhető, a megalázó alkukat kikényszerítő pártnak, hanem az illegalitásban bujkáló, jobb jövőt ígérő, a költőnek oly fontos: szociális egyenlőséget hirdető, a hatalomtól üldözött ellenzéki sejnék.

A versek, melyek ebből a gondolatkörből születtek, költői értékeik mellett mindenképp a korszak jellegzetes dokumentumai, és őrzik azt a valóságszegmentumot, amely attól még valóságos, hogy csupa illúzió és leegyszerűsítés. Az, hogy hosszú évtizedekig szinte kanonizálták őket, és a József Attila-i gazdag hagyatékban kiváltságos szerepet tulajdonítottak nekik, senkinek többet nem ártott, mint magának a József Attila-i költészetnek. Most, hogy már nincsenek vagy nem ezek a diktált "legnagyobb versei", most hozzáférhetőbbé válhat az egész életmű a felületes ismerők számára is, az iskolákban is. És ez mindannyiunknak javára válik.

Azt hiszem, ez a kérdés több szót most nem érdemel. Biztos vagyok benne, hogy József Attila versei a magyar költészet azon magaslatainak egyikét képezik, amelyekhez bármikor, bármi idő távolából is bizony állíthatjuk mérőműszereinket. (Mezey Katalin költő köszöntője a szerkesztőség kérésére készült és elhangzott a Salgótarjáni Költészetnap Ünnepségen.)

Géczi János

[szabad kis zsandárversek]

részletek

55.

forogatom a part
magányos halcsontvázát
piszkálgatom a csigolyákat
harmincyolc éves múltam
lassan
már csak ajánlott verseket tudok írni
tudom ki a megszólítható
a csontok vakufényében

56.

mindenféle téziseket
mint az akác az ablakom előtt
állítok szép kis bukolika
butélia
szagos üvegese

57.

a papírhéj alatt
mészötét – kapargatom
késhegytel a történetet

59.

átolvasom az éntelenített könyvet
 a lapjai közt homoki ágasliliomok
 mindig szerettem a ritka növényeket
 a kertem is tele ágasliliommal
 július közepén holdtöltekor
 ennyire egyszerű minden
 áttetsző vízjelek mögé nyúlok
 minden lapozáskor

60.

a gipszangyalok kiültek
 a szemöldökfák fölött napoznak
 kifakul tőlük a tér
 a házfalak szétosztják sárgájukat

a gipszangyalok szárnyai
 belclógnak a falba
 faragott kövek közt kavarják a port
 nem tudnak szabadulni
 vergődnek
 de az arcukat boldogan
 odatartják a verőfénynek

ha odatapasztod a füled
 a középkori ház
 fahamuval töltött falához
 hallhatod a tollak verdesését

61

a zengőlégy
 arannyal futtatott szárnya
 propellerként
 zúg csattog
 a szarcsomó fölött

a nyár
nem fér be a szonett ketrecébe
kilóg a szárnya
ki a farkatolla
ki a parázsveres taraja

71.

a füge a legszebb gyümölcs
ónixtestbe foglalt mézopál magok
mozdulatlan július

(a füge
cukorba dermedt
zöld pocakos buddha)

73.

tizennégyszer szúrtam bele
a vershúsba a szót
ha a fivért nem számolom
éppen tizennégyszer
csurom vér minden
akár a ház előtt fekvő cigánykölyök
úgy járta át a sok pisztolygolyó
mint fűrge ólomkukac
széttúrta a testét
járhatok térdig vérben
dagonyázhattok vérben veszprémversek

a legtöményebb cserlevél
árnyékába állok
ahol zuhog a tus

75.

mennyi anyagból áll egy mondat
sejti
rácsett a jelző téglája

77.

a fügékben összetört a zöldüveg
a fuga a barokk
a süveg
cukor

ez volt már mondható az alku
és nem is szűk
markú

ezért a sav- és szóálló én
ek
táncolnak benne a legény
ek
kemény
ek

gajdolnak a barokktól részeg
en
rontják a fugát mérges
en

sapka helyett rajtuk cukorsüveg
süvegek alatt sötétzöld üreg
ek

mi ez ha nem klorofillszárny
mi ez ha nem üvegbakancs
csak befele csap
kod

és befele lépked

némelyikükben kettő kettő
 némelyikükben egy
 egy

csikorognak a törmelék
 ek

80.
 ne félj
 visszajönnek az elkötelezett versek
 csizmájuk alatt recsegnek az ágak
 felverik és összeterelik a zászlókat
 magukkal hozzák dubrovníkot
 a cirill és metód-szigeteket
 kenyeret adnak a *szák* ból
 a lovaknak és a menekülteknek
 és a tábortűz mellett
 a komakútnál döngetőst járnak
 menyecskék is kerülnek hozzá
 akik elkötelezett gyerekeket akarnak
 szép históriákat
 kuba meg mongólia felszabadításáról
 fényesre dörgölt almákat
 amilyen ez a századvég lehetne
 ha fölteszi pörge kalapját

82.
 füst milán alkonyvég érkezett
 a pártbizottság sofőrje emelte ki az autóból
 és tolt a hősök kapujáig a tolókoszit
 rizlinggel kínálta a kocsmáros
 vélte ha weöres sanyika megitta
 milán bácsi is szeretni fogja paloznaki borát
 de kiverte a pergamenszáraz kéz a poharat
 harakolt és nyakára igazgatta a sálat
 nézte a püspöki nyaralót

és a cigánylányok délvidéki meztelen lábát
 sört kért talán pikolót
 nem tudtuk hogy szereti a keserű ízeket
 a paloznaki rizling a legkeserűbb bor
 mondtuk is neki
 s hogy kálnoky laci bácsi vesebaja ellenére
 is ivott belőle egy pohárkányit
 a füstnél nincs keserűbb dohogta
 sanyika meg laci csak igya
 akkor se lesz elég keserű
 nem lesz olyan tigris-sárga
 mint a csapolt holsten vagy a friss
 fokhagymára kortyolt kőbányai világos

83.

a vécés néni tükrére vizelni
 annyi hogy nem te csináltad fel a lányát
 kipisálni mi benned összegyűlt
 az éjszakaszagú aranysárgát

ha a tükrön végigcsordul az ember
 eszébe se jut a tükör mögötti vécés néni
 centiméterrel meg azzal a lapkivágattal
 amin a lánya hasán a fejetlen férfi

86.

ha úgy fordul az idő
 az ablakrésen
 a spaletta szárnyközén
 besurranó fényben a meiseni kancsó
 megint tengerre vágyik
 miféle szabadság ez
 a padlásszobában
 ahol vitorlaszágúak a vásznak
 s az akvárium mélyén

rongyos ion saláta

87.

selyemköpenyében

a hölgy visszajár

(kiizzik belőle

a nyár

csípőjéből

a csont)

elefántagyar és ében

*

a hölgy visszajár

dúdolja

ezüstnek lenni jó

ha egyszer úgysis megjön

ha egyszer utolér a hó

*

a högy visszajár

szétdúlja a naptárt

vázlatot

(hol vagy te halál)

ötöl és hatol

88.

fakul a nefelejcs a vers anyagában

kérded kedves mind ez mire való

s hogyan szól az a szó amitől hajnal lesz

90.

apró és hideg tükör

evés után nyalja
 pörgeti orrával
 kutyánknak
 ez a legnagyobb kincse
 ha sétálni akar
 foga közt hozza
 akasszam nyakába
 a veszettség elleni oltás
 bilétaostyáját

91.

azóta mindig kicsi mondatokban győzők
 hogy reggel elöntötte a kék a várost
 kék lett a séd
 a forrásfőnél döntögették bele az anilint
 kék lett a vár
 mert porfesték szitált a szélviharban
 elfoglalta az utcákat a katáng az encián
 így tornászta magát vagy ezer méterrel
 feljebb veszprém
 bele a légszomjba
 oda
 a hollók acélfényű szemébe

93.

egy flóriánt sodor magával a vers
 ahogy zúdul át a hősök kapuján
 megforgat koncertjegyet elhullott szandált
 viszi a tufatestet
 (telített parasztbarock)
 átmossa mint névmás a mondatot
 egy flóriánt sodor magával a vers

94.

majd felnősz te is
hasonlattól a vers
vagy cselekménytől az ige
és megtudod milyen felnőttnek lenni

hagyd és ne hámozd a barackot
sprőd az angyalok segge
de hogy lecses
azt még hagyjuk

hogyan rosszul aludtál
és dúlsz-fúlsz
lesz majd olyan nap
mikor olaszországba indulsz

most kapkodd a lábad
te hatéves termetű
és hidd el apádnak
nehéz a kezén
az a meggyszínű
üvegkesztyű

95.

gézirat

Dippold Pál

Mulandó ember

1. MINDENÜTT JELEN VAN CSACSA

Felemelkedik úgy elszáll szemüveg pörög; fülharsona; ízlelő bimbó; orrgomba; nyúzni lefele bőrt felvinni át magas csúcsokon kő miből kő kitől keletkezhetett kőkitaláló volt kő folyt mint szűrt szem csurog sólan kökönny-patak és idővel rögzül nehéz mozdíthatatlan patak a földre ég Földre Ég látóhatáron fénycsík felém akkor végtelen ölelni kész vég átka-rolni akar Két csúcs: görbe horizont illanni elfele fölfiatalodni visszanezés van: kötéltáncos röppálya; szóhasználati díszbemutató csak lásson rengeteg hajanincs Kajmánfo-gantyús díszdobozfej kolibritangó időiségben vörös kőszál NapKüllők közé hogy fojtson vissza levegőt tüdőbe; senki sebe Nem-e; nem-e köthetek tagadószóhoz kérdőszócskát; bizony mondja Nekem, bizony.

2. KÉTELKEDŐ MEGNYUGVÁSA CSACSA

Kortárs társakor amikor kaput kitaláltak máris előtte valaki kapuk előtt zárszakértő fo-lyamatos kulcsszavak szavak egyáltalán ahogy siklanak kékfehér orosz éjjeleken és olaj-fekete angol partokon közben kontinens és német romantikusok és az összes népnévnek mel-lérendelt néplélek bárányfelők kezdetektől mostanáig égen úszók földközponti tűzgolyó is mindig mindig közben észlelek ahogy kell átfogón csak folyjon csak folyjék az élet mondom mintha nem mondanám mindegy; amit tudok, akarom nem akarom: van. Amit nem ismerek, az is.

Személyes Mágnes mi húz merre miért vasidegem miatt? Acélsodrony bizonyára ahogy szájak összefonódnak lesz fontos egész Mű és a van egyszer volt lesz törvény: volt lesz van. Viselkedéstudomány ahogy korom hordom mint ruhát kabátot inget gatyát jelentős felhám-védelem átmenet burkolt burkolat "Sírás lesz a vége" Akkor majd megint szavak egyáltalán szavak csúsznak hideglelős szájakon ki szóhányó szóhányó tölem elrendelt szavak ugyanis. Igazi kopasz; nevenincs; fülvirág Elvonok kimutatok természetbeni sámán tehát bolond-gombaevő bementa rádió névsort állított hullák után élek: van ez így.

3. DARABOKRA TÉPTÉK A SZÍVEM CSACSACSA

1954 április 19-én – az akkor Húsvét hétfőn – születtek Székesfehérváron. Szüleik orvosok voltak, apjuk körzeti orvos, anyjuk gyerekorvos. Azok még most is kevésbé érthető okokból két-három évenként költözködtek, családjuk megfordult Lepsényben, Hevesen, Dabason, Kakucson és Kocson. Édesanyjuk 1971. február 11.-én morfiummal öngyilkosságot csinált, jegyzendő, ez utolsó és végzetes tettét legalább tíz változatos módszerű kísérlet előzte meg: csuklógágás késsel, pengével, villanydrót szétharapása, különféle gyógyszerek. Azért az éppen esedékes falusi közvélemény jó gyerekorvosnak tartotta. Apjuk 1972. március 11-én halt meg egy mentőkocsiban – életében először és utoljára szállították őt fekvőbetegként. Infarktust kapott, ami igen erős italozása miatt nem csodálható. Kedvence a konyak volt. Az emlékezők szerint alkoholizmusa ellenére kiváló diagnosztaként működött. Nyilván sok pénzt keresett, az örökségük mégis csak egy életbiztosítás volt, aminek rájuk eső negyedrészből 1980-ban elutazhattak Párizsba meg Londonba egy hónapra, sátrastul, hátizsákosul, feleségestül. Három testvérük van, mind komoly, a társadalom számára hasznosnak minősülő ember. Öccsük például a minap adott egy névjegyet: Barsi Péter archívumvezető Magyar Szellemisség Kutató Csoport 1827 Budapest, Budavári Palota F-épület. Péter az ELTE könyvtár-történelem szakán végzett. A névjegyén kívül van egy 51 négyzetméteres új lakása a Római-parti lakótelepen egy Trabant-kombija, felesége és két gyereke. Nagyobbik húguk Barsi Krisztina, jogász, Érden épít házat fizikus férjével, nyilván állami gondozott előlete miatt gyámügyi előadóként működik különböző tanácsokon, ő is az ELTE-n végzett. Kisebbik húguk, Zsuzsanna, egyetlen érdekessége, hogy egy indiai fiatalemberhez ment feleségül, második gyermekével gyesen van, a sötétbőrű sógor az indiai követség tisztviselője, húguk, ha éppen nincs gyesen, könyvesbolti eladó.

Általános iskolai tanulmányaikról nincsenek túl jó emlékeik, mindig kitűnőek voltak és ez feszélyezte őket, mert ők otthon nem tanultak, de ők voltak a doktor úr gyerekei, és például Kakucson 1963-ban igen okosnak számítottak a nem doktorgyerekek között. Kicsik voltak és soványak, hetedikben-nyolcadikban sokat verekedtek és káromkodtak. A szüleik 1968-ban - keresztiszülői protekcióval beírták őket a Pannonhalmi Bencés Gimnáziumba. Itt már tanulniuk is kellett, ezért csak jórendű, 4,3-as eredményt értek el. Egy év után – ennek oka megint csak homályos számukra – szüleik átvitték őket a tatai Eötvös József Gimnáziumba. Nagyön rosszul érezték magukat itt, ekkor már a Tata melletti Kocs községben laktak, többször visszabicikliztek Pannonhalmára, nem tanultak, szerelmesek voltak, a helyi rockzenekarok bulijaira jártak, ilyen kamasztevékenységeket folytattak. Át is rakták őket a biológia-tagozatos elit-osztályból egy másikba, ahova a nem tagozatosok jártak. Azt mondta az elit-osztály elit osztályfőnöke, hogy antiszociális magatartásuk miatt. A szót nem értették, a szégyent viszont érezték. Alul harminc centi széles spanyolöves trapéznadrágot csináltattak, így tiltakoztak. Az iskolában nekik volt a legvékonyabb lábuk és a leglobogóbb trapéznadrágjuk. Amikor any-

juk meghalt, kiiratkoztak a gimnáziumból és elmentek segédmunkásnak. Apjuk nem volt ez ellen, ő már akkor semminek nem volt ellene, anyjuk halálától a saját haláláig valami révületben élt, részegen, aztán, mikor abba hagyni próbálta az ivást, a kezdődő delírium rémületében, egyszer például majdnem megfulladt a saját műfogsorától.

Elmegyek Meghalni. Urvos vagyok, de az urvossággal meg nem szabadulok, mert akármit míveljenek az urvosok, azért én elmegyek meghalni.

Pár hónapig egy bútorgyárban tologatták az asztalokat a forró műanyagot kiöntő gép alá. Bűdös volt itt, ezért orrványoló szalagmunkások lettek a tatai cipőgyárban, a cipők orrát kellett egy rákszerű gép segítségével megformázni. Naponta 450 pár cipő volt a norma. Szabadságra vágytak ott a több ezer lábbeli között, a Geofizikai Intézet mérőcsoportja ezt kínálta. Mármint a szabadságból a mozgást. Segédmunkások lettek egy geoelektromos mérőcsoportnál, ez azt jelentette, hogy terepjáró autókkal mászkáltak az országban, ahol egy-két napra, esetleg 1-2 hétre megálltak, ott a talajrétegek ellenállását mérték. A mérők mértek, ők meg a több kilométeres kábeleket tekerték le, tekerték fel a kábeldobokra, hátukon a monumentális orsóval mentek árkon-bokron keresztül. Che Guevarát és a hozzá képzelt bozótvágo kést ettől kezdve nem szerették. Nehéz volt ösvényt vágni maguknak a Börzsönyben.

Közben meghalt apjuk is, a testvéreik állami gondozásba kerültek, ők nem, mert már majdnem 18 évesek voltak. 1974-ig kóboroltak a geofizikusokkal, a teleken az intézet újpesti raktárában voltak portások. 1974 tavaszán vesebetegek lettek, három hétig feküdtek – meglehetősen rossz állapotban – az esedékes kutatóhely, Szokolya község egy parasztházában, gyógyszerük sem volt, ápolójuk sem volt, ilyen részvételi arccal be-benéző hozzájuk tartozó. Gyengeségük és ekkorra nyilvánvalóvá váló elárvultságuk arra készítette őket, hogy Székesfehérváron élő nagynénjükhöz költözzenek. Érdekes volt újra vasalt ágyneműk közt aludniuk és reggelire kakaót inniük. A nagynéni furcsa lény: aggleány, kertészmérnök és enyhén paranoiás. Fehérváron kerestek állást, a megyei kórház elmeosztályán helyezkedtek el, segédápolóként. Kerouac, Ginsberg, Günter Grass könyvei megtették a magukét. A kórházban elég sok pszichológiai és filozófiai szakmunkát elolvastak, szorgalmasan figyelték magukat: vajon normálisak? Hosszú hajukat befőttes gumival lófarokba fogták, az elmebetegeket csak önvédelemből ütötték meg. Közben Riga-mopedjükkel rendszeresen átjártak Tatára, ott tanuló testvéreiket látogatták, és igyekeztek befejezni a gimnáziumi tanulmányaikat a tatai gimnázium levelező tagozatán. 1975-ben leérettségiztek. Ebben az évben csak megfelelt - nem felelt meg minősítések voltak, ők megfelelték, bár matematikából a baráti természetű tanár úr – nagy ellenálló, ma is gyakran ír a napilapok levelezési rovatába – mentette át őket. A kórház kezdett unalmassá válni, mindent, amit akkor látni akartak megnézték, cipelték a halottakat, tették tisztába az öregembereket, gyógyszermérgeztettek és részegek gyomrának kimosásánál segédkeztek, néhány boncolást is megtekintettek, nagyjából ezek érdekelték őket.

A nővérek sem kötötték le tartósan a figyelmüket, főleg, miután egyikükről, akivel egy

jólelkű orvos össze akarta házasítani őket, kiderült, 12 féldeci konyakot tud meginni 1/2 óra alatt.

A fehérvári kórház melletti mentőállomáson ápolóhiány volt, a főmentős azt mondta, ha levágtatják a hajukat, beállhatnak mentőápolónak. 1975 nyarán megnyiratkoztak és mentőssé váltak. Egy hónapig egy idősebb ápolóval mentőztek, aztán a mentőfőorvos levizsgáztatta őket szülészetből, belgyógyászatból és sebészetből, ettől kezdve önállóan mehettek menteni. Nem sokáig, mert 1975 augusztus végén behívták őket katonának. A behívót aznap reggel kapták meg, amikor először vezettek le segítség nélkül egy szülést a mentőkocsiban.

Nagykanizsán szolgálták a katonaidőt, nem volt túl érdekes, jól megvoltak, kétszeres élenjáró, tizedes, a többiektől talán csak az különböztette meg őket, hogy kevesebbszer rúgtak be. A katonaságnál sokat olvashattak, 1976-ban megtalálták Szolzsenyicin egy könyvét az alakulat könyvtárában. Az éppen divatos és az éppen magyar szerzőket változatlanul és erős daccal utálták, Munkácsi Miklós és Ladányi Mihály volt a kivétel. Őket csak irigyelték. 1977 elején nagyrészt az értelmiségi ismerősök unszolására, és mert elégük lett a katonacéltból, úgy gondolták, diplomát illenék szerezni. Lexikális ismereteiket a körülvevő világról hiányosnak minősítették, így nem mertek valami komolyabb egyetemre jelentkezni, Egerre, a tanárképző főiskola magyar-történelem szakát célozták meg. Egy tüzéségi lögyakorlatról, nagylelkű parancsnokuknak köszönhetően, sikerült elutazniuk a felvételi vizsgára. Meglepődtek az értesítéssel: felvételt nyertek. 22 hónapi sorkatonai szolgálat után ezért leszerelték őket, 1977 augusztusában még mentőztek egy hónapig, aztán Egerbe költöztek főiskolásnak.

Nahát, itt is meglehetősen kirítottak. 23 évesek, fiúk, pénztelenek. A pedagógusjelöltek meg többnyire 18 évesek voltak, lányok és biztos háttérűek. Elsős korukban rosszul tanultak, éjszakánként az egri kórház szülészetién takarítottak. Közben szerelmesek lettek eljövendő feleségükbe, aki jónéhány hónapig fölényesen nem méltányolta érzéseiket. Vonalmuk végül vizsgázásra lelt, 1978 nyarán, az első főiskolai év befejezése után házasságot kötöttek.

Elmegyek meghalni. Látásra szép vagyok, de az halál az szépségnek és az nemes természetnek nem tud kedvezni..

Feleségük Kis Katalin csoporttársuk volt, ma tehát magyar-történelem szakos tanárnő. Sietően konszolidálódni kezdtek: tanultak, jeles rendűségig vitték, tudományos diákköri elnökök, KISZ-titkárok, sőt kommunista párttagok lettek. Harmadéves korukban megkapták a népköztársasági ösztöndíjat. Szóval, foggal és körömmel igyekeztek minél teljesebben beilleszkedni abba a világba, ahonnan korábban kiszorultak. Rendszeres és módszeres irodalomtörténeti kutatásokat folytattak egy bizonyos Bogáti Fazekas Miklós 16. századi erdélyi unitárius pap Énekek éneke parafrázisa ügyében, még héberül is megtanultak. A később B. Józsi aláírásával leveleket küldő öreg zsidó embertől, aki amúgy a nyelvtudományok doktora volt, és nagyon szerette őket. Mindenféle tudományos tanácskozássra eljártak, *gondolom*, ezért kapták, már tanár korukban, a havi ötszáz forintos ösztöndíjat az MTA Iroda-

lomtudományi Intézetétől. A régi magyar irodalom iránti érdeklődésük 1985-ben, az ösztöndíj évében kihűnyt. A pénz a havi négyszeri Budapestre utazásra és négyszeri budapesti étkezésre volt elegendő, ugyanis.

[Zsemle legjobb minőségű lisztből speciális gyártóvonalon sütve magas siker- ill. fehérjertartalmú; *mustár*; *Ketchup* legjobb minőségű sűrített paradicsomból eredeti amerikai fűszerezéssel; *szósz* alacsony kalóriatartalmú szójaolajból, fűszerezett uborkakockákból készítve; *hagyma*; *Saláta* jégsaláta; *sajt* cheddar típusú, erre a célra érlelt, speciálisan ömlesztett; *húspogácsa* 2 szelet 100 % emberszínhúsból, további zsíradék hozzáadása nélkül kontakt grillen sütve; *uborka*.]

1981-ben szerezték meg magyar-történelem szakos általános iskolai tanári diplomájukat. A főiskolai ballagáson ők mondták a búcsúbeszédet. Nem értették egészen, miért tetszett a szöveg a közönségnek. Mindenesetre annyit már tudtak: *ha akarják és kedvük van hozzá*, biztonságga játszhatnak a hallgatóság érzelmeivel. Ez volt szövegíróságuk első állomása.

Állást kerestek Biatorbágy környékén, mert feleségüket ösztöndíjszerződés kötötte ide. Söderteljén kezdtek tanítani, magyart és történelmet. Kicsi, falusi iskola, jovialis igazgatóval. Az igazgató úr Erdélyből jött, még 1943-ban. Ady gimnáziumába járt Zilahon, egyszer *azok* behívták őt magyarórára, beszéljen már a zilahi évekről, ült, nézett, aztán az Olt völgyének növényeiről makogott. Az igazgató úr mélységesen buta volt. A tantestület hölgytagjai, természetesen ők voltak többségben, nagy kedvvel üttöröztek és öltöztek ünneplőbe az iskolai ünnepekre. A tanítás nem volt nehéz, jól elszórakoztatták magukat és a gyerekeket. Az iskola melletti házban szolgálati lakást kaptak, 1981 telén megszületett első gyerekekük, Anna.

Szép karrier elé néztek, *állás, lakás, feleség, gyerek* és a kommunista párt. Beválasztották őket a söderteljei pártbizottságba és a párt végrehajtó bizottságába. A falu 7 darab főpártmehere közül ők lettek az egyikek.

Elmegyek meghalni, azért kérlek téged, kegyelmes Krisztus, hogy irgalmazz énnékem, megbocsátván minden én bűneimet, mert meg kell halnom.

Mert értelmiségi kellett, fiatal, férfi. Ez már azért sok volt, ellenérzéseik a mozgalmi stílus iránt egyre inkább elhatalmasodtak rajtuk. Rendkívül sok ostoba és ellenszenves emberrel találkoztak a falusi és megyei pártberkekben, számukra érdembeli vitát nem folytathattak velük, ráadásul ekkortájt olvastak egy csomó szamizdatot és külföldön megjelent könyvet a kommunista párt általuk addig nem eléggé ismert történelmi szerepléséről, elégük lett belőlük. 1983 végén borítékba tették a párttagsági könyvüket és feladták az illetékes párttitkár címére. Kiléptek, hogy ez mekkora – megyei – botrányt kavart, azt csak évekkel később tudták meg. Cseppet sem voltak büszkék ezért magukra. A nagyközségi pártbizottságon csak annyit kérdeztek tőlük, miután felvilágosították, *mennyit, mindent!* köszönhetnek a pártnak, hogy elismerik-e a mai Magyarország államhatárait. *Persze, válaszolták könnyedén.*

Így lettek itt is renegátok. Kilépésük idején zajlott, elég furcsa megidőzőjelezni, a "régii"

Mozgó Világ körüli utolsó botrány, ez érzékenyen érintette őket, hiszen büszkék voltak a lapban megjelent írásaikra, a szerkesztőség néhány tagjával barátságokat kötöttek. Természetesen, ahol tehettek, szidták és elítélték a kultúrpolitikát, fő ellenségük akkoriban A.Gy., T.D. és A.P. volt. Azért odáig nem fajult a helyzet, hogy személyes ütközetbe kerültek volna velük. Ma már kicsinyég nevetségésnek minősítik 1983 végi indulataikat, szomorúan állapítják meg: a Mozgó-ügy is vihar volt a biliben. Az irodalom meg nem a biliből szökken szárba. Bár, ki tudja? Azért elég rendes üldözési mániát fejlesztettek ki magukban: félték a falun keresztül vonuló orosz teherautóktól, a magyar rendőröktől, az új iskolaigazgatótól és valószínűleg BM-es gimnáziumi osztálytársuktól. Most kijelenthetik: korábbi félelmek alaptalanok: nem ütötték meg a bokájukat.

Ez az úgynevezett demokratikus magyar ellenzék működése nem volt túl rokonszenves számukra, az ellenállók titokzatosak voltak, lelkük finomkodó polgárvonásokkal tele, meg rémhírekkel, aztán ki a fenét érdekel, hogy hányszor szűrják ki az autógumijukat? A magyar hatalom ilyen autógumikiszűrő hatalom. És hát ezek az ellenállók, sejtésük szerint, éppen olyan veszélyesek, mint a ma hatalmon lévők, hiszen hatalomra törnek. Lehet persze, hogy ők kizárólag az ellenállók hülyébbik fajtájával találkoztak. A lengyel események nagyon megviselték őket, kézzelfogható közelségbe került a terror. Egy ideig a rendszer áldozatának érezték magukat. A mindenkori Magyarországon uralkodó, vagyis létező politikai rendszereket tehát nem szeretik, utálják, mint a szart. De itt vannak, kipróbáltan ide tartoznak. Meglépni innen nem tudnak és nem is akarnak, ma már. A körzeti orvos mindenesetre megértette zilált helyzetüket, többször táppénzre vette őket, Seduxent és altatókat írt föl, neurózis, állapította meg. Nem volt nehéz dolga.

1984 nyarán megszületett második gyermekük, Miklós. A feleségük Biatorbágyon tanított, autóbusszal és autóstoppal járt át Söderteljéből. Ekkortájt nagyon kevés pénzük volt, rendkívül szerényen éltek. Irodalmi működésük tetőzött, megírták azt a novellát, *amellyel*.

1985 telén állást változtattak, abbahagyták a tanítást. Azóta a Pest megyei Moziüzemi Vállalatnál dolgoznak, körzeti üzemvezetők. Telephelyük a budaörsi *Szabadság mozi*. 1987 tavaszán megszületett harmadik gyerekük, Borbála. Most már valamelyest biztosabb anyagi körülmények között élnek. Mindenféle munkát vállalnak, szociológiai felmérések adatgyűjtése, ütődött tanítójelöltek korrepetálása, erkélyablakok, könyvespolcok, szekrények, ágyak készítése fából, képeretek 45°-os szögbe vágása, porcelánkrisztusok alá diófakereszt, fűtőtest, kályhát eltakaró apácarács fenyőfából, nagyjából ez a repertoár. Mellékfoglalkozású munkaviszonyt létesítettek Meliőry Arnold szobrásznál, a műalkotások létrehozására irányuló segédmunka tárgyában. Meliőry Arnold egyébként a legjobb barátjuk, legalább annyit köszönhetnek neki, mint ő nekik. Barátjuk még Merényi Sándor kiállításkivitelező és Maros Tamás építész. Hozzájuk közel álló emberként kell megemlíteniük Hegedűs Csaba író, Széles Orion zuglói restaurátort, Tömör Mihály szociológust, Péntek Árpád villanyszerelőt és Márta

József rokkantnyugdíjas lakatost. Feleségükkel, gyermekeikkel és barátaikkal élnek itt. Világnézetük folyamatos.

4. IDEGEN ÖRIZŐ CSACCSACSA

Az embereket az életben nem tettek, hanem szavak irányítják. Nem arra vágnak, hogy módjukban álljon valamit megtenni vagy meg nem tenni, hanem inkább arra, hogy különböző tárgyakra egymás között meghatározott szavakban beszélhessenek. Ilyen szavak, amelyeknek rendkívüli fontosságot tulajdonítanak, a következők: enyém, sajátom, tulajdonom. Ezeket a szavakat különféle dolgokra, élőlényekre és tárgyakra rámondják, még földre, emberekre és történetekre is. Egymás között megegyeznek, hogy ugyanazon dologról csak egy ember mondhassa azt, hogy "az enyém". És az, aki az előre megállapított játékszabályok szerint a legtöbb dologra mondhatja, hogy "az enyém", az a többiek közt a legboldogabbnak számít. Hogy miért van ez így, azt nem tudom: de így van.

5. IGAZAK ÉS BŰNÖSÖK CSACCSACSA

Mikor nyers hússzín; mikor nyers; színhús dadog egy dalt fehér férfi hullák fekete mezőben sok faszfogó hulla sorban hanyatt ez volt háború Képvitel agy küldi agynak idegszín húrhang nyúlt, ívelt velő; skalp arcra borul szokásjogi összejövétel gerinccel mintegy párhuzamost kő asztalon víz csurog; feltárnak betanított nők; szikekösörű; zongorából pinahang sor érthető; fülbeaszik ez, fülbeaszik, dobhártya tönkre, csönd is lesz emberbefőtt hengerüvegbe példány el van téve átlag testmagasságnyi polctávköz tárazó szoba toronymagas szellem a szellemiségi szellem plafont fog magyar szellemiség paraszt ünneplőben cserzett koponyával Lennon-szemüvegű magyar szellemiség üvegen fény törik üvegtéglás toronymagas szellemiség vodkáspalack forma szobából illani készül "BŰBÁJ" Tudások anyja.

Szerelmes Kővirág, közáporaszavak, rájuk Azokra, kik kettőnek-többnek hiszik maguk, Jónak-rossznak, mint.

Kovács László Imre

Többség és kisebbség

Néhány gondolat a magyar választójog ürügyén

A Parlamentben, a tömegkommunikációban, nemritkán az utcán folyó politikai vitákban, a már mindannapossá váló politikai viharaink közepette gyakran elhangzó ultima ratio, hogy a kormányon lévő politikai erők a nép többségétől kaptak felhatalmazást szándékaik megvalósítására. A politikusok szeretik úgy látni, hogy a törvényhozásban kialakult pártok közötti erőviszonyok a népakarat egyszerű leképeződései, a parlamenti mandátumok többségének birtoklása egyben a választók többségének támogatását jelenti. Ezzel szemben a politológiában közhelynek számít, hogy a voksoktól a mandátumokig a választójogi rendszer eltérítő effektusain keresztül vezet az út. A parlamentek összetétele tehát csak a legritkább esetben a szavazatok "tükröképe", sokkal inkább azoknak valamilyen elvek és szabályok szerinti transzformációja. Mindez természetesen nem jelenti, nem jelentheti azt, hogy a választások eredményeképpen kormánypozícióba került politikai párt(ok) legitimitását kétségbe vonhatná bárki. "Csupán" arról van szó, hogy a mégoly demokratikus választások révén győztesnek számító csoportnak illik óvatosan nyilatkozni e kérdésben. Soha nem feledhetjük, hogy a választás nélkülözhetetlen, de mégsem tökéletes módszer a nemzet szándékainak megismerésére. Választás nélkül nincs szabadság, politikai versenyhelyzet, tettenérhető felelősség, teljesítménykényszer, parlamentarizmus, nincs demokrácia, amiről azonban Churchill óta tudjuk, hogy nagyon rossz konstrukció, de óriási érték, mert – s ezt pedig saját történelmünkben is megszenvedtük – nincs jobb, amivel helyettesíthetnénk.

Pedig a szabad választások látszólag egyértelműen eldöntik, melyik párt szándékaival, programjával ért egyet a lakosság nagyobb része. Azonban már a XX. század elején, a polgári parlamentarizmus megizmosodásának időszakában voltak olyan vélemények, amelyek az adott korszak ellentmondásait látva figyelmeztettek e mechanizmus esetlegességeire. Többek között erről szól a politológiában közismert *Ostrogorsky-paradoxon* is.¹ A szerző hangsúlyozza, hogy a választásokon résztvevők nagy többsége nem eleve valamelyik párt elkötelezettje, hanem azok tevékenysége, programja, a fontos kérdésekben elfoglalt álláspontja alapján mérlegeli, kire is adja a voksát. A társadalom pedig nem homogén tömeg, hanem különböző

ző véleményű, érdekű csoportokból áll. Modelljében nagy társadalmi csoporttal számol – ide tetszés szerint helyettesíthetők be a lakosság különböző rétegei –, akik az egymással versengő két pártról a társadalom számára legfontosabb három kérdésben vallott, és a kampány során kinyilvánított véleményeik alapján döntenek. Ha tehát e három kérdés közül kettőben az “X” pártnak adnak igazat, arra szavaznak, ha az “Y”-nak, akkor azt támogatják.

TÁRSADALMI CSOPORT	I. KÉRDÉS	II. KÉRDÉS	III. KÉRDÉS	KIRE SZAVAZ ?	SZAVAZAT ARÁNY
A (20%)	X	X	Y	X	20%
B (20%)	X	Y	X	X	20%
C (20%)	Y	X	X	X	20%
D (40%)	Y	Y	Y	Y	40%

Ebben a kétpártrendszerű politikai struktúrában – arányos mandátumelosztással számolva – a választás eredménye egyértelmű: a szavazatok, s így a mandátumok 60 százalékával az “X” párt alakít kormányt, míg a 40 százalékot birtokló “Y” pártnak az ellenzéki szerep jut. Ha azonban az egyes kérdéseknél külön-külön összeadjuk az adatokat, meglepve tapasztaljuk, hogy a társadalom többsége mindhárom esetben az “Y” párt álláspontjával ért egyet. Csak-hogy ez a nagyon fontos faktor eltűnik a választási rendszer útvesztőjében, s a végeredménnyel éppen ellentétes. S bár a szerzőnek a fentiek – és a pártok működéséről kialakult nem éppen hízelgő véleménye – alapján megfogalmazott következtetését, mely szerint meg kellene tiltani a politikai pártok működését, korántsem osztom, a táblázat tanulságait a mai időkben sem vélem elhanyagolhatónak. Elismerve tehát minden szabad, demokratikus választás eredményét, hangsúlyozva, hogy az így nyert felhatalmazás a kormányzásra megkérdőjelezhetetlen, mégis úgy gondolom, hogy a politikai élet szereplői nem feledhetik: e megbízatásuk gyakorlása közben, az egyes döntések előkészítése és vitája során olykor fel kell tenniük azt a kérdést legalább maguknak, csendesen, hogy vajon valóban a társadalom többsége áll-e mögöttük, illetve, hogy a politikai vitákban – néha az érvek helyett – elég-e a nép többségére való hivatkozás.

Azt persze Ostrogorsky sem állítja, hogy a modelljében leírt jelenség minden választásnál érvényesül, csupán annak lehetőségére hívja fel a figyelmet. A konkrét esetekben nehéz is volna igazolni vagy cáfolni a jelzett effektus hatását. Bár a politológia már viszonylag sokat tud a választói magatartást befolyásoló motívumokról, arra mégsem képes, hogy teljeskörű információkat, objektív adatokat szerezzen egy-egy választás után arról, hogy az egyes pártok támogatói az Ostrogorsky által felvetett szempontból hogyan szavaztak. Így aztán egyik párt sem

tudhatja pontosan, hogy minek köszönheti választói támogatását. Semmi biztosítéka nincs arra nézve, hogy hívei a pártprogram minden pontjával egyetértenek, vagy – mint a fenti példa is mutatja – annak csak egy részével. S akkor még nem is szóltunk azokról, akik pártpreferenciákat nem is a programok ismeretében, azokat mérlegelve, hanem főleg érzelmi motívumok, személyek iránti szimpátiák, megszokások vagy éppen előítéletek hatására, sokszor kevésbé megfontoltan alakítják ki. Mindez persze nem vezethet sem szereptévesztéshez, sem szerepvesztéshez: a kormányzati vagy ellenzéki pozíciót ennek tudatában kell vállalni. De e mozzanatok átgondolása ösztönözheti a politika aktorait a megfontoltabb véleménynyilvánításra, a másik fél érvei iránti nyitottságra.

Természetesen mindez nem azt jelenti, hogy – eltekintve most az Ostrogorsky-féle effektus által előállható esetlegességektől – a választási adatok alapos elemzésével ne volna kimutatható viszonylag pontosan, hogy az egyes pártok parlamenti erőviszonyai mennyiben felelnek meg a választói akaratnak. Szabad választások révén ritkán szokott a kisebbség hatalomra kerülni, bár ez is előfordulhat. Angliában például 1974 februárjában a Konzervatív Párt a szavazatok 38.2 százalékával csak 297, míg a Munkáspárt 37.2 százalékkal 301 mandátumhoz jutott.² Ez azonban még a közismerten aránytalan angol választási rendszerben sem jellemző. Számos országban éppen azért alkalmaznak teljesen, vagy legalább részben arányos választási szisztémát, hogy a parlamenti erőviszonyok minél jobban kifejezzék az állampolgárok akaratát. Amellett azonban, hogy fontos követelmény a választásokkal szemben az arányos képviselet megvalósítása, elvárható a kormányozhatóság, a politikai stabilitás biztosítása is. E két mozzanat egyensúlyban tartása sokkal nehezebb, mint gondolnánk. Hiszen a teljesen arányos választási rendszer révén nagyon könnyen létrejöhet – mint például most Lengyelországban – olyan szétaprózott törvényhozás, ahol a sok párt képtelen stabil kormány-ellenzék relációban elrendeződni. De ha túlságosan koncentrálnak a mandátumokat a nagyobb pártok irányába, ezt az így jócskán alulreprezentált, vagy a parlamentből különböző limitekkel egyenesen kizárt kisebbek tarthatják diszkriminatívnak, antidemokratikusnak. Természetesen önmagában egyik választási rendszer sem képes pártokat életre hívni vagy megszüntetni, bár a pártrendszerre és ezen keresztül az egész politikai struktúrára gyakorolt hatása korántsem elhanyagolható. A választójoggal kapcsolatban olyan elvárást fogalmazhatunk meg, hogy az legyen adekvát az adott ország hagyományokban is gyökerező társadalmi-politikai tagoltságával, a politikai szituációval, illetve az abból fakadó feladatokkal. Másszóval, szervesen illeszkedjék a politikai rendszer egészébe, növelje az állampolgárok lehető legszélesebb körének politikai komfortérzetét és a demokratikus intézményekbe vetett bizalmát. Ugyanis számos olyan eleme van a választójognak, amivel közvetve vagy közvetlenül, és akár a választói akarrattól függetlenül is befolyásolható a végeredmény. Ilyenek a jelöltállítási, illetve listaállítási követelmények, az eredményességi és érvényességi küszöb alkalmazása, a listás mandátumok elosztására alkalmazott metódus, vagy a sokat vitatott százalékos limit, amely alatt a pártok

nem juthatnak mandátumhoz. De az arányosság kérdése szempontjából azt tartják legdöntőbbnek, hogy egyéni kerületi, listás, vagy – mint a mi esetünkben – ezeket kombináló rendszerben tartják-e a választásokat.

Választási rendszerünknek ezen (és más) mozzanatait már az előkészítés időszakában is vitatták, a választások óta pedig számos dolgozatban elemezték a tanulságokat. Az utóbbi időben pedig már arról folynak a szakmai és politikai viták, hogy az 1994-es választások előtt mely pontokon kellene átalakítani a választási rendszert.³ A kérdés bonyolultságát mi sem mutatja jobban, hogy az esetenként egymással homlokegyenest ellentétes álláspontok – például a 4 százalékos limit felemelésére illetve eltörlésére, vagy a második forduló megtartására illetve feleslegességére vonatkozóan – egyaránt védhető szakmai érvekkel támaszthatók alá. Abban viszont minden szakember egyetért, hogy a választójogi rendszer nem politológiai érvek hatására, hanem – kétharmados törvény lévén – komoly politikai küzdelmek és egyezkedések eredményeképpen változhat. Az már biztosra vehető, hogy a Parlament tárgyalni fogja a választójogi törvény módosítását célzó javaslatokat. Az Alkotmánybíróság döntése alapján ugyanis ki kell dolgozni a választás napján nem állandó lakhelyükön tartózkodók kettős szavazati joga gyakorlásának technikáit; néhány hónapja az MDF köréből kapott nyilvánosságot, hogy a párt támogatná a külföldön élő magyar állampolgárok választójoghoz juttatását; a kormány elkészítette azt a javaslatát, melynek révén a Magyarországon élő etnikumok közvetlen képviselőhöz juthatnának a törvényhozásban. Valószínű továbbá, hogy a parlamenti vita során más – nem kizárt, hogy radikális – módosító javaslatok is felmerülnek. Az is nyilvánvaló azonban, hogy a szereplők nem egyformán érdekeltek a választójogi rendszer gyökeres átalakításában, hiszen például az egyéni kerületi rendszer elhagyása, vagy – kevésbé mérész lépésként – a listás képviselők számának növelése az egyéni mandátumok rovására kétségkívül a kisebb pártok számára teremtene kedvezőbb esélyeket. Ezek az érdekek azonban “keresztbemetszik” a kormány/ellenzék relációt, hiszen mindkét oldalon állnak olyan politikai erők, amelyek ettől a megoldástól sokat remélhetnek. A jelenlegi két nagy párt pedig egyaránt arra számít, hogy a mostani rendszer fenntartása 1994-ben az ő számára jelent majd komoly előnyöket. A kockázat igen nagy, a bármilyen irányú jelentős átalakításnak a pártok majdani esélyeire gyakorolt hatása nehezen kiszámítható, ezért az eddigi vitákban résztvevő szakértők szerint is igen valószínűtlen, hogy komoly változásokra számíthatnánk.

Pedig ha az arányosság követelményének érvényesülését vizsgáljuk – s ne feledjük, ez tájékoztat arról, hogy mennyire többség a többség! –, ellentmondásos véleményekkel találkozunk. *Szoboszlai György* erről a következőket írja: “A számítások alapján világos, hogy a magyar rendszer nem arányos rendszer... még az angol rendszernél is, amelyet nagyon aránytalanak tekintenek, legalábbis az 1974 és 1980 közötti választások eredményét véve, aránytalanabb eredményeket jelez.”⁴ Véleményét azzal támasztja alá, hogy az MDF 24.7 százalékos listás eredményével szemben végül a mandátumok 42 százalékát szerezte meg. *Salamon*

László viszont ezt állítja: “Különösen megalapozatlannak tartom az olyan összehasonlítást, mely konklúziójában a magyar képviseleti rendszer diszproporcionalitását az angol rendszer elé helyezné. Az ezzel kapcsolatban elhangzottak nyilvánvaló tévedésen, egyes képviseleti arányok hibás összevetésén, illetve a rendszer más meghatározó elemének figyelmen kívül hagyásán alapulnak... az arányosság elve – a választások összesített eredményeit látva – választási rendszerünkben csaknem maradéktalanul megvalósul.”⁵ Álláspontját azzal támasztja alá, hogy az MDF az angol rendszer szabályai szerint a parlamenti helyek 65 százalékához jutott volna hozzá, és ehhez képest a párt mostani 42 százalékos képviseleti arányosnak mondható.

Az alább bemutatott, általam kiszámított adatok nemcsak abban segíthetik az Olvasót, hogy a fenti két állítást értékelje, hanem arra is rámutatnak, hogy milyen óriási a tétje a választójogi rendszer megváltoztatását célzó várható politikai vitáknak, továbbá szándékom szerint segítenek annak megítélésében is, hogy a magyar törvényhozás erőviszonyai mennyire tükrözik a választói akaratot.

Ehhez azonban először azt a kérdést kell tisztáznunk, hogy az összevetés során milyen szavazatokat veszünk figyelembe. Ebből a szempontból ugyanis a mi választójogunk meglehetősen bonyolult, hiszen – túl azon, hogy egyéni és listás módszert is alkalmaz – az egyéni kerületekben az első fordulóban abszolút többséget ír elő. Így öt kerület kivételével mindenütt második fordulót kellett tartani, ebben viszont már – érvényes első forduló esetén – korlátozták a résztvevők számát. Ráadásul az országos lista mandátumainak elosztásánál – éppen az arányosság növelése érdekében – figyelembe vették az egyéni kerületek töredékszavazatait is. Így aztán többféleképpen lehet megközelíteni azt a fontos kérdést, hogy egy párt mindent összevéve hány szavazatot kapott. Megítélésem szerint akkor kapjuk a legrealisabb képet a pártok támogatottságának mértékéről, ha a mindkét egyéni fordulóban leadott voksokat és a listás szavazatokat együttesen figyelembe vesszük.

I. AZ 1990-ES MAGYAR PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK EREDMÉNYE

	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	FIDESZ	KDNP	EGYÉB
SZAVAZAT %	29.46	24.20	11.30	9.59	5.66	5.59	14.20
MANDÁTUM	165	94	44	33	22	21	7
MANDÁTUM %	42.75	24.35	11.40	8.55	5.70	5.44	1.81

Ezek az adatok azt mutatják, hogy az 1990 tavaszán kormányt alakító három párt hozzájutott a parlamenti mandátumok 59.59 százalékához; a három ellenzéki párt a képviselői helyek 38.60 százalékát kapta; a többi politikai pártra, illetve a függetlenekre leadott szavazatok viszont mindössze 7 (6 független és 1 agrárszövetségi) mandátum formájában jelentek meg a

törvényhozásban. Mindezek alapján megállapítható, hogy a hat párt az együttesen szerzett szavazataihoz képest felülreprezentált a Parlamentben. Ennek oka elsősorban a 4 százalékos határ, melynek következtében a nem rájuk leadott listás szavazatok, továbbá az egyéni töredékszavazatok jelentős része nem hasznosulhatott. Ez mindenképpen jelentős mozzanat a képviselet arányosságának megítélésekor.

Érdeemes azonban további számításokat is végezni annak bemutatása érdekében, hogy milyen lett volna a magyar Parlament összetétele, ha más rendszerben bonyolítják a választásokat. Feltételezve, hogy nincs listás szavazás, és a 176 egyéni kerületben a választások alapján az angol szisztéma szerint – tehát a mandátum elnyeréséhez relatív többséget előírva, viszont a magyar választójogban alkalmazott érvényességi küszöböt megtartva – folynak, a következő eredmények születtek volna:

II. AZ 1990-ES MAGYAR PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK EGYÉNI KERÜLETEINEK EREDMÉNYE AZ ELSŐ ÉRVÉNYES FORDULÓ ALAPJÁN

	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	FIDESZ	KDNP	EGYÉB
SZAVAZAT %	24.93	22.61	11.08	10.57	4.98	5.97	19.86
MANDÁTUM	82	63	10	2	5	4	10
MANDÁTUM %	46.59	35.80	5.68	1.14	2.84	2.27	5.68

Ezek az adatok azt mutatják, hogy ebben az esetben a kormánykoalíció mintegy 5 százalékkal kevesebb mandátummal bírna, de így is rendelkezne a parlamenti helyek abszolút többségével. A koalíción belüli erőviszonyok némileg eltolódnának az MDF javára, de más pártok támogatása nélkül a Fórum ebben az esetben sem alakíthatott volna kormányt. Az ellenzéki pártok pozíciói együttesen lényegesen nem változtak volna, de ezen belül az SZDSZ jóval erősebb lenne, míg az MSZP és a FIDESZ szinte elhanyagolható tényezővé válna.⁷ A függetlenek és az Agrárszövetség eggyel több (7 illetve 2) mandátumhoz jutottak volna, és egy képviselői hellyel jelen lenne a Parlamentben a Hazafias Választási Koalíció is. Az adatok azt is világosan megmutatják, hogy Salamon László véleménye téves: az angol szisztéma alkalmazása mellett az MDF nem rendelkezne a mandátumok 65 százalékával. Az általa idézett adat nem más, mint az egyéni kerületi választás tényleges eredménye, mely szerint a Magyar Demokrata Fórum a 176 egyéni mandátumból 115-öt szerzett. Csakhogy ez a második forduló révén alakult így, amelyben sok olyan MDF-jelölt nyert, aki az első forduló után nem állt az első helyen. Az angol választási rendszer viszont nem ismeri a második forduló intézményét. Mindennek alapján leszögezhetjük, hogy az az érv, mellyel Salamon László támasztja alá a képviselet arányosságára vonatkozó pozitív véleményét, nem helytálló.

Feltétlenül indokolt azt is megvizsgálni, hogy tisztán listás választások esetén hogyan ala-

kultak volna a parlamenti erőviszonyok.⁸ Változatlan szavazatszámok mellett így az alábbi eredményeket kapjuk:

III. AZ 1990-ES MAGYAR PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK LEHETSÉGES EREDMÉNYE CSAK LISTÁS SZAVAZÁS ESETÉN

	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	FIDESZ	KDNP	EGYÉB
SZAVAZAT%	24.73	21.39	11.73	10.89	8.95	6.46	15.85
MANDÁTUM	48	41	34	31	35	21	0
MANDÁTUM %	22.86	19.52	16.19	14.76	16.66	10.00	0

Ebben az esetben természetesen nem lennének független képviselők, és a 4 százalékos határ miatt csak hat párt szerezhette volna mandátumot. A leginkább meglepő azonban, hogy az így 210 fős Parlamentben az 1990 tavaszán kormányt alakító három párt csak 103, míg az ellenzéki pártok 107 képviselői hellyel rendelkeznének. Ez egyben azt jelenti, hogy eltekintve a kisebbségi kormány megalakításának elvi lehetőségétől, amely a mi esetünkben elképzelhetetlen – más koalíciós összetételű kormány állt volna az ország élére. Mindez természetesen nem relativizálhatja a kormánypártok státuszát – és kormányzati felelősségét – de arra rámutat, hogy ugyanazon választói akarat alapján, de más mandátumelosztási rendszert alkalmazva a mostani parlamenti többség akár kisebbség is lehetne. Igazolódik tehát az az állítás, mely szerint a választójogi törvény megváltoztatása, bár a jövőre nézve kiszámíthatatlanul, de mindenképpen jelentősen befolyásolhatja a magyarországi választások végeredményét is.

Ezek után – visszatérve dolgozatom alapproblémájához – már megvizsgálhatjuk, hogy a nép többségére való gyakori hivatkozás az adatok tükrében mennyire helytálló. Az összesített eredmények szerint (I. táblázat) a kormánykoalíció a szavazatok 46.35 százalékát, a három ellenzéki párt pedig 39.45 százalékát szerezte meg. Való igaz tehát, hogy a kormánypártok relatív többséggel bírnak e tekintetben is, de az is tény, hogy nem rájuk szavazott a választópolgárok több mint fele. Az egyéni kerületi szisztémában az érvényes első forduló eredményei (II. táblázat) még szorosabbak: a kormányerők 41.98, az ellenzék 38.16 százaléknyi szavazatot kapott, s viszonylag magas a más pártok illetve a függetlenek támogatottsága.⁹ De nem mondhatják magukénak a koalíciós pártok a szavazatok abszolút többségét a listás eredmények alapján sem (III. táblázat). Mindez – de alapjában a tényleges, összesített adatsor – azoknak a véleményét erősíti meg, akik a magyar választási rendszert aránytalannak tartják.

Az aránytalanság mértékének megítélése azonban további elemzést igényel. Erre nézve választhatjuk azt a módszert, hogy – elosztva a mandátumok arányát a szavazatok arányával – kiszámítjuk: egy-egy párt számára egy százaléknyi mandátum hány százalék szavazatot eredményezett.

IV. AZ ARÁNYOSSÁG MÉRTÉKE A HÁROM BEMUTATOTT VÁLASZTÁSI SZISZTÉMA EREDMÉNYEI ALAPJÁN

Az I. rovat adatai azt mutatják, hogy a magyar választási rendszer valójában csak az egyik

	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	FIDESZ	KDNP
I.	1.45	1.01	1.01	0.89	1.01	0.97
II.	1.86	1.58	0.51	0.10	0.57	0.38
III.	0.78	0.77	1.16	1.14	1.57	1.30

pártot, a Magyar Demokrata Fórumot juttatta a megszerzett szavazataihoz képest majdnem másfélszeresen felülreprezentált helyzetbe; a másik öt parlamenti párt képviselője arányos. Áttekinve az utóbbi évtizedek angol választási adatait, kiderül, hogy a legnagyobb aránytalanságot ott az 1983-as választások hozták. Ekkor ugyanis a Konzervatív Párt fenti módszerrel számolt mutatója 1.44, a Munkáspárté 1,16, a Liberális Párté 0.13, az egyéb pártoké pedig 0.69 volt.¹⁰ A magyar adatokkal való összevetés után megállapítható, hogy olyan mértékű hátrányt a mi rendszerünkben egyik párt sem szenvedett, mint az angol liberálisok, illetve az egyéb politikai pártok. Az is tény viszont, hogy a győztes párt felülreprezentáltsága az angol rendszerben kisebb, mint a Magyar Demokrata Fórumé. Ha tehát választási rendszerünk egészére vonatkozóan megítélésem szerint nem is áll Szoboszlai György idézett megállapítása, mely szerint a magyar szisztéma aránytalanebb az angolnál, az elmondható, hogy az egyéni kerületi választásokat megnyerő párt az Angliában előforduló legnagyobb aránytalanságot is meghaladó mértékben került kedvező pozícióba. A II. adatsor alapján azonban az is kétségtelen, hogy a ténylegesen kialakult eredmények jóval arányosabbak, mintha a választásokat az angol szisztéma szerint rendezték volna. Vagyis a listás szavazás, továbbá az egyéni kerületek töredékszavazatainak figyelembevétele révén a kisebb parlamenti pártok – az SZDSZ, de főleg az MDF “rovására” – kárpótolhatták megukat, de mindez korántsem eredményezett teljes arányosságot. A III. rovat adatai viszont arra a fontos mozzanatra hívják fel a figyelmet, hogy az arányosság növelése érdekében nem volna elég az egyéni kerületi rendszert egyszerűen elhagyni, és a hatályos választójogi törvény listás szavazásra vonatkozó előírásait alkalmazva elosztani a mandátumokat. Így ugyanis az aránytalanság mértéke nem csökkenne, csak a rendszer más pártokat “büntetne” illetve “jutalmazna”. E jelenség okainak felderítése azonban már számos más elméleti összefüggés tisztázását, illetve további adatok elemzését kívánja, így egy következő tanulmány témája lehet.

Jegyzetek

1. Az Ostrogorsky-paradoxont számos mai szerző is említi a legitimitás elméleti kérdéseit feszegetve. Lásd erre pl.: BENKŐ Zsuzsanna: A többségi döntések legitimációs problémái a fejlett tőkés államokban. Szociológia, 1988/2.sz. 2. Az angol választási eredmények forrása: World Encyclopedia of Political Systems. Edited by George E. Delury. Longman Group Ltd., Harlow, Essex. Volume II 1087.o. 3. Lásd ÁDER János: Kinek az érdeke? (a magyar választási rendszer jellemzése). In=Magyarország politikai évkönyve 1991. Szerk.: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László. Ökonómia Alapítvány-Economix Rt. 1991. 68-74.o.; BOZÓKI András: Út a rendszerváltáshoz: az Ellenzéki Kerekasztal. Mozgó Világ, 1990/8.sz.; SZALAI Erzsébet: Szeprépróba. Valóság, 1990/12.sz.; SCHMIDT Péter, SZOBOSZLAI György, BÓHM Antal és KÉRI László tanulmányai. In=Parlamenti választások 1990. Politikai szociológiai körkép. Szerk.: Szoboszlai György. MTA Társadalomtudományi Intézet, 1990. 3-55.o.; FÓRUM a választási rendszerről. Magyar Közigazgatás, 1992/9.sz. 4. FÓRUM a választási rendszerről. Magyar Közigazgatás, 1992/9.sz. 540-541.o. 5. Uo. 557.o. 6. Erre vonatkozóan Szoboszlai is közöl számításokat, de ő az egyéni kerületek eredményeit az érvényes – tehát nem az angol – rendszer alapján számolja, és az adatokat 386 fős parlamentre transzformálva adja meg. Lásd SZOBOSZLAI György: Választási rendszer és politikai tagoltság. In=Parlamenti választások 1990. Politikai szociológiai körkép. Szerk.: Szoboszlai György. MTA Társadalomtudományi Intézet, 1990. 13-26.o. E tanulmányában egyébként Szoboszlai a választójogi rendszert “mérsékelten arányosnak” értékeli, és az aránytalanság okaként elsősorban a 4 százalékos határt említi. 7. A Fidesz 5 mandátumából három közös jelölt, ahol a támogató szervezetek sorában a Fidesz első helyen szerepel, így a mandátumokat e pártnál vettem figyelembe. 8. Szoboszlai már idézett tanulmányában (lásd a 6. jegyzetet) a feltételezett listás eredményekre vonatkozóan is megad egy adatsort. Ő azonban nem írta le azt a módszert, amelyet alkalmazott. Az általa megadott mandátumszámokból következtetve úgy számolhatott, hogy a 4 százalékot el nem ért pártok voksait figyelmen kívül hagyta, s ehhez a szavazattömeghez arányította a parlamenti pártok által megszerzett szavazatokat. Ezután a 386 mandátumot az így kapott százalékarányok szerint elosztotta. Az általam alkalmazott módszer viszont mindenben a választójogi törvény lépéseit követi. A területi listán ténylegesen szerzett mandátumokat, és az itt képződött töredékszavazatokat adottnak vettem. Az országos lista mandátumait viszont csak ez utóbbiak alapján, tehát az egyéni töredékszavazatokat figyelmen kívül hagyva, a törvény által előírt d'Hont-módszerrel osztottam el. 9. Az első és második forduló egyéni kerületeinek együttes eredményével számolva a szavazatarányok a következők: kormánypártok 48.41, ellenzéki pártok 38.40, egyéb pártok és függetlenek 13.19 százalék. 10. Az 1983-as angol választások eredményei a következők: szavazatokban a Konzervatív Párt 42.4, a Munkáspárt 27.6, a Liberális Párt 25.4, az egyéb pártok 4.6 százalékot szereztek; a mandátumokból való részesedés aránya ugyanebben a sorrendben 61.1, 32.1, 3.5, és 3.2 százalék. Az adatok forrása: MTI Világpolitikai Dokumentáció 1983/322.o.

Nyéki Lajos

Magyar politikai kiskaté (részletek)

1. Nem vagyok politikus, még kevésbé politológus. Ha mégis politikáról kívánok szólni, ennek legfőbb indoka, hogy a demokrácia természeténél fogva a "kontárság kultusza". Mindenkinek joga, sőt kötelessége politizálni.

2. Mint ahogy az úszást csak úszva, a politizálást csak politizálva lehet megtanulni. Ez a tétel az egyénre és a nemzetre egyaránt érvényes.

3. Nyilvánvaló, hogy az emberek közötti egyenlőség nem létező és nem is kívánatos dolog, sőt a különbségek kifejtése mind az egyén mind a társadalom elsődleges érdeke. Igazi értékhordozó csak az a különbség-zóna lehet, amely minden egyént elválaszt a többiekől, de ez nem jelenti azt, hogy a jogi, törvény előtti, a mindenki szólásszabadságát biztosító egyenlőség, más szóval az alapvető emberi jogokat indokoló egyenlőség pusztán illúzió lenne; az erősek, a szépek és az okosak nagylelkű ajándéka a gyengék, rútak és ostobák irányában. Nem. Az abnormalitás végletes klinikai eseteit leszámítva, egyenlőség valóban létezik, nevezetesen, mint a szinte végtelen számú különbségek eredője.

4. Ha egy mindenható, mindentudó, mindenütlévő lény, más szóval: egy eddig még a képzelet számára is elérhetetlen képességű számítógép az egyes egyéni tulajdonságok társadalmi, gyakorlati, esztétikai, biológiai, stb., stb. – a felsorolás teljesen nyitott – hasznát pontrendszerrel ki tudná fejezni, valószínű, hogy az egyének összpontszámai vajmi kevés különbséget mutatnának. Elképzelhető, hogy egy impotens, emberi kapcsolatokra képtelen, összeférhetetlen, dogmatikus gondolkodású egyetemi tanár, aki dupla doktorátusa ellenére még egy szöveget sem tud becsületesen a falba verni, messze mögé kerülne egy képességeivel kiegyensúlyozott, sokoldalú szakácmesternek. – Nincs tehát semmi megbotránkoztató abban, hogy a kettő vok-

sa egyenértékű.

5. Nagy hiba lenne a politika területén tudományos, illetve esztétikai modelleket alkalmazni. Egy műalkotás értékéről, vagy egy tudományos tétel igazságáról képtelenség népszavazással dönteni, ezzel ellentétben: elfogadható politikai döntés csak így születhet: többségi alapon, annál az egyszerű oknál fogva, hogy nincsenek politikai igazságok, legföljebb egy bizonyos időre szóló közmegegyezés, természeténél fogva ingatag konszenzus. (...)

7. Semmi sem bizonyít amellett, hogy mondjuk egy Sartre szavazatának eleve nagyobb pontértéket kellene adni, mint a házmesterének, még akkor is, ha Weöressel azt vallanánk, hogy a házmesterek nem lebecsülendő arányban "gázmesterek" - voltak, lesznek, vagy lehetnek. (...)

10.

Nincs veszélyesebb, mint az egyszerű, középszerű emberek lebecsülése, az úgynevezett "fejletlen nyárspolgároké". A konzervativizmus nem csak fék, visszahúzó erő. A szóban benne van a konzerválás fogalma is. És kétségtelen, hogy az emberi fajta fennmaradását, sokfélesége mellett, elsősorban szinte határtalan alkalmazkodóképessége biztosította. - Egy csupa hősköböl álló társadalom minden valószínűség szerint rakétasebességgel rohanna a szakadék szélére. Mint Ádám az isteni szózat előtt.

11. A tömegek lebecsülése többnyire egy tragikus félreértésen alapul, amely végső fokon nyelvi okokra vezethető vissza. - Egy jó svádájú, a nyelvi kifejezésben gyakorlott álpróféta "igazsága" rendszerint győz az ügyetlenebbül fogalmazó, lassúbb észjárású emberek igazával szemben. - Pedig minden jel arra mutat, hogy a jó sváda nem ritkán a felelőtlenség jele, mint ahogy a lassú észjárás gyakran a felelősségé.

12. A nem szorosan nyelvi kommunikációk vizsgálata elsődleges feladata kell, hogy legyen minden politológusnak.

13. A tömegek lebecsülése mindig nagyon hathatós elnyomóeszköz. Magyar példával élve, az 50-es évek szörnyűségeit, ha elkerülni nem is, enyhíteni lehetett volna, ha a "nékoszosok" s egyéb újdonsült népi értelmiségiek jobban hallgattak volna szüleik vészjelzéseire, ahelyett, hogy szegyenkezve, a hazautazást is egyre inkább elkerülve, "reakcióso"-nak bélyegezték őket. - Az erre a korszakra vonatkozó szájhagyomány Rajkról is megjegyezte, hogy csöcseléknek nevezte a győzelmet ünneplő fradidrukkereket, ahelyett, hogy a nép őszinte figyelmeztető szavát hallotta volna ki az áradó ovációból, a felpattanó szelep sistergését az egyre bényi-

több elnyomásban...

14. Ha nincs politikai igazság, csak konszenzusok, megállapodások többé-kevésbé tartós és érvényes időbeli egymásutánja, ebből logikusan következik a pluralitás, a másképpengondolkodás ténye és joga.

15. Tautológikusan hangzik, de gyakorlatilag mégis meg kell jegyezni, hogy aki a másképpengondolkodás elvi alapján áll, annak el kell ismernie, hogy mások másképpen gondolkodnak mint ő. – Persze ez nem könnyű, hisz ellenkezik egocentrikus hajlamainkkal, azzal a természetes igénnyel, hogy meggyőződésünket minél határozottabban, a mások meggyőzésére szolgáló retorika minden eszközét felhasználva fejthessük ki.

Az egyén, illetve egy társadalom politikai érettségét nagy részben azon lehet felmérni, hogy mennyire képes a különféle meggyőződéseket a kölcsönös türelem kordájában tartani.

16. Demokratikus, pontosabban: a demokrácia formális szabályait tiszteletben tartó liberális rendszerekben az egymással szemben álló igazságok harca nyíltan, a szembenálló felek megfélemlítése nélkül folyik, a pluralitás szervezkedési szabadsággal jár, és a társadalom életében legfontosabb döntések általános és titkos választások következményeként születnek meg. – Természetesen ez a meghatározás ideális, egy társadalom sem valósítja, valósította meg a maga teljességében. De az egyes rendszerek megítélésében döntő, hogy mennyire közelítik meg ezt az eszményt, illetve mennyire távolodnak el tőle.

17. Lehet, hogy ezek az elvek nem teljesen kielégítőek, mivel lényegükben formálisak. Egy "igazi" demokráciának vannak tartalmi jegyei is, például az esélyek egyenlősége mind anyagi, mind szellemi téren, és bizonyos, az emberi méltóságnak megfelelő minimum biztosítása minden téren. – Ádám-Madách felkiáltása mindig elgondolkoztató marad:

“Mi verseny ez, hol egyik kardosan
Áll a meztelen ellenek szemében,
Mi függetlenség, száz hol éhezik
Ha az egyes jármába nem hajol.”

De az is tény, s ez talán századunk legfontosabb politikai tanulsága, hogy a formális demokrácia megteremtéséért és megvédéséért folytatott harcot nem lehet megtakarítani. Képtelenség "igazi", "tartalmi" demokrácián álmodozni, amíg a formális demokrácia nem működik kielégítő módon. Csak generációk, népek, államkolosszusok lelki és testi épségének koc-

káztatása árán lehet a formális demokrácia szakaszát “átugorni”. (...)

19. Nincs felháborítóbb, mint amikor egy népről kijelentik, hogy “nem érett a demokráciára”. Ha volt kolonizátorok mondják, a kijelentés végeredményben azt takarja, hogy könnyebb a kiváltságosak szűk rétegével tárgyalni és megegyezni, olyanokkal, akik nem tartoznak számvetéssel a nép előtt, mint egy nyugati mintát követő demokratikus rendszerrel, amelyben különféle érdekképviseleti szervek hatására egyre ritkább az urainak teljesen kiszolgáltatott olcsó munkaerő. – Egészen a legutóbbi hetekig, valódi demokratikus átalakulást az úgynevezett “haladó erők” sem szorgalmaztak, mert ezek szemében a polgári demokrácia túlhaladott képződmény, amelyet, mint előbb láttuk, “át kell ugrani”. Ezek a “tiersmondista” álmodozók egy szocialista átalakulástól várták a minden bajt megszüntető megoldást. Mit számít, hogy ez a lenini szocializmus a Szovjetunióban és a hatása alá kényszerített országokban nem vált be. A “credo quia absurdum” reménység nem szűnt meg, csak állandóan eltolódott: majd a kubaiknak, a délamerikai államoknak, a kínaiaknak, a közép- és közjelket népeinek, stb., stb., jó lesz. Ez az ideológia annyira ment a liberális demokráciák gyűlöletében, hogy bármilyen vérengző csoportot, illetve személyt hajlandó volt támogatni, ha hiteltérdemlően bebizonyította nyugatellenes ezen belül elsősorban amerikaellenes beállítottságát. A szovjet imperiaizmusnak természetesen kapóra jött minden ilyen irányzat; ezek az államok és csoportok - nem ritkán nyílt terrorszervezetek - megkaptak minden anyagi, logisztikai támogatást, a fegyverektől a fényűző üdülésekig a szovjet típusú államok luxushoteljeiben.

20. Ennek a szellemnek egyik iskolapéldája a nagy, valóban nagy chillei költő, Pablo Neruda, a szovjet típusú diktatúrák luxus-kitartottja, híres ínyenc, aki az előkelő turlista szerepét választva szemet húnyt mind afelett, amit látott, sőt bohém kedvességgel maga tette fel a szemellenzöt, mert nem akart semmit sem látni...

21. Egy ideig úgy látszott, hogy a szovjet típusú rendszerek feladata az elmaradott országok gyors felzárkóztatása a fejlett iparú és politikai berendezésű nyugati rendszerekhez. Ennek ára lett volna a pártidiktatúra, a határok lezárása, az állandósult tisztogatások, boszorkánypörök, a minden értelmes kezdeményezést megbénító bürokrácia, a fejlett besúgó- és dektív-hálózat – a felsorolás nem teljes.

Ezzel szemben mi a valóság? Ahogy ezek a rendszerek hetek, hónapok alatt felbomlottak, derül ki, hogy felzárkózás helyett elmaradottságuk csak fokozódott, az állam és társadalom létét fenyegető belső ellentmondásaik lávaszerűen törnek fel. Fejlett hadi- és ürha jözési technika, világméretű fegyverkereskedelem az egyik oldalon, a másik oldalon megmunkálatlanul rothadó krumplicföldök. Az ember anyagi és szellemi létfeltételeinek eddig sosem tapasztalt

méretű felemelését hirdető ideológia, s ugyanakkor az anyagi és szellemi nyomor olyan mérvű elhatalmasodása, amellyel csak az úgynevezett fejlődésükben elmaradott országokban s a kapitalista világ legsiralmasabb perifériáin találkozunk. – Ha egy rendszer szocialistának nevezi magát, a legkevesebb, amit megkövetelhetünk tőle, az a szegénység maximális csökkentése. Ez talán ellensúlyozná mindazt az ártalmat és korlátozást, amelyet ilyen rendszerekben az egyénnek el kell – el kellett – viselnie. De még egy ilyen kiskaliberű jóléti paradicsom ígérete is megghiúsult, pedig az alapvető anyagi feltételek megvoltak hozzá. Nem szabad elfelejteni, hogy a szocializmus ígéretei a világ természeti kincsekben leggazdagabb területein jutottak csődbe. A helyzeten az sem változtat, hogy a második világháború a Szovjetunióra mérte legsúlyosabb csapásait. Mert ezek a külső csapások inkább az ellenállást növelték, ezzel ellentétben a belső csapások: a kérlelhetetlen rendőrállam, a következetesen saját fiait felfaló forradalmi gyakorlat végtére is a birodalom népeinek életerejét roppantották össze.

22. A szovjet “hamis tudat” egyik legcsalóbb tétele a magántulajdonra vonatkozik. A marxizmus-leninizmus hivatalos változata szerint a világban lévő romlásoknak legfőbb oka a magántulajdonban keresendő. Ebből az állításból kifolyólag, az a hittétel alakult ki, hogy elég a magántulajdont megszüntetni ahhoz, hogy az egyének szintjén a bűnözés, a népek viszonylatában az elnyomás, s mindenféle nacionalista túlkapás megszűnjék.

Most, hogy a szövetség felbomlóban volt, épp az ellenkezője derül ki. A magántulajdon megszüntetése semmiben sem korlátozta az egyes népek nacionalizmusának robbanásszerű kiterjedését, ugyanakkor a bűnözés is elképesztő méreteket öltött. Függetlenül az államilag megszervezett és törvényesített bűnözéstől, amelynek legfőbb orgánuma maga a párt irányítása alatt álló rendőrség, az államvédelem, a “magánbűnözők” elárasztották a társadalmat, a különféle maffiák, a közvagyon lelkiismeretlenül herdáló szélhámosok a legfelsőbb vezetésbe is beférkőztek, a sikkasztás, a nepotizmus, a hivatalos befolyással való üzérkedés, egyszerűen: a korrupció minden képzeletet meghaladó mértékben elterjedt.

Az ember – nagyon enyhén szólva – nem lett jobb ebben az ember és természet pozitív átalakítását hirdető rendszerben. Sőt, szinte törvényszerűen, a világ legsúlyosabb ökológiai katasztrófája: a csernobili atombaleset épp ebben a paradicsominak tervezett társadalomban következett be.

Félreértés ne essék, nem azt kívánom bizonyítani, hogy a szovjet rendszer globálisan, mindenben rosszabb, mint a többiek. Amit biztosan lehet állítani, az az, hogy egy jottányit sem jobb. Azért a néhány időleges és részlet-előnyért, amelyet egyes területeken (pl. a kulturális javak elosztása terén) felmutat, illetve felmutatott, polgárainak túl nagy árat kell, kellett fizetniük gazdasági, technológiai és politikai téren, az alapvető emberi jogok terén. (...)

27. A politikai elmélet és gyakorlat egyik legveszedelmesebb meghibbantója a túlzó, a végtelenségig sarkított ellentétekben való gondolkodás: jobb-bal, fehér-fekete, igen-nem, jó-rossz. Holott a valóság árnyalatokból áll; aki egybe akarja mosni ezeket az árnyalatokat, meg akarja vonni a jogot az egyéntől, hogy a neki megfelelő színkeveréket válassza, a fanatizmus, legalábbis a sematizmus lejtőjére téved.

A két világháború között például ez a hamis elv készítette a nemzetiszocializmus jónéhány ellenfelét a szovjet rendszer elvakult idealizálására. Később ez az elv vezette Joliot-Curiet, a nagy atomtudóst, egy tudóshoz nem igen illő, már a hittételek dogmatizmusára emlékeztető dedukcióra, hogy ugyanis "a szocializmus országában nem lehetnek internálótáborok".

A pontatlan mindennapi nyelvhasználat ezt a magatartást, a jónak és rossznak ilyen kérelhetetlen szembeállítását a manicheizmus szóval szokta összetéveszteni, holott a valóságban ez az ősi filozófiai irányzat a jó és rossz nem merev szembeállításán alapul, hanem éppen ellenkezőleg alapvető, elkerülhetetlen egymásrautaltságukat mondja ki. A rossz úgy követi a jót, mint az árnyék a fényt, pontosabban: van jó árnyék és van rossz fény. A sötét barlang nyirkos falai közt tengődő a fényre vágyik, a tűző napon izzadó árnyékért epedez. Ha jót teszünk, óhatatlanul valami rossz is keveredik tettünkbe, mint ahogy nincs olyan rossz cselekedet, amelyben ne lenne valami jó is.

A magyar irodalomban a manicheizmus elvét legfrappánsabban Madách fejezte ki, amikor az Istennel szembenálló Luciferrel ezt mondhatja "Együtt teremténk, ország részemem követelem." (...)

29. Kétségtelen, hogy a modern társadalmakban a manipuláció veszélye minduntalan fenyeget. A tömegkommunikációs eszközök ezt a veszélyt csak sokszorozzák.

De végzetes tévedés lenne mindenfajta manipulációt egy kalap alá venni. Mindnekelőtt különbséget kell tenni közvetlen és közvetett manipuláció között. A közvetlen manipuláció legfőbb eszköze a megfélemlítés, a hivatalos "igazságtól" eltérő minden különvélemény elnémitása, adminisztratív, sőt rendőri eszközökkel. A közvetett manipuláció polipkarjai mindenhatóvá elérnek, legfőbb módszere a propaganda: célzatosan összetákolt féligazságok - nem ritkán szemenszedett hazugságok, ferdítések, rágalmozások rendszere.

Bizonyos értelemben a közvetett manipuláció veszélyesebb, mert nehezebben leleplezhető. De ez nem ok arra, hogy mint egyes intellektüellek teszik, a közvetlen manipulációt előnyben részesítsük a közvetettel szemben, egyenlőségi jelet vonván így a liberális és a totális rendszerek között. Ez már pusztán azért is tarthatatlan, mert a diktatórikus rendszerek következetesen és nagy mértékben élnek a közvetett manipuláció adta lehetőségekkel is; az előbbit inkább belső, az utóbbit külső használatra tartván föl.

30. A manipuláció egyik leghathatósabb és legrégebb eszköze a sajtó, beleértve modernebb: rádiós, televíziós fajtáit is. – Persze itt sem mindegy, hogy minden újság ugyanazt írja-e, minden rádió ugyanazt bömböli-e, hogy ugyanazok a képek jelennek-e meg a televíziós ernyőkön. Más szóval: nem mindegy, hogy a tájékoztatás szabad-e, vagy sem.

Mert a szabadság nem azt jelenti, hogy minden kommunikátor azt írja, mondja, mutatja mindig és minden körülmények között, amit akar. A szabadság egyetlen ismérve: a pluralitás, tehát az a lehetőség, hogy valaki csak közli azt, amit a többiek nem tudnak, vagy nem mernek közölni részben a hatalomtól való félelmükben, részben pedig azért, mert saját ideológiájukkal kerülnének szembe, ha világgá kürtölnék az "igazságot".

31. Hogy a szabadsággal élni nagy felelősség, semmi sem bizonyítja jobban, mint a sajtó. Az utóbbi hónapokban megsokszorozódott boulevard-lapok, pletyka- és szex-kiadványok látán a felületes szemlélő talán csak a színvonnalsüllyedést látja Magyarországon, s visszasírja azt a kulturáltabb hangnemet, ami nagyjából a múltat jellemezte.

Közelebb állunk viszont a valósághoz, ha az évtizedeken át elfojtott gőzök sistergését halljuk ki ebből a kakofóniából, s bízunk abban, hogy előbb-utóbb a felelős, megbízható, valódi információt adó sajtó is megtalálja piacát, s ezzel párhuzamosan a kulturálatlan, ordenáré hangnem lassan-lassan háttérbe szorul. – De akárhogy áll is a dolog, ha a sajtó pluralitásának ez az ára, minden habozás nélkül meg kell fizetni. Az információ tisztaságát nem lehet külső cenzúrával biztosítani, ugyanakkor a közönség legfőbb érdeke, hogy minél előbb kialakuljon egy deontológiai szabályrend – a szakmán belül. (...)

Párizs, 1991 február - augusztus

Sinka István

KICSI NÉP NAGY BÁNATTAL

Egy hang a szlovákokhoz

Nézzetek erre... Ragyog a völgy!
Két út az útatok... Egyik a bánat
s fukar, régi kövek... A másik:
ott, ahol fák úsznak kék tükrin a Vágnak.
Úsznak, ringanak... s hazát lelve
jöhetnek rajta énekelve.

Mert hova mennétek e nagy világon
másfele?... Kicsi nép nagy bánattal!
Sárga sziklák, aszú pityóka: ez lenne sorsotok,
s költőtök lelke is tört szárnyakkal
húlna le naponta... Jól gondold meg nép,
örök hegyi pásztor:
a Duna-Tájak kínja összekovácsol

minket... Hegyek és síkok törvénye: együtt maradni –
Boldogtalan népek, mi így élünk örökre!
Jobb hát jönnötök, – nekünk is arra menni
inkább, mint vér húlna és ágyú dörögne.
Jó lenne nekünk is – s nektek is odaát,
ha nem fonnánk egymásnak töviskoronát...

Régen hallottam... már-már felejttem
a szót, a hangot – ide s tova –
apám mesélte: oly mindegy: ki honnan jött,
csizmája van, vagy bocskora:
búja, öröme egy marad
a hegyen úgy, mint a hegy alatt...

Jól van: a szabadságért ám küzdjetek.
De úgy legyen, ahogy mondom:
más népekért egymás baját
ne kacagjuk ki bolondon.
Mert, ha nekünk kacagni jobb,
két táj bánata lesz nagyobb.

(1939)

Käfer István

MAGYAR-SZLOVÁK JEGYZETEK

A Literárny tyždenník egy számának magyar vonatkozásairól

"A magyarok a szlovák politika végzete"
/Vladimir Mináč/

A szlovák irodalmi hetilap tavaly júliusban "lapot cserélt" az Élet és Irodalommal, azaz néhány oldalt kölcsönösen lefordítottak egymásból. Kezdjük szlovák kulturális szemlénket e lap 1993. január 23-iki, 4. számának "jegyzetelésével". Szempontunk az, ami mottónk gondolata is. Akár akarjuk, akár nem, a történelem kegyetlenül összeforrasztott bennünket, magyarokat és szlovákokat, s a magyar vonatkozások sűrűn olvashatók e lap hasábjain is.

1. *Michal Kováč*, amikor *A föld, amelyen állunk* címmel január 3-án Nyitrán ünnepi beszédét tartva, még nem tudhatta biztosan, hogy a "harmadik Szlovákia" (az első Szvatopluk, a második Tiso, a harmadik Mečiar nevéhez fűződik) első elnöke lesz.

Nyitra ősi, és megszentelt földje is a szlovákoknak. A történelmi-politikai és a vallási-kulturális fejlődés két áramlatának metszéspontja, a nagymorva és a Cirill-Metód hagyomány összefonódása. Nyitra egyben Nagymorávia és Szent Metód érseksége, a szlovák történelem dicső kezdete. A történe-

szek dolga, hogy közérthetővé tegyék a korszakot, mert a legendákra építés nem helyénvaló. A szlovák nép híven őrizte a nagymorva hagyományt, mint az ősi szlovák elődök királyságát. Ezt a bizonytalan keletkezési idejű *Nyitra, kedves Nyitra* kezdetű ének tanúsítja. S ha akár odahaza, akár a nagyvilágban bárhol bárki fel akarja fogni a szlovákság jogát az önálló államra, akkor meg kell ismernie ezt az ősi történelmét. Mert a szlovák nemzet nem fiatal; uralkodói – Pribina, Rastislav, Svatopluk király – az első szláv birodalmat teremtették meg Közép-Európában. S az ősi szlovákságnak ez az állama római orientációjával Európához kapcsolódva hozzájárult a Nyugat kultúrájának gyarapításához. Az igazi érték Szent Metód érsek első önálló egyházi provinciája, de nem szabad elhallgatni az első szlovák állam katonai akcióit sem, akár védekezők, akár hódítók voltak..

Aztán Michal Kováč felénk is közeledik. Itt már nem elég az eddigi bő tartalmi kivonat, pontosan kell idéznünk: *"Sajnos, e régi*

történelmünket eddig nem ismeri a világ, és szomszédaink, meg a magunk büne következtében történeti mítosznak tekinti azt. Mi viszont ebből éltünk mint nemzet, ebből merítettük az erőt... fennmaradásunkhoz ebben a geopolitikai térségben mindazok fenyegetéseivel szemben, akik ezt a térséget politikailag és erővel uralmuk alá hajtották. Ezek nem kevesen voltak. Mindegy, hogy keletről, délről vagy nyugatról jöttek, mindig véde-nünk kellett létünket és országunkat saját erőnkkel és eltökéltségünkkel a fennmaradásért és a túlélésért. Történelmünk akkor is csodálatraméltó, ha Nagymorávia széthullása után nem voltak sem saját uralkodóink, sem saját nevünk Európa térképén. De így is alkottuk saját történelmünket, saját kultúránkat, saját sorsunk történetiségét."

Tisztelnünk kell Michal Kováč okfejtését a szlovákság történeti létezéséről. Tiszteljük a szlovák népdalkincs, majd írásbeliség eme hagyományörzését. Azt kétségbevonni sem okunk, sem jogunk; a történettudomány, a régészet ügyeibe beavatkozni itt most döresség lenne. Ezért ha nyilván a honfoglaló magyarok is a fenyegetők, a hódítók között lehettek, tudnunk kellene a *szlovák bűnről*, ami megkérdőjelezi a modern, mai szlovák nemzeteszme alapjának ezen interpretálását, annak kor- és időszerűségét. A mottónkban szereplő Mináčnál Štúrral kezdődik az Ige, azaz a XIX. század első felében. *Peter Jaroš* Ezeréves méhe a munka történelmi fenntartó erejének bemutatása, de utalhatnánk sokkal korábbra is, mondjuk a Štúrkortárs *Andrej Sládkovič*ra, aki munkásságának maradandó részében bizony inkább a magyarországi realitásban találta népe helyét.

"Tudjuk, Nagymorávia megszűnése után Szlovákiának és a szlovákoknak megvolt a szerepük a magyar királyságban is. A bizánci kettőskereszt végül belekerült a magyar állami címerbe is, ami megint Szlovákia és múltja jelentőségének bizonyítéka."

Közös hibánk – netán feladatunk – jelentkezik itt. Szlovákia és a magyar királyság ugyanis a szó mai értelmezésében nem létezett. Szlovákia nem volt, a magyar királyság pedig nem volt etnikailag csak magyar. A szlovák *"uhorské"* szó ezt a nem etnikai, "történelmi", sőt bizony "nagy" Magyarországot is jelenti. *Madársko*-Magyarország csak 1918 után jött létre szlovák fogalomként és szóként. Ez a probléma sokkal kínosabb közöttünk, mint a címerkérdés heraldikusokra tartozó magyarázata. A mai szlovákok Szlovákiában, a mai magyarok Magyarországon gondolkoznak, és bizony a terminus technicus mindkét oldalon valóságos fogalomzavart takar. És manapság tájainkon az effajta zavarokra sem szabadna legyintenünk. Mert ha ez a zavar nem lenne, lelkes örömmel veshetnénk márványba Michal Kováč okfejtésének újabb részét:

"Magunkénak valljuk Magyarország történelmét, mert az szlovák történelem is. Közösen alkottuk, így mindketten hozzájárultunk az európai kultúra kincsesládához. Szent István magyar király nemcsak fiának, Imrének, hanem valamennyi uralkodó-utódjának tanácsolta, hogy értékeljék és tiszteljék a másnyelvű lakosokat és hogy egyenlő jogokat biztosítsanak nekik. Ez tudatosan vagy tudat alatt a keresztény és európai szolidaritás máig élő szellemisége."

Terminológiai nehézségeink újabb értelmezési zavarokat okoznak. Tekintette, te-

kinthette-e egyáltalán Szent István és a további századok honpolgára "magyarnak" és "szlováknak" egymást? Bizonyára, nyelv szerint. A szlovák viszont honi nyelv volt legalább a kora reformkorig, a nép pedig *nem idegen*, hiszen nem külföldről vándorolt be, mint az ország összes többi "másajkúja".

A szónok nagyot ugrik következő gondolatában, amit nem is rögtön írt új bekezdésbe. Szent István keresztény-európai szolidaritása után ugyanis ez a mondat áll: *"Nem véletlenül nyilvánította évekkel ezelőtt a jelenlegi szláv pápa, II. János Pál Szent Cirillt és Metódot Európa társvédőszenjeivé Szent Benedekkel együtt."* Itt ugyanis magyarázatra lenne szükség, miszerint Róma és Szent István tudatosan folytatta volna Szent Cirill és Metód apostoli munkáját. Hiszen akkor a szlávok, köztük a szlovákok szentjei magyar szentek is! És akkor hogyan értelmezhető a "magyarok" hódítása, a "szlovákok" birodalmának megdöntése? Hová tűnik akkor a – mondjuk – keleti fenyegetés? - Bizony, közös feladatunk e közös kérdés tisztázása. Netán azé is, hogy a Koronát éppen Szent Cirill és Metód Rómába kényszerült menekült követői tanácsára küldte a pápa Szent Istvánnak, mint a szláv apostolok munkája betetőzőjének. Ez a magyarázat azonban hiányzik az ünnepi beszédből.

A történelmi ugrás új bekezdésben folytatódik. A szónok rendkívüli jelentőségűnek tartja 1977. december 30-ikát, amikor a Szentszék önálló egyháztartománynak nyilvánította Szlovákiát, Kanadában lehetőséget adott görögkatolikus püspökség szervezésére, és bíborossá nevezte ki *Jozef Tomko* érseket; betöltötte a megüresített szlovákiai püspöki székeket, Nyitrára pedig a titokban püs-

pökké szentelt *Ján Chryzostom Korec*et ültette bíborossá emelve. (A Vatikán eme ténykedéséről 1992-ben latin, szlovák és angol nyelven kötet is jelent meg Pozsonyban *Az ószláv liturgiától a szlovák provinciáig* címmel.)

Itt már elszomorodik a magyar-szlovák viszony rendezését szíven viselő íróember. A Szentszék bizony nem Nagymórávia, a szlovák királyság és Szent Metód érseksége, de még csak nem is Szent István folytonossága miatt tette, amit tett. Egyszerűen realista volt, amikor jó félévszázaddal Trianon után leválasztotta Esztergomról és Egerről Szlovákia egyházi igazgatását. De a szlovák kérést már nem méltányolta, miszerint Besztercebánya legyen az önálló egyháztartomány székhelye. Róma Nagyszombatot jelölte ki, finom utalással arra, hogy a "szlovák Rómába" menekült már egyszer az esztergomi érsekség, és a XVI. századi hagyományt ott kell folytatni. Az üres püspöki székek betöltése a Husákdiktatúra következményeit szüntette meg elsősorban. *Somorjai Ádám* benedekrendi paptudós felvetette már a Vigiliában a szláv és a magyar szentek közösségét. Be jó lenne, ha egyházaink közösen törekednének nemzeti tisztázni valóink rendezésére, melyre egyébként közös nemzeti védőszentünk is kötelezne: a "magyar" Magyarok Nagyasszonya és a "szlovák" Hétfájdalmú Szűzanya.

A szlovák katolikus és egyéb ellenállás négy évtizedes történetének hősei után – *Alexander Dubček*ot sem hagyva ki a sorból – a szónok visszatért a történelmi kronológiához:

Amikor Pazmány (sic!) megalapította a nagyszombati jezsuita egyetemet, azzal nemcsak civilizálni és pacifikálni akarta a

magyar(országi) hódításvágyat, hanem a műveltséget is kívánta terjeszteni. Ezen egyetem többségében szlovák professzorai Nyugat-Szlovákiában pasztoráltak, terjesztették a szlovák nyelvet és emelték a szlovák kultúrát. Így keletkezett a kulturális nyugatszlovák nyelv, amit Anton Bernolák a XVIII. század végén szlovák irodalmi nyelvvé emelt ... itt nem érvényesült a biblikus cseh, bár az evangélikusaink liturgikus nyelve, mivel a szlovákoknak már ősidők óta megvolt saját ősi népnyelvük."

A szónok nyaktörő kronológiai ugrása után a földetérés szédítő zavarai következnek. Mondataiban mindenütt van igazságmag, ámde azok megfogalmazásai és az elhallgatások miatt csak veszedelmes féligazságokként jelennek meg. A tisztázáshoz nem kell "magyarnak" vagy "szlováknak" lenni, egyszerűen vissza kell térni a tényekkel, immár írásos dokumentumokkal bizonyítható egykorú valósághoz. *Pázmány Péter* nevét vagy magyarul kell írni, vagy a nemrégiben elfogadott, a kommunista rendszer kreálta *névvészlovakizációs* helyesírási szabályzat szerint *Pazmáš*-nak. Ez, persze, a kisebbik baj. *Pázmány Péter* mindenekelőtt a magyarhoni katolikus egyházat akarta megújítani, s ennek eszköze volt *a nyelv*. Az a nyelv, amit az illető területen a nép beszélt. Magyarhonnak azon a részén tehát a magyar és a szlovák. A bíboros megújította a magyar nyelvet, mert úgy akart prédikálni és írni, hogy minél szélesebb néprétegek értsék, mint a reformáció terjesztőit. Ugyanerre buzdította egyházának szlovákajkú híveit is. Esztergomi szertartáskönyvében egyenesen közép-szlovák dialektusban, *Štúrék* irodalmi nyelve szerint kereszteltek, eskettek és te-

mettek, de ez kevés volt. Az igazi ellenfél ugyanis a cseh bibliai nyelvet használó szlovák evangélikusság, amelynek nemcsak hitét, hanem nyelvét, a Králiccei Biblia igéit tekintette eretneknek. Ezért szorgalmazta *Pázmány* a számára hozzáférhető terület, Nagyszombat környékének nyelvét, a nyugatszlovák nyelvjárás használatát. *Obecná slovenčínak*, azaz közszlováknak nevezték el ezt a nyelvet, és mivel jezsuiták kezdtek írni rajta, jezsuita szlováknak is hívták. A Kováč-terminológiában szereplő "kulturális nyugatszlovák nyelv" kifejezés ugyanúgy az elmúlt rendszer tákolmánya-találmánya, mint a történelmi családnevek reszlovakizált helyesírása. És nem a szlovák az elsődleges ebben, mint ahogy *Pázmány* írásaiban sem a magyar. És nem az volt a lényeges, hogy az egyetem tanárainak többsége milyen nemzetiségű volt, hanem a római katolikus vallás terjesztése. Persze, az is ugyanilyen hiba lenne, ha mi *Pázmány* toleráns nemzetiségi politikájáról szólnánk, a szlovákok netán a Ciriill-Metód-hagyomány folytatásáról. A XVII-XVIII. században Nagyszombat kulturális központként természetesen szolgálta a hazai katolicizmus erősítését. Ahogy éppen szükségeltetett: sokszor egyazon személyek két, három nyelven is szolgálták azt.

"Nem vagyunk múlt nélküli, hagyomány nélküli, büszke szlovák kultúra nélküli nemzet. Csak először a magyarországi feudális nacionalizmus, majd a politikai csehszlovákizmus páncélja akadályozta a szlovák állampolitikai identitás megteremtését." Az okfejtés úgy tűnik nagyvonalúan általánosít. A feudális magyarországi nacionalizmus latin nyelvű volt, s amennyiben nemzeti, akkor a magyart, a szlovákot és a többi vallásszol-

gálatra használta. A polgári átalakulás tette első helyre a nemzetet és nyelvét. Itt és csak itt kezdődik a magyaroknál és főleg a csehek-nél sokkal gyengébb polgársággal rendelkező szlovákság történelmi lemaradása. A polgárosodó Magyarország és Cseh/szlovákia) csak egyetlen politikai nemzetben tudott gondolkodni, ezért éppen a polgárosodás érdekében magyarosított és csehszlovákosított. Ezt mindenképpen el kell ismernie magyarnak és csehnek egyaránt, ha mai nemzedékünk véttlen is ősei európai törvényszerűségeknek megfelelő tetteiért. Sajnos, további kínokat okozhat elsősorban a szlovák jelennek és jövőnek az, ha a szlovák nemzeti kontinuitást olyan módon állítják a ma polgára elé, ahogyan azt Michal Kováč teszi:

"És ez az idegen világ, mondhatni most is, amikor immár harmadik szlovák államunkat alapítjuk meg, nemegyszer ma sem ért bennünket ... Nemrégiben egy emigráns folyóiratban olvastam azt a figyelemreméltó megállapítást, hogy a modern szlovák politika Štúrtól Mečiarhoz vezetett, ha tetszik, vezet. A szerző ezt nem a (személyi?) kultusz ápolásának, hanem a szlovák politikai folyamat kemény realitásának mondta, ami január 1-jén történelmi tényé vált." Ezt a gondolatsort már nehéz kommentálnia magyarországi szlovakistának, de alig hiszem, hogy a szlovák szellemi élet nagyobbik részének könnyebb lenne.

A beszéd publikált részében zárótételként szerepel *"a kommunista rendszer gazdasági, erkölcsi, társadalmi csődje"*, ami ránehezedik a szlovák (és a többi hasonló sorsú) nemzet jelenére. Idő és türelem, közös munka kell hozzá, hogy a csődtömeg magyar-szlovák összetevőiből kapcsolatokat

építő, összekötő szálak legyenek, amelyek a régmúltban ténylegesen nem az etnikai nemzeti dicsőségben, hanem a szentistváni eszméken alapuló, akkoriban korszerű, az európai integrációnak megfelelő egybetartozásban nyilvánultak meg. Reméljük, a napi politika is felismeri ennek gyakorlati hasznát, és merít is majd ebből a hagyományból. A Magyar Köztársaságban és a Szlovák Köztársaságban egyaránt.

2. *A bevezető szimbólum* – Horthy címmel *Andrej Ferko* glosszázik a magyarországi általános iskolák új történelem-tankönyve ellen. Elég lenne lajstromba venni mint magyar vonatkozást, ha nem buzogna benne számos – divatos szóval élve – csúsztatás. A főbaj ugyanis az, hogy a *Nový čas* (Új Idő) című lap múlt évi december 28.-i számából vett hír szerint a magyar tankönyvben *Horthy Miklós* éppen a komáromi hídon a *"visszatért magyar területre"* lovagol fehér lován. S ez a Horthy Imrén Ferko szavai szerint *"nem-magyarok bestiális újvidéki gyilkosa"*, aki ismét nem-magyarok ocsmány, fasiszta szörnyszülött pusztítójaként mérgezi *"nad'mad'jarország"* (sic!) ideológiájával az ártatlan magyar gyermekek lelkét. Sőt! A. Ferko idézi *Štefan Moravčík* szavait, melyek szerint *"a lövöldözés a tankönyvekben kezdődik."*

Bizony, sokat kell még egymástól terminológiát tanulnunk. Szomorú lenne, ha a magyar tankönyvek dicsőiténék, nemzeti igazságosztásnak tanítanak Trianont, okkupációként, megszállásnak és bizony nem visszatérésként oktatnák a harmincas-negyvenes évek fordulóját. Ezt tették az utóbbi negyven év tankönyvei, amelyek Csehszlovákiában *klérófasisztának* nevezték a második

szlovák államot, a magyar tankönyvek pedig Ferkon is túltettek a Horthy-rendszer egysíki elítélésében.

Abban viszont teljesen egyetérthetünk a szerzővel, hogy ideje lenne realizálni szlovák, osztrák és magyar értelmiségiek két év előtti nyilatkozatát, miszerint kölcsönösen felül kellene vizsgálnunk tankönyveinknek a nemzetek közötti uszítást tartalmazó megfogalmazásait. (Mint azt a németek és a franciák, ugyebár, megtették!) Türelem kell ide is, no meg Andrej Ferkonak egy objektív belső szlovákiai lapszemle a szlovák tömegtájékoztató és a tankönyvek magyarelles megnyilvánulásairól. Hazai szlovákjaink *Sme* (Vagyunk) című irodalmi lapjának megszűnése, vagy *Czurka* (sic!) folyóiratának antiszemita kampánya és a "fehér ló vonulása" a komáromi hídon így egybemosva éppen a Ferko által is emlegetett "gyarmatosító, kommunista és fasiszta totalitás" gyakorlatát, az ellenségképgyártás újjáélesztését jelenti.

3. Igazi felüdülést a mélyen humanista Milo Urban, az Élő ostor írójának *A véres folyó partján* címmel folytatásokban közölt lágernaplója az amerikai hadifogságból. Urban sohasem bántott meg senkit. Akkor sem, amikor regényében éppen a magyarosító rendszer végnapjait örökítette meg egy kis szlovák faluban. Akkor sem, amikor a *Zöld vérben* a századelő magyarosító oktatási politikájára emlékezett. Mostani írása – érthető, hogy a korábbi rendszerben nem publikálhatták – az amerikai fogság korántsem idealizált képe, s kedves színfolt benne a *Spiritiszták és a magyar grófok* című részlet, amely a hajdanvolt magyar-szlovák nyelvközösség – egyébként Ballek, Jaroš, Ťažký, Mo-

ravčík és mások műveiben is – továbbélésének jelzésértékű villanása. Történik ugyanis, hogy egyik társukban a pápai téglagyár tulajdonosát vélik felfedezni az unatkozó foglyok, kiderül azonban, hogy nem a római pápa vállalatáról, csak a Pécs melletti Pápa város szovjetek elől futó téglagyárosáról van szó. Urban kedvesen magyarázza a *pápežský* – *pápai* szó kettős jelentés-lehetőségét, és mit sem von le emberségéből, hogy a dunántúli város helyét a valóságnál kissé délebbre teszi.

4. Mindannyiunk számára igen elgondolkodtató, tanulságos lecke *Claudio Magris* triezsti író 1986-ban szlovákul is megjelent Duna-könyve, illetve az irodalmi útleírásról *Anton Hykisch* tollából olvasható gondolat-sor *A Duna títokai* címmel. (Magris nálunk sem ismeretlen, hiszen másik műve, a Habsburgok mítosza magyarul is olvasható.) Magris egykor a Habsburg-régiót járta be a népeit összekötő folyó mentén. A szlovák recenziens a Bécsről szóló részeket tartja a legérdekesebbnek, meg a számára kevésbé ismert Erdélyt, a Bánátot, Romániát és a Vajdaságot. És persze a hatodik részt, a *Várak és fakunyhók* címűt, ami Szlovákia. Anton Hykisch – Lőcsei Pál Mester, Mária Terézia korának feldolgozója történelmi regényben – észreveszi, hogy Magrist Pozsony bűvölte el – illetve az a bizonyos XVIII. századi négy nyelvű és helyi gyógyszerár-kézikönyv –, mint a kultúrák találkozásának városa. A szlovák történelmet a triezsti szerző a XVIII. századtól veszi figyelembe, és németországi, ausztriai avagy erdélyi útirajzaitól eltérően itt kerüli a középkor, a gótika, Nagymorávia és a két szláv apostol említését. Keserűen olvasott Hykisch Szlovákia jelenéről, a "vulgáritás stigmáiról", a prágai tavasz elfojtásán

élő(sködő) szlovák politikáról és nemzeti fejlődésről.

Érdeklí Hykisch, mit írt Magris Magyarországról. Megállapítja, hogy a magyar informátorok felkészültebbek voltak, mint a szlovákok. Igaz, nekik huszonekét fejezet jutott a szlovákok három fejezetével szemben. *"A német, szláv és román világ közé szorított Magyarországot fenyegették szomszédai, de nem volt vazallusuk"* – mondja Magris. *"Nos, a románoknak, ruszinoknak, szlovákoknak, horvátoknak, szerbeknek, németeknek bizonyára kissé különböző elképzeléseik vannak a régi Magyarország tíz évszázadából, ki kinek volt a vazallusa és ki kit fenyegetett"* – írja Hykisch, aki az útirajz legjobban megírt részei közé sorolja a Magyarországról szólót. Fáj neki a szlovák fakunyhó-kép, mégis olvasásra ajánlja honfitársainak. Talán ezért a Szlovákiának szánt néhány sorért is, amit mi is idézünk, szlovákból fordítva: *"A kis nemzetnek meg kell szabadulnia a nagyok lenézésétől és közönységétől – amely nagyok talán már nem is lesznek sokáig nagyok – de szabadulnia kell kicsinyiségének komplexusaitól is, attól az érzéstől, hogy ezt állandóan módosítani vagy cáfolni kell, vagy fordítva, dicsekedni vele, mint kiváltságosságának jegyével. Az, akit sokáig kárhoztattak a gyengébb szerepére és akinek minden erejét saját identitásának érvényesítésére és védelmére kellett összpontosítani, gyakran folytatni véli ezt a helyzetét, amikor az már nem szükséges. Ha így önmagába fordul, saját identitásának érvényesítésébe görcsöl, és arra koncentrál, megkapja-e az őt megillető tiszteletet másoktól, az fenyegeti, hogy egész energiáját erre a védekezésre irányítja, és így szűkíti*

tapasztalatainak látókörét, és a világhoz fűződő kapcsolatában hiányozni fog az emelkedettség." Hykisch ezeket a sorokat bekereteztetné és minden szlovák kormánytag és diplomata íróasztala fölé akasztatná.

5. *Viliam Fábry* Szlovákok a szlovákokért? című rövidebb írásában az USA-beli "magyar lobby" Szlovákia-ellenes veszélyére hívja fel a figyelmet. A lobby Bős és a szlovákiai magyar nemzettest körül tevékenykedik *Tom Lantos* és *Béla Lipták* személyében. Azzal fenyegetik Szlovákiát, hogy megakadályozzák diplomáciai elismerését, ha a két kérdés megoldása nem a magyar érdekeknek megfelelően történik. Pedig *Tom Lantos*, a cikkíró szerint, személyesen is meggyőződhetett a szlovákiai magyarok helyzetéről, mégis, budapesti nyilatkozatában kritizálta Szlovákiát. Sőt, fenyegette is, hiszen a magyar sajtó szerint Clinton külügyi államtitkári széke várta. Mint *Fábry* írja: *"Ma már tudjuk, hogy az ... elnök más, nemzetileg nem terhelte politikust választott erre a tisztségre."* *Lipták* Béláról – nyilván neve ("liptói") miatt – megállapítja szlovák származását, és janicsársággal, nemzethagyással vádolja több kongresszusbeli társával együtt. Ez utóbbiak nem hajlandók Szlovákiába jönni, pedig ha ez történne, *"úgy járnának, mint századunk elején Seton Watson, akit a magyarok Budapesten arról győzködtek, hogy Magyarországon semmiféle szlovákok sem léteznek. Mikor viszont Szlovákiába jött, kénytelen volt megállapítani, hogy a magyarok becsapták. Az ellenkezőjéről győződött meg, és a szlovákok élszánt védelmezőjévé vált."*

Fábry "ellencsapásra" szólítja fel az amerikai szlovákokat. Ahelyett, hogy hazajárná-

nak tanácsokat osztogatni a szlovák állam építésének mikéntjére, inkább az Államokban ellensúlyoznák a magyar lobbyt. A cikk-író szerint ugyanis *"a szlovákiai magyaroknak nagyobb jogaik vannak, mint a világ bármelyik más nemzetiségi kisebbségének ... miközben a többszázézes magyarországi szlovákság halódik."*

Az olvasóban óhatatlanul felmerül, tud-e Viliam Fábry Tom Lantos kongresszusi beszédéről a Ferko glosszájában Czurkának nevezett ügyről? És ugyancsak megdöbbenhet Seton Watson – *Scotus Viator* századeleji idézésén, az akkori és a mai Magyarország párhuzamba állításán. Mintha Fábry elfelejtene, hogy immár önálló Szlovákia állampolgára, aki nemrégiben arról cikkezett, hogy a dél-szlovákiai kommunista helységnév-keresztelések megszüntetését követelő szlovákiai magyarok ezzel Nagymagyarország visszaállítását akarnák. De vajon mit szólna Seton Watson Stúrovohoz, Kolárovohoz, meg a többihez, amikor a századelőn joggal ostromozta ugyanezért) az akkori Magyarországot?!

6. Az egykori emigrációs vezéralak, *Imrich Kružliak Öncsalás* című cikkében alaposan elmarasztalja a szlovák Kereszténydemokrata Mozgalmat és vezetőjét, *Ján Čarnogurskýt*, akinél Mečiar és pártja sokkal célravezetőbben politizál. A szlovák kereszténydemokraták egyetlen pozitívuma Kružliak szerint az, hogy *"megőrizték a szlovák arcukat Bős védelmében, mégpedig*

nemzeti vonatkozásban is."

*

Ezzel a lapozás végére jutottunk, de témánkat korántsem merítettük ki. Mert a szlovák kultúra belügyei ezeréves együttélésünk, no meg nemzeti sorsunk legújabb hasonlósága okán a mi ügyeink is, ha kifejezetten nem emlegetnek is bennünket. Így nem érdektelen Európa tán legrégebb folyóiratának, a Slovenské pohl'ady-nak visszakényszerítése a magyar kormányzat által ténylegesen betiltott, majd 1990-ig Csehszlovákiában többször is majdnem megszüntetett Matica slovenská kiadásába. Izgalmas olvasmány *Pavol Čarnogurský 1939. március 14.* című könyve (*Róbert Letz* ismerteti vezető helyen) a második szlovák állam, az első Szlovák Köztársaság megalakulásáról, ugyanígy *Eva Trizuljaková* cikke az argentinai szlovákokról és sok egyéb írás.

A mináči mottó láthatóan – legalábbis a Literárny týždenníknek ebben a számában – sajnos, mit sem veszített időszerűségéből. Az is igaz természetesen, hogy az utóbbi negyven év alatt sokszor évfolyamnyi hetilapanyagban sem találhattunk ennyi magyar vonatkozást. De a kimondás talán elősegítheti a tisztázódást, különösen, ha türelmes tájékozódásunk legközelebb más szlovák publikációkat is ismertet majd. Olyanokat is, amelyek távolabb állnak e hetilap jelenlegi kormányközelségétől.

Tarján Tamás

Szemmagasságban X.

Lassan megint itt lenne az ideje – 1993 januárjának végén –, hogy a hazai színházi életéről is beszámoljak, mint egy esztendővel ezelőtt. Lesz is szó két-három premierről; az azonban, hogy a szemle egy játékfilmmel kezdődik és könyvvel végződik, jelezheti: a magyar színházművészet nem épp a legsikeresebb évadát éli. Jelenségekről – így a Romeo és Júlia bemutatóhullámáról, hozzá a West Side Story műsorra tűzéséről – könnyebben értekezhet a kritika, mint akár a pillanatnyi legjobb látnivalók kvalitásairól.

/Színészparádé/ Sokszor elhangzik, sokszor leírjuk – néha kissé mentsvár is –: a magyar színjátszás európai színvonalú (ha nem javítanám rakoncátlankodó írógépem iménti elütését, hanem Tandori Dezső gyakorlatát plagizálva bennhagynám a betűvétést, akkor így formálódna a mondat: színjátszásunk európai színvonalú). Valahol a nevezetes angol játékkultúra és a nem kevésbé nagy tradíciójú, másfajta orosz színművészet képzeletbeli felezőútján, sajnos a lengyel, cseh, délszláv interpretációs módoktól kevésbé megérintve él elevenen a sokágú magyar színjátskosság. Lehet bírálni olykori lomhaságáért, félteni a művészeket agyonhajszoltságuk miatt, főlróni a stílusváltásokat és a valóban karakteres műhelyek főleg vidéki

nagyvárosokban mutatkozó hiányát – de magyar teátristának lenni: rang.

Koltai Róbert egy legendától, és kollégái, meg a saját talentumától vette az erőt első játékfilmje elkészítéséhez. A *Sose halunk meg* – ügyes és színvonalas sajtókampányának is köszönhetően – pár hét alatt hatszor annyi nézőt csalogatott a mozikba, mint egy átlagos (sikeresebb) magyar film. *Nógrádi Gábor* úgy szegődött társul a forgató-

könyvírásban, hogy a főszereplő, a vállfaárus piaci vándorkereskedő már neki is “fogadott nagybátyja” lett (Koltai a családi mitológiából, a vérbeli pikaró rokon sorsából és meséiből szötte a filmtervet). Az epizodikus-stációs, édes-bús, jobb-rosszabb szerkezetű színvonalú, kedves és tartalmas film a színészi alakítások miatt teszi kötelezővé, hogy szóljunk róla. A varázslatos játékosok még azt is feledtetik, hogy a kor- és milióérzékéről híres Pauer Stúdió ezúttal anyagi okokból vagy slendriánságból fittyet hányt a történelmi követelményekre, és jószerivel semmivel sem jelezte, hogy nagyjából az ötvenhatvanas évek fordulójára esik

a cselekményidő. A ruhák a jelenbe mosódnak, sehol egy beszédes régi plakát, az enteriőrök is karakter nélküliek, sajna. Annál kitűnőbbek a színészek, Koltai vezérle-tével. Ő még színezheti is az örök kisembert, a szenvedélyes sikerhajhászt, a nők bálványát, a költői mellébeszélőt, azt a kortalan fic-kót, akit mindközönségesen Münchhausennek, a serdületlen családtagok rémének, örök törvényenkívülinek szoktunk nevezni, s aki szent borzadállyal tölt el minden jobbféle famíliát lehetet-ten szokásaival, váratlan látogató-saival, meghökkentő plánumaival. Egy ilyen – lóverseny-megszállott – nagybácsi viszi magával a ka-masz unokaöccsöt, hogy ő pár na-pig a diadalmas futamokra, a fiú meg az életre készülődjék. A be-avatás ősi szertartása ez: az erő-szak, a ravaszság, a nyomorúság el-ső élménye, látványa. És az asszo-nyoi öl sugárzása.

A rendező Koltai Róbert a ját-szótársaknak még a sajátjainál is jobb szituációkat teremtett. A leg-emlékezetesebbet *Csákányi László* és *Lontay Margit* házaspárjá-nak. Az öreg tánctanár és zongorá-zó felesége alig lepődik meg az éj-szaka beállító, és a közelgő mulat-ság előtt az ifjú rokont az alaplépé-sekre mindenáron oktatni akaró vállfás agresszív kopogtatásán... Hallottak ők már életük során ri-asztóbb éjszakai dörömbölést is...

Csákányi és Koltai “bemutató tánc” az igazi, fojtogató gro-teszkum nagyjelene-te. Szomorú árny su-han a dallammal: se Csákányi, se Lontay nem érte meg a dísz-bemutatót (amelyre pedig a túlbuzgó szervezők annyi ven-déget hívtak, hogy a bent- és kintrekedt tömeg alatt csaknem leszakadt az Uránia mozi). Szirtes Ági egy olvadékony fod-rásznő pár szavával suttogott a korról, amikor nemcsak a frizurák: a szerelmi szokások is mások voltak. *Monori Lili* a maga páratlan mo-dorában formált egy fájdalmasabb lelkű, elhagyott asszonyt, aki tudja: nem a fri-zurák és nem az ud-varlás trükkjei szá-mítanak, csak az, van-e valakije az embernek, vagy ma-gára marad az emlé-keivel? *Jordán Ta-más* a fékezhetetlen férfierő és a lemon-dó tehetetlenség közt szunyókálta vé-

gig a kalandokat, e jótékony aluszékonyssággal biztosítva, hogy a félig gyermek ifjú, a vállfásakma várományosa át-eshessen a szerelmi tűzke-resztségen (felesége: *Kathleen Gaty* jóvoltából). A sok tucat kitűnő epizódista teljesítmé-nye szinte belesűrűsödött *Hu-nyadkürti György* lóversenyit-tas tekintetébe, *Máté Gábor* – az egykori szerelmi újonc, má-ra meglett ember – nosztalgi-kus csöndességébe (nem a váll-fákkal jegyezte el magát, ha-nem a lovakkal).

A *Sose halunk meg* olyan vitális, hogy egy mini CD meg-jelentetésére, a filmdalok köz-rebocsátásra is futotta az al-kotók meg a szponzorok neki-buzdulásából. A dalszövegeket Bereményi Géza írta. Márpe-dig ha ő – kiváló zenészek ol-dalán – főlvállal egy (vállfás) filmet, akkor az a film nem el-veszett film.

/Verebes Cyranója/ E pil-lanatban ugyan még nincs vég-leges döntés, de az a megala-pozott hír járja - nyilvánossá-got is kapott már –, hogy *Vere-bes István*nak hamarosan ko-moly szerep jut az észak-ma-gyarországi színházi arculat alakításában. Vagy Nyíregy-házát számoljuk már itthoni keletnek? Mindenesetre a Mó-ricz Zsigmond Színház igazga-

tói székének a fővárosi Komédium kitalálója és jelenlegi gazdája a fő várományosa, és az illetékesek azt szeretnék, ha másfelől az alakuló (egyben folytatódó) miskolci nyári színi törekvéseket is Verebes keze alá adhatnák. A hír annyiban meglepő, hogy a sokoldalú művész az utóbbi időben inkább a másik országvéget kereste föl szívesen: Zalaegerszegen vállalt vendégrendezéseket, és állítólag azon a tájékon igyekezett nyugodalmas falusi fészket találni magának. Persze őt – többek között a még mindig Budapesten működő Magyar Rádió egyik legszínesebb műsorkészítőjét – elég nehéz vidéki magányban, alkotó csöndben elképzelni... Szerencsés találkozás lehet-e Verebes Istváné a nyíregyháziakkal, majd eldönti az idő, ha a felek igent mondanak. Ötletben, kezdeményezőkedvben aligha lesz hiány, hiszen a színész-rendezőnek az aktivitás és az eredetiség a fő erényei. Remélhetőleg a kitartása és a kedve sem fog sokkal az intellektuális dinamizmus mögött kullogni.

Direktori belépőjegynek nem volt rossz (akár a nyári Miskolcra, akár az egész évi egész embert kívánó Nyíregyházára) a *Cyrano de Bergerac* színrevitele. Verebes *Idelenn* címmel – és saját főszerplésével – meghökkentően érdekes *Éjjeli menedékhely*-változatot vázlatozott Egerszegen, majd már

ment is a miskolci Nemzeti Színházba, hogy *Rostand* újromantikus remekét (vagy giccsét?) amerikanizált felfogásban játszassa el színészeivel. Ennek az elképzelésnek az lett volna a lényege, hogy a címszereplő a vadnyugati típusú magányos és igazságos hőst testesítette volna meg. Ez a koncepció inkább papíron vált be, ezért *Szervét Tibor* végül is nem nagyon pályázott Henry Fonda vagy Charles Bronson babérijaira. Így szerencsés elegy jött létre. A díszletek, a játék svungja és atmoszférája az Újvilágot, az ábrázolás bensőségessége, bizonyos konzervatívizmusa az európai-ságot emelte ki. Radikális húzásokkal és logikus gondolat-sorokkal sikerült megoldani a színmű problematikus epizódjait (például a Holdból jött ember jelenetében kiderült,

hogy a halavány égitest talán csak öt-hat méterre van a fejünk fölött: aki egy kerítésről ugrik, az már Luna küldötte – tessék csak kísérletezni egy Cyrano-szerű fickó nyakban-cipelésével!). Szervét ráhangolódott Verebes eszejárására, érzékeltetni tudta, hogy a nagyorrú lovagnak az orránál tényleg csak az esze nagyobb, és elég baj is ez neki. Szívének döntéseit is állandóan az erkölcs intellektuális bírósága elé viszi, amely morálisan jól dönt, de *túl* dönt. Nemes választásból – a saját, mély és heves szerelem "átutalásából", átengedéséből – ekként hármas tragédia lesz. Életével fizet a szerencsés (de rászedett) udvarló, az igazságot kitudó Christian, évtizedes boldogtalanság az osztályrésze párba-jhős költőnknek, és klostorba megyen Roxane. Ez a halmozott életkudarc kellően felemelő, tanulságos, és kellően groteszk Verebes színpadán. Igen jól instrualta a mellékalakok többségét is: Szervét viszi a prímet, de jó szeretni nem mert szerelme, *Turóczi Éva* is, és emlékezetes a fűzfapoéta Rageneau cukrász (*Kulcsár Imre*) élet és halál helyett inkább rímekre figyelő literátussága, Castel-Jaloux, a kapitány abszurd csöndessége is

(Földi László a nyíregyházi Cyrano-szerep után húzódtott vissza ebbe a kisebb feladatba. Milyen derék vitéz, azt nemcsak a színpadon, hanem az életben is bizonyította: ugyanis ő volt az, aki "civilben" majdnem elfogta a Cyrano-főpróba előtt a miskolci pénztárt kifosztó rablót. A tolvaj nem könnyen szabadulhatott volna Földi markából, hiszen kettős harag követelt elégtételt. Egyfelől a bűntény, másfelől az, hogy az említett előadást jelképes árú belépővel a munkanélküliek javára szervezték. Még legjobb azt hinnünk: egy munkanélküli vitte el – tehetetlenségében – a nem túl nagy bevételt. Sajna, a színész elől kerekét tudott oldani a tettes).

Miskolc színháza, Hegyi Árpád Jutocsa igazgatásával, sokat hallat mostanában magáról; és jó híreket. Igényes műsorpolitikájuk, tagozatbővítő törekvéseik, stúdiókísérleteik már azt az időszakot készítik elő, amikor a javában folyó építkezés és rekonstrukció eredményeként az ország egyik legszebb és leltágasabb teátruma lesz a miskolciaké.

Jó lenne külön és részletezőn írni Kern Andrásról, e kiváló színésről, Verebes István barátjáról és gyakori alkotótársáról (az *Ideleln* a dalokat köszönheti Kernnek). A Pesti Színház *A nagy Romulus*-bemutatója azonban nem hozta meg a remélt sikert, kom-

mersz vígjátékocskává soványodott Friedrich Dürrenmatt mostanában sokat játszott történelmi parabolája. *Tordy Géza* fáradozása erőlködés maradt, a birodalmát tudatosan elherdáló utolsó római császár tragikomédiája nem kelt életre. Kern belétörődve átvergődött az előadáson, mi meg kesereghettünk: a koronás fők nem neki valók, III. Richárd után Romulus sem.

/Eszenyi/ A korábban már jelzett *Romeo és Júlia*-premierhullámnak bőségesen lehetnek a színházakon, a művészetben belüli, személyi és egyéb okai. Tény viszont az is, hogy a pártviszály kevés darabban jelenik meg oly riasztóan, mint ebben a nagy szerelmi drámában. Hozzá még az erőt mutató, ám halogató és tehetetlen veronai herceg is erősíti – gyöngesé-

gével – a lehetséges mai értelmezést. Hasonló megfontolások szólhattak a *West Side Story* műsorra tűzése mellett. E musicallal, amely ugyan maga is kezd klasszikussá válni, ki lehet iktatni a zavaróan nagy klasszikust, Shakespeare-t. Bár valószínű, hogy *Eszenyi Enikő* tehetségének és erélyének mindegy, milyen szöveggel könyvet kap rendezőként a kezébe. A sziklából is vizet tudna fakasztani – ami nem is olyan nagy varázslat ahhoz képest, hogy a patakról is el tudja hitetni: folyam, a tengerről is azt, hogy óceán. A zenés, modernizált *Romeo és Júlia*-történet összetettsége és színrevitelének bonyolultsága az est folyamán egyszerű, tiszta rendd széppült. *Pápai Erika* és *Kaszás Attila* a főszerepekben a jóság intaktságával éltek a két ellentábor nagy kavargásában. A játék minden eleme összeillett, a rendező ura volt anyagának – csak énekelni nem taníthatta meg azokat, akiknek ez nem erősségük, és azt a magamutogató igyekvést felejtette el visszaszóróltni, ami egy-két fiatalból csapott ki bocsánatos, de feltűnő színpadi bűnként.

Eszenyi Enikő végérvényesen bizonyította, hogy nemcsak a színészek, de a rende-

zők közt is előkelő hely illeti meg. A *Leonce és Léna* sikerét egyszerűnek, véletlenszerűnek vélők is beláthatták: megint akadt egy igazi animálója a magyar színháznak. (Elevenítsünk föl egy jellemző esetet a budapesti Kamaraszínház most is műsoron tartott *Büchner*-előadásából, a kezdeti időkből. Az egyik főszereplő idegei épp az első előadások egyikén mondták föl a szolgálatot. Az első rész után a tépett lelkű és megfáradt színész – akinek a második részben nem volt dolga – távozott a színházból. Eszenyi Enikő határozott és szép szóval a harmadik játékrészre vissza tudta csalogatni őt; közben pedig csudás módon az az érzésünk volt, hogy akárcsak a kezdet pillanatától, most is ott kucorog a parányi színházban, szuggerálja a színészkollégákat, drukkol az ideális intenzitásért. Holott akkor a környéket járta, mint utóbb fény derült rá. Az előadás végeztével az ápolásra szoruló színésztársról ugyancsak Eszenyi gondoskodott – de előbb még összehívta a társulatot, elmondta az észrevételeit. A kifogásait is. Olyan kedvesen katonás rendet tartott, hogy a *Leonce és Léna* aztán meg sem állt a fesztiváldíjakig. Az 1993-as kritikusból alighanem a *West Side Story* nak is fog jutni.)

/Az időtől megfosztott tér.../
...vagy a tértől megfosztott idő: ezzel a fizikus és a lélek számára is

ijesztően idegen állapotot jellemezhető a *Radnóti Színház* újdonsága. *Botho Strauss* színműve, *Az idő és a szoba*. A Radnóti változatosszisztéma szerint működik: hol a Cinoherni Klubot és kontinensünk más radikális kisszínházait, művészfészkeit idéző módon egyesíti a mesteri kidolgozást és a populáris, sistergő gondolatíságot, hol klasszikusokat vesz elő három-négy vissza-visszatérő vendégrendező kedvéért, hol játékos semmiségeket, formai ötleteket tár a közönség elé, hol meg a modern filozófia és életérzés ezoterikus színházi vetületeivel kacérokodik. *Szikora János* vendégrendezése *Takács Katalin* j u t a l o m j á t é k a (olyan együttes élén, amely a Radnóti Színház kitünővé érett és megfiatalodott társulatát jól választott vendégek-

kel teljesíti ki). A hősnő életének időbeli rétegei, egykori kapcsolatai egyetlen (és mégsem egy!) térben (valójában nem szobában!), egy időben (vagyis időtlenül!) jelennek meg. Csupa felkiáltójel minden: csondekkal és hiányokkal. Ez a fajta színház már attól is jó színház, hogy elmesélhetetlen, történetbe nem fogható színház. Elemezni persze lehetne; hosszan. Talán megérzik valamit az enyhén eklektikus és nem mindig teljesen logikus játékból, hogy még egy oszlop évszázados lelke is emberi hangon tud beszélni – csak legyen fül, amelyik meghallja ezt a sóhaj. (A Radnóti kaján törzsnézői esetleg kuncognak magukban a poétikus és komoly percben, ez az oszlop ugyanis mindig ott áll a színpadon: építészeti funkciója van. A díszlettervezők haja már égnek áll, nemcsak a *Hajmeresztő* című bűnügyi komédia esetében, hogyan bujtassák, kerülgessék ezt a monstorumot. Tehát az oszlop lelke egy kicsit a Radnóti Színház lelke és panasza). Mint az abszurdba hajló drámák, a nagy formai-gondolati paradoxonok színrevitelekor oly gyakran, most is a befejezésben mutatkozik nehézség. A legfőbb koordinátáitól megfosz-

tott, esszenciális léthelyzet nem akar elköszönni a nézőtől. Légiesül, bár szörnyű súlya van. Magyarán: a játék – melynek se tere, se ideje, mivel *csak a tempus* és a *locus* szerepel benne, minden ember is ezek függvénye –, szóval a játék igazából nem is képes befejeződni. Talán nem is baj, hogy e hiánydráma a befejezetlenséget hagyja emlékébe...? Meg Takács Katalin alakítását, a végső stáción egy babonázó monológyszerű kérlelés, egy “maradj velem” megjelenítésével. Amit nem is ő esdekel: hozzá fohászknak.

/Szociokrimi/ A hetvenes évek elején könyv alakban is, színházi változatban is nagy siker volt a *Makra* és a *Névnep*. Sem a társadalomlátás és – megítélés húsz esztendővel ezelőtti állapotához, sem a próza akkori fogásaihoz nemigen lehetne manapság visszakanyarodni – *Kertész Ákos* új kötete, *A gyűlölet ára* című krimi mégis két évtizeddel korábbi ízeket idéz. Főleg a jellegzetesen indázó, sokszorosan összetett mondatok, ezek az árnyaló, előre- és visszautaló, de világos konstrukciók emlékeztetnek arra az írásmódra, amelyben talán elvi oka, a kor lényegéből következő érvénye is volt a rengeteg megszorításnak, pontosításnak, kitérőnek, az igazság reménytelen kergetésének. E higadtan izgatott, arit-

miásan kiegyensúlyozott enunciációk valamiféle nyelvtani természetű felgöngyölítés, nyomozás részét képezték (hiszen, ne feledjük, a Makra bűnügyi regényként, vagy legalább az önitélet regényeként is fölfogható).

Agatha Christie-nek holtában sem kell féltennie babérjait az író újkeletű ambíciójától. *A gyűlölet ára* logikus, elfogadható és érdekes bűnügyi szálát szövöget, sőt éppenséggel egy ruhadarabból kifestett, szögön fönnekadt szál nélkülözhetetlen a gyilkos kiletének bizonyításában. Ám mint a modern epikában oly sokszor, a krimi inkább csak álca. Mögötte lehetőség nyílik a kendőzellel, részletező aprólékosságú jellemrajzra, figurat e r e m t é s r e . Zofár Károly alhad-

nagy karaktere önreflexiók és szerzői kommentárok elegyéből bontakozik ki. Mellette aktív epizódalakok sorakoznak, férfiak, nők, rendőrök, bűnözők, szegények, gazdagok, hazugok, még hazugabbak, fölesküdtött józanok és kábítószerrel kereskedők. Biztos kéz vezeti a tollat, nagy meglepetésekkel nem szolgál, ám lehetőségeivel – főleg a testi szerelem és az emberi összetartás ábrázolásában – hiánytalanul élni tud.

Ezzel azonban még mindig nem érkeztünk el a mű lényegéhez. Zofár tudniillik menhelyi gyerek volt. Cigány származású. S akit a gyilkossági ügyben gyanúba kell vennie, az is cigány. Sorsából és kisebbségének is nevezhető érzületeiből eredően a főhős lelkiismereti vívódásként éli meg: miként viszonyulhat a könyv nem is egy cigány szereplőjéhez. Makra Ferenc, a cigányosan fekete ember nem kevésbé tépelődően, de a döntés, az erőteljesebb életalakítás képességével él tovább a nyomozó utódban. *A Pannon Kiadó* kötete hamar tovaszálló szöveg, mely észrevétlenül mégis itthagyt pár mélyebb gondolatot.

Fekete Miklós

Hét lépés

Kátó Lukács memoriáléja

1. Május elején eltemették a vén Kátó Lukácsot, egy négyszáz esztendőös székely nemes familiának utolsó férfisarját.

Igaz ugyan, hogy az utolsó száz év csak szegénységet és egyre több nyomorúságot hozott a Szentmártoni Kátó családnak, s a kúriát meg a negyvenholdnyi földet a huszadik század második fele vitte el. Még aztán is megmaradt ugyan a csizma, a harisnya, az ócska nyereg és egy rakás fegyver a cselédház padlásán – kardok, török, nyársak, valamint egy szüette ládában a kutyabőr, néhány obsitoslevél, és “Eszkáel”, azaz Szentmártoni Kátó Lukács feljegyzései.

A temetés után a jókörmű rokonság néhány óra alatt széthordta Eszkáel hagyatékát, beleértve a szüette faládát is. Csak a ronggyá olvasott biblia, egy régi énekeskönyv, meg a kézirat árválkodott az üres szoba egyik sarkában a keményre döngölt agyagpadlón.

Már három hónapja dolgoztam akkortájt abban a Hargita-alji községben, s a tanácselnök öszinte bosszúságára mindvégig ingáztam, nem akartam albérletbe – “kvártélyba” – költözni, mikor is történt, hogy Eszkáel kilépett a csizmából. Hanem midőn a tanácselnök egyezsége jutott az örökösökkel, nekem utalták ki az üresen maradt házat, persze a takarítás és tatarozás gondjával együtt. Így lettem idevalósi, így jutottam egy igazán érdekes kézirat birtokába.

A megsárgult papírokon sehol egy dátum. Már az első sora is keresztretjvénynek tűnt: “Abban az esztendőben láttam meg a napvilágot, mikor anyám özvegyen maradt, mikor Károlyi Mihályék lenyelték a tranyoni békát. Reménységre születtem.”

És amint végigolvastam a százoldalnyi betűt, elhittem, hogy Eszkáel csakugyan “reménységre” született, csakhogy a reménységen kívül nem is igen jutott neki soha semmi egyéb ebben az életben.

Lassanként kibontakozott előttem egy ember sorsa, egy ember, egy falu, egy vidék történelme, megtört és mégis törhetetlen belső világa.

A végén már magaménak éreztem csalódásait, és vele méltatlankodtam, vagy kárörvendeztem, ha kellett, a történetek fölött.

Néha átmentem a szomszédos régi házba, ahol akkoron a gazdaság irodái, meg a raktárak voltak, hogy el-el beszélgessek Pap Jánossal, aki az éjjeli őrőseget azzal próbálta könnyebbé, a téli éjszakákat meg rövidebbé tenni, hogy szüntelenül szidott valakit, még akkor is, ha nem hallgatott rá senki. Szívesen gyalázta hát Eszkáelt is, ha felőle kérdezgettem.

– Bolond volt az az ember – dohogta egy alkalommal –, mert látja, ez a ház is az övé maradt volna, meg a nagy gyümölcsös a szármányoldalon, de ő már az első évben odaadta a földjét... Már akkor átköltözött a cselédházba, mikor az oroszok bejöttek.

Még a római úthoz is kiment az, a faluvégre, amikor jöttek. Kivikszolt csizmában, feszes harisnyában állt ott s valami szótárból megtanulta, hogy kell mondani, hogy “Már régóta várlak benneteket ruszki testvérek.” De a muszkának bakancsa nem lévén lehúzta a ráncos csizmát a Lukács lábáról, mire ő csak annyit mondott magyarul, hogy “Csak éppen téged nem vártalak”, s azzal mezítláb hazaballagott.

Otthon aztán még többet is szólt, mert azt mondják, éppen akkor dobálta le az odorból a szénát egy muszka. Ennek meg odakiabált, hogy “Hé! Nem ketten kaszáltuk!...”

– Mikor az anyja eldobta a fakanalat, még annyi pénzük se volt, hogy rendesen eltemesse. Én akkor nem voltam itthon, hát csak hallomásból tudom, hogy valami kutyabőrt adott el öt-czer pengőért. Abból temette el a vénasszonyt s vett új csizmát magának, a többit meg elmullatta az udvarhelyi kaszinóban.

Egész életében csak a csizmáját, meg a kardjait tisztogatta – köszörülte tovább nyelvét Pap János –, és nem kapott magának feleséget se. Egyszer, az anyja hozott neki egyet Kénosból, s az ajtót rájuk zárta, aztán mire a fehérszínű levélkőzött volna, Lukács kilépett az ablakon. Látja, éppen itt ezen az ablakon szökött meg a lány elől... S erre a házra is a gazdaságnak kellett gondot viselni... Azért költöztettem ide az irodát, hogy a bennvaló tönkre ne menjen, mert hát akkor én nem bakter voltam, hanem tanácselnök.

A kézirat tanúsága szerint “Papagájós” János abban az évben csakugyan tanácselnök volt. Íme:

“Beálltam lógondozónak a közösbe, mert *valamiből meg kell élni*. Ezt mondta az este Pap János is, aki a múlt héten jött haza Bukarestből, s most ő a bíró, azaz hogy tanácselnök.

Elmondta, hogy négy évet ült a hüvösön. Ott ismerkedett meg az elvtársakkal, kik idetettk. Kérdeztem, hogy miért zárták be, hát azt mondja, az osztályharc miatt. – Tarkára festett verebeket adott el drága pénzért az uraknak, azért ítélték el.

Na, ezután ő nekem már csak »Papagájós«.

És van még egy bekezdés, ami ugyancsak a volt tanácselnökről beszél:

“Ma reggel értem üzent a Papagájós, hogy menjek azonnal a községházára. Lóháton mentem, gyalog jöttem haza, nyereggel a hónom alatt. Azt ígérte, nem csinál belőlem kulákot. Ez a tetű csak akkor hagy már élni, ha nem lesz mit tőlem írigyelnie.”

2. Kaszáláskor vallatóra fogtam a temetőt. Eszkáel sírja a bekerített rész legmagasabb pontján, egy vén fenyőfa alatt van. Körös-körül a sírköveken, fejfákon szomorúfüzet, vagy tán ciprust, vagy babérkoszorút jelképező féldombormű, némelyik kopjafán két keresztbetett kard, hegyével a föld felé. A többi már csak hagyományos.

Azt mondják, az egészet ő maga tervezte és faragta a katonáknak, akik a fronton maradtak. Pénzt nem kért a munkáért. Csupán a fenyő alatt álló karcsú obeliszk nem visel semmiféle jelképet. A sírára csiszolt szürke grániton ez áll: "Szentmártoni Kátó Lukács. Élt 70 évet. Ne sirassa senki."

Összesen tizenhét síremléken állt a Kátó név, a fenyőfa közvetlen közelében más nincs is. Úgy látszik, az évszázadok során szétágazó családot újra egyesítette a temető.

Pedig négyféle Kátót is találtam. Az egyik Puskás, a másik Kaszás, a harmadik Pikás. Eszkáel szüleinek sírkövén a Szakács megkülönböztető név áll, annak jeléül, hogy az öreg Kátó Bécsben a kondér mellett szolgálta a császárt. "Szakács volt. Anyám mondta, hogy hazafelé jövet megölte a spanyol betegség – írja róla Eszkáel –, és megölte még két bátyámat is."

Félreértés ne essék, nem más betegségről van szó, hanem a spanyolnátháról.

Egyszer egy hórihorgas, harisnyás öreg ült mellettem az uzsonnánál. Ő nem kaszálni jött, de hogy hasznossá tegye magát, leült a vén fenyőfa árnyékába, üllőjét egy kiálló gyökérbe verte s egész nap kopogtatta az ellustult kaszapengéket.

Mesélte, hogy Kátó Lukács már életében is nagyon szeretett a temetőben pihenni, s hogy már legénykorában is jó barátságban volt a halottakkal. Ezt nem értettem. Aztán mikor a legények munkához láttak a vén harisnyás megmagyarázta:

– Mikor itt átvonult a front, senkinek sem maradt lova a faluban. Kitől a táborig csendörök vitték el, kitől a német, kitől a muszka. Lukács valahol az Almási barlang környékén "bújtatta" el a csikóit, de egy napon panasolta az anyja, hogy mind a két csikónak rúdra került a bőre. Már amit a medve belőle meghagyott. S ráadásul Lukács is eltűnt. Azt üzenté haza, lova nélkül nem székely a székely s egyébként is: szántani-vetni ló kell, mert nyakunkon az ősz.

Ősz elején aztán csak előkerült valahonnan nyole girhes kabalával s az első éjszakán itt a temetőben legeltetett, a tilosban.

Zavaros idők voltak azok.

A községi bíró, a nevét nem mondom meg – folytatta –, egy kicsit ütődött volt, de annál büszkébb a beosztására. Egyebet sem csinált, csak ivott a falu pénzén bent a városban, s a bordélyházat járta.

Azon az éjszakán is úgy éjfél tájban hajtatott hazafelé. Részeg volt a kocsisa is, hát persze, hogy itt lent a temető alatt a kocsí befordult a sánca.

A négy ló közül egy a lábát törte, de embercsontban kár nem esett, mert a részeg emberre vigyáz az ördög, hanem a batárt sehogy sem tudták kiemelni a sánceből.

A kocsis segítségért indult a faluba, bíró uram pedig nagy behemót ember lévén a járművet

próbálta egyedül talpraállítani. Káromkodott, szidta a lovakat gazdástul, végül a temető felé fordult s felkiáltott: "Gyertek halottak, segítsetek!" És mintha a föld gyomrából jönne, hangzott a sírok közül az álmos válasz:

– Hányan menjünk?...

Bíró uram erre a nyaka köré szedte a lábát s meg sem állt hazáig, aztán két hétig kezelte magát a vajákos Bajkónéval, míg elmúlt a reszketése.

Pedig csak annyi történt, hogy Kátó Lukács, akit a hosszú moldvai út egészen elcsigázott, hátát a fenyőfának vetve egy kicsit elszundított, s arra ébredt, hogy lent az úton valaki segítségért kiált.

Erről a moldvai útról Eszkáel így vall: "Két sovány csikót s hét girhes kancát vettem a regátban. Az egyik csikót Gyimesben elcsalta tőlem a pakulár leánya, de nem sajnálom tőle: Egy csúzdán mászott le hozzám – olyan facsúztató vájaton –, és megmagyarázta, merre tartsak, hogy a fogolyszállítmányokat, tehát a fogságot elkerüljem. Három napig bujkáltunk együtt Remetepatak fejében, míg a végén már azon tűnődtem, jó volna, ha egészen hazáig elkísérne, de amikor a Szépvíz hídjához értünk, csak felkapaszkodott a csikóra.

– Hát már segítsen Baba Mária – mondta pillogtatva, s elporoszkált az ösvényen arra, visszafelé. Utánaugrottam, s az ujjára húztam a gyűrűm. Aztán elment.

Annuskának, Mihók Annának hívták. Ahányszor fenyőfákat látok, annyiszor jut az eszembe két fekete varkocsa, s a muszka is, kinek a koponyáját a baltámmal bevertem.

Ott ültünk a Szépvíz partján. Hallgattunk. Ő a vizet bámulta, én az utat fürkésztem, ahol négyes sorokban vonult a szomorú menet.

Egyszer csak látom, hogy egy alak kiválik a sorból, s mint a szarvas, egyenesen az erdő felé iramodik. De érkezett utána rögtön a sorozat halálmag is a géppisztolyból, s a férfi ugrott még egy nagyot utoljára, mielőtt elterült volna a földön.

Szóltam a lánynak, fogja kantárszáron a csikót, s álljon úgy vele az erdőséltre, hogy a muszka megláthassa. Bólintott, én meg beálltam egy öreg fa mögé, hogy a "testvér" azért mégse lásson meg idő előtt.

Jött is, integetve, hogy igyi, igyi gyévocská, mert úgy látszik, kellett volna neki a lány is, nemcsak a ló, de elébe álltam a baltával, s mikor rám emelte a géppisztolyt, odakoccintottam a homlokára. Aztán a lábánál fogva levonszoltam a patakparton a halott civil mellé, s otthagytam őket, beszéljék meg ketten a világ sorsát.

Jómagam anyám jóvoltából megúsztam a katonaságot. Még leventének se hívtak, mert hogy olyan beteges a szülém. Igaz, a megyei hadkiegészítő parancsnoka is rokon velem anyai ágon, de azért lám, én is kivettem a részem a háborúból. Nem tudom miért látom állandóan magam előtt a muszkát. A szemöldöke olyan bozontos volt, akár a bajusza, a szeme pedig ferde, mint a horgasmagú szilva. Lehet, hogy nem is orosz volt, hanem tatár, s ilyenformán két adósságot fizettem meg egyszerre. Szeretek ölni. Erre már akkor rájöttem, mikor szembeke-rültem a medvével ott a barlang fölött, ahol a csikóimat kizsigerele.

Azt sem tudom, kitől örököltem ezt a hajlamot. Nagypámról mesélték, hogy bátor ember volt: egyetlen szál mogyoró vesszővel kihajtotta a vadkant a ciherből... Én kamasz koromban tiszteltem a medvét, mint ahogy tiszteltem a muszkát is, míg a csizmát le nem húzta a lábamról.”

Sokféle történet kering a vidéken a medvéről, farkasról, veszett rókáról, megvadult bivalybikáról. Csak egyet írok ide le, amit az öreg tanítótól hallottam egy alkalommal, mert éppen Eszkáel testvérbátyjáról Kátó Balázsról szól, és talán megmagyaráz valamit abból, amit Lukács talán nem értett.

– Szép szál legény volt már, mikor az apját újra behívta a császár a Szarajevói Gyilkosság után. Én abban az évben kerültem ide tanítónak, hát minden érdekelt, ami az itteni embereket foglalkoztatja, együtt éreztem mindennapos gondjaikkal. Egy időre Kátó Balázs került a falu figyelmének középpontjába, mert ahogy mondják, regényt lehetett volna írni a kocsmárosné lányával szőtt szerelméről. De amilyen regényesnek és tisztának mondták azt a szerelmet, éppen olyan tragikusan mocskos lett a vége.

A Márton-napi sokaladomra minden évben eljöttek a medvetáncoltatók, hogy mutatványaikkal az egybegyűlt vásári népet szórakoztassák. És ha valamelyik legénynek kedve szottyant, akár meg is birkózhatott az öreg medvével. Persze, ha volt pénze a legénynek és nem sajnált egy ezüstöt dobni a szitába, akkor a gazda jelére a medve engedte legyőzni magát. Az efféle család nyílt titok volt akkoriban, mint ahogy mindenki tudta a faluban azt is, hogy egy Nyáguly nevű mészároslegény is szerelmes a szép kocsmároslányba.

Már évek óta tartott közöttük a versengés, s amíg a lány inkább Balázs felé hajlott, a kocsmárosné a magasszörű kereskedőt, a mészárost szerette volna vőnek. Vásárnapkor meg éppen nagy volt közöttük a barátság.

Így történhetett, hogy az örmény asszony meg a mészáros, kettesben kisütötték, mi módon tudnák félretenni az útból a vetélytársat. Munkához is láttak szaporán, s levágták az ólból mind a négy hízót, így szállást adhattak a medvetáncoltatóknak és a medvének is.

Javában állt a vásár, s az első napon Nyáguly háromszor is megbirkózott a medvével. “Odateremtette” mindannyiszor az összegyűlt lányok csodálkozására, aztán este a kocsmárban azzal hengegett, hogy különb legény ő a faluban mindenkinél – aki nem hiszi, csinálja ezt utána.

A bortól, meg az újra s újra megismételt kihívástól szikrát fogott Kátó Balázs is. Azt mondta, odavágja ő akár a fiatalabbik medvét is, anélkül, hogy pénzt adna a gazdájának.

Fogyott a bor, tüzelték egymást a legények, csak a mészáros tűnt el pár percre az asztaltól. Mikor kezét dözsölgetve visszatért, kijelentette, hogy hajnalig fizet mindenkinek, aki bírja – marja.

Senki sem sejtette még, hogy a ravasz egy veder disznóvért töltött be a vályúba a medvéknek.

Hajnaltájt a fiatalabbik kitépte orrából a karikát, szétzúzta az ól ajtaját, s elbrummogott

az erdő felé. Az öreg bundás ott maradt a láncon, de a gazdája azt mondta, nem táncol az már addig, míg ki nem éheztek, és birkózni sem szabad vele, mert veszedelmes: valaki vért töltött a vályúba.

A riadalom elmúltával az asszony-nép jót mulatott azon, hogy a medve bizony Kátó Balázs elől futott vissza a rengetegbe, a mészáros pedig csak azt hajtogatta, hogy Balázs engedte szabadon, féltében, mert meg kellett volna vele birkóznia.

– Majd visszahozom – mondta a kicsúfolt legény, és elindult ő is a vérnymok után az erdő felé...

Nem tért vissza soha.

Lövétei legények találtak rá egy forrás mellett: keze még akkor is a döglött medve nyakát szorongatta, fokosa az áfonya között, a földön. A medve megfulladt, de utolsó erejével még felszakította a legény nyakán az ütőeret.

Ott temették el mind a két hullát, s azóta hívják azt a helyet Balázs kútjának.

Mindezt csak azért meséltem el – mondta az öreg tanító –, mert a háború utolsó évében, mikor a vén Szakács Kátó itthon járt szabadságon, egy este a kocsában azt mondta Nyáguj Miskának, hogy ne járjon az erdőbe, mert ő sem szabadul meg a medvétől.

Meg is találták aztán a mészáros a Szarkakő sziklája alatt az ösvényen. Annak is a nyaki ütőerét tépte fel a... medve.

A vén Szakács sem jött haza többet. Csak az obsitoslevelét hozta el a családnak egy Nagye nyedi borkereskedő. Abban az évben született Lukács – szóval Eszkácl, ahogy önmagát nevezte.

Később ő lett egyik legkedvesebb tanítványom. Ezt a díszes fokost is tőle kaptam ajándékba: a nyelét nemes juharból faragta...”

Sokáig böngésztem, újra meg újra elolvastam a kéziratot, hogy valahol bár egyetlen, a fentiekhez kapcsolódó passzust találjak, de hiába.

Többet foglalkozott ő a saját sorsával, meg a falu életével, mint a múlttal:

“Kidobták, hogy már ezután senki sem tarthat fegyvert a házban. Nem csak a löfegyverekről van szó. Oda kell adni a nyársat, a tört s a kardot is. Mintha a kard érne valamit a modern ismétlőfegyverek ellen.

Hát én a kardom, s a pisztolyt, amit a muszkától vettem el, valahol elásom. Nem azért, mintha használni akarnám valaha – bár azt sohasem lehet tudni –, de azt a kardot ásom el a jövőnek, amit Fehéregyházán használtak utóljára. Azt a meggyszínű bársonyos hüvelyűt, amit anyám nagyapjától örököltem. A pisztoly meg az enyém, mert én szereztem.”

3. “Azt mondják, jó sorsa lesz annak, aki önként állt be a közösbe. Az este Pap János is itt járt nálam, hogy nem vállalnám-e el az elnökséget, vagy legalább egy brigád vezetését. Nem. Ahol ő a primás, kontrásnak én oda nem állok. A végén még rávenne, hogy festett verebeket

áruljak papagáj helyett, vagy festett lovakat. Nem. Én nem leszek "Papagájos".

4. "Kisajátították a Bartha-kertet. Ez már így van. Akárki ül a polcon, nála az ostor, a többi a járom. A magyarok búzát és zabot, meg borjút rekviráltak a faluban, a muszkának ló kellett. Most a földön a sor. Azt mondják, azé a föld, aki megmunkálja. Bartháék éppen elegen vannak a családban. Vajon, nem volnának képesek megkapálni?"

Hallom istállókat építenek oda. A sudár fenyőfákat is mind kivágták s elpocsékkolták szarufának. Pedig a havasról is hordják állandóan a fenyőt épületfának, de látom minden második szekér eltéved."

5. "Tegnap befogtam két lovat a vastengelyű szekérbe, ami az enyém volt, s elindultam én is a havasra. Mondom az erdésznek, fáért jöttem, mert ez a nyíl itt Sikaszó fejében a miénk volt.

– Nem lehet. Ami lábán száradt, vagy esetleg azt, amelyiket vihar törte, elviheti, de hát mi a neve kiednek? – megkérdezte, pedig jól ismerem. – A Kerekesék nagyobbik fia. – Azt mondja ki kell állítsa a bárcát.

Aztán, amikor megmondtam, elkezd: – Itt van a cédula, Lukács bátyám. Én megyek a városba, de mondja, melyikre üssem rá a pecsétet.

Kiválasztottam két odvast, ami már rég elszáradt a saját lábán, akár a tüdőbajos ember, meg egy szál pénzes-héjút, olyat amelyet a hegedűkészítőnek adtam el, s mondom neki: Ez kell.

–De hát ez még a lábán áll!... Válasszon olyat, amit a szél kidöntött gyökerestől.

– Pecsételd csak le – néztem fel a szeptemberi égre. – Ma itt vihar lesz.

Ráütötte mindháromra a bélyegzőt, s nagy fejszoválas közepette eloldalgott, én pedig azt számolgattam magamban, hogy s mint fogjak a dologhoz.

Leghamarabb a hangszernek valóhoz mentem, s még egyszer körbejártam, hogy lássam, mit lehet tenni. A fejsze fokával még egyszer végigkopogtattam mind a hármat, lám nem tévedtem-e, aztán az ülés alól előszedtem a három kenderkötelet.

Először a pénzeshéjúra hurkoltam rá, valamennyivel a törzs felső harmada fölött, hogy a kötélnek mind a két végét elérjem a földről, majd összetoldoztam a lelógó végeket a két hosszabbik darabbal, hogy könnyebb legyen a hurkot beleakasztani a késefa horgába. Felmásztam az odvasra is. Három-négy méternyivel bennebb voltak a hegyoldalon, de azokat egy jó singnyivel a derekuk alatt kötöttem meg, aztán lekászálódtam, enni adtam a lovaknak, magam is falatozni láttam.

Azon gondolkoztam, mihez kezdek mostmár segítség nélkül. Mert jó volna segítségnek még egy tízéves gyermek is, vagy egy fehér-cseléd, mikor észrevettem, hogy valaki áll a szekér mellett, s úgy nézi a túrós dézsát, meg a szalonnás kenyeret, hogy majd kicsordul a nyála.

Megnéztem magamnak rongyos katonazubbonyát, torzonborz szakállát, de fegyvert nem láttam nála, s a szeme is valahogy tetszett nekem, hát intettem, jöjjön közelebb.

Tétován lépett kettőt előre, aztán megállt s hátraszólt valakinek, hogy gyere bátran báránykám. Hirtelen átvillant az agyamon, hogy ezek, ha többen vannak, akár le is üthettek volna, hát nem mozdultam, inkább a fülemet tartottam nyitva, hogy halljam ha valaki a hátam mögött is jár. De mikor megláttam a Báránykát, megnyugodtam.

Ötévesforma kislány volt, nagy ijedt, fekete szemekkel, kócos hajjal, s bizonyára nagyon éhes lehetett, mert amint meglátta kezemben a feléje nyújtott kenyeret, minden teketória nélkül odajött hozzám, s elfogadta.

Leült a férfi is, úgy két lépésnyire tőlem, a lábát maga alá húzta és csak nézte a gyereket, mint egy látomást.

– Kerüljön közelebb – mondtam és szeltem neki is a kenyérből. Utána nyúlt, megnézte, aztán a zubbonya alá dugta.

– Egyék – szóltam megint. – Segítség kéne... Azzal a hárommal nehéz lesz egyedül megbirkóznom... Szalonnát is... Az tart a gyomorban...

Ettek.

Az én számban megszaporodott a falat, hát elővettem egy almát a tarisznyából, de végül azt is odaadtam a gyerekeknek.

– Egyél még – biztattam, s otthagytam őket, hogy a lovak előtt a szénát megigazítsam. Láttam, hogy a férfi megint becsúsztat valamit a zubbonyába, de úgy tettem, mintha nem vettem volna észre.

Fogtam a fejszét s a hangszernek való fa kiálló gyökereit megcsapdostam, körbe, úgy jó méternyire a törzstől. Most sajnáltam, hogy nem hoztam magammal ásót, de gondoltam, hát ha így is lesz szerencsém.

A fejsze fokával félrekapartam még egy vastagabb gyökérről az avart, a földet, s elvágтам azt is. Ekkor jött oda a férfi, kezében a harcsafűrészszel, s megállt mellettem. Gondolom, azért nem kérte el a fejszét, hogy ne okozzon nekem felesleges riadalmat, hát ledobtam a fejszét az egyik odvas fa tövébe, hadd lássa, nem félek tőle és levettem a mellényem.

– Na, lássuk most ezeket – intettem a szememmel a fűrész felé, aztán letérdeltem az odvas fa alá.

Húztuk a fűrész.

Láttam, hogy az emberem úgy zihál, mint a kovács fújtatója, a homlokán pedig gyűl a verejték, majd eltűnik a szakáll között, hogy végül a zubbonyán folyjon le.

Megálltam, s kérdeztem:

– Mióta bujdosnak?

– Tizenhat napja... Az anyját keressük – intett a gyerek felé. – Áfonyát szedni indult s nem jött haza. Errefelé látták utoljára.

Nem tudtam, higyjem-e.

Befűrészeltük a törzset, míg már majdnem szorult a fűrész, aztán a másikat is, közben megtudtam tőle, hogy Delnéről való, s ha hinni lehet neki, Ladó a neve.

Jól állt a fejsze is a kezében, s az egyik odvas fát ő rította be, míg recsegni nem kezdett. Akkor szólalt meg először kérdezetlen: – A többi már a lovak dolga – s indult a szekér felé. Felébrszette az alvó kislányt, kézenfogta, s mindketten felém fordultak, jelezve, hogy indulni akarnak. Odabandukoltam én is, a maradék kenyérből letörtem magamnak egy darabot, s a többit odaadtam nekik, tarisznyástól, almástól, mindenestől.

– Most merre? – kérdeztem.

– Az erdészházhoz. Az öregasszony ismerősünk... Na... Segedelmet!... Köszönd meg az almát, Báránykám!

Elmentek.

Egy ideig még néztem utánuk, aztán hozzáfogtam egymagam a »viharkeltéshez« mert *ahhoz nem szükség tanú.*

A két csapató láncsal pár métert hosszabbodtak ugyan a kötelek, de az árnyék után mérve még mindig nem voltak elég hosszúak, ezért a kerékkötő láncot is levettem a szekérről, s oda kötöttem a csapató láncok végére. Így már nem féltem attól, hogy a zuhanó faóriás derékbatörri a lovaikat. Először csak a csődört akasztottam a láncra, de nem bírta egyedül. A két odvas vén fa megindult ugyan, hogy a kötél mind a két oldalon megfeszült, de a pénzes héjú nem akart lefeküdni. Már pedig annak ég felé kell álljon a gyökere. Hosszabbra állítottam a hámistángot, a kancáét is, aztán a tartólánccal befogtam a kancát a csődör elé.

Nem is kellett szólnom.

Azt hiszem, megéreztek, hogy nem jó helyen állunk, mert egyetlen fogásból kidöntötték a három szálfenyőt, s félre is álltak a süvítő gallyak útjából.

Kétszer is megizzadtam, míg valahogy feldaraboltam a törzseket s lehúztam a szekér mellé, de mire felraktam, megszáradt a hátamon az ing.

Hazafelé az erdei úton éppen azon tűnődtem, hány vizeskártyát tudok kiszabni az odvas fenyőkből, mikor a két távoli fegyverdörrenést meghallottam. Még le sem raktam a fát a szekérről ma reggel, mikor megérkezett lóháton a Kerekesék fia.

Lováról szotyogott a tajték, ő maga is már alig ült a nyeregben a fáradságtól, hát behívtam a házba, pálinkát tettem eléje, meg harapnivalót s indultam az istállóba, hogy a lovát is ellásam.

– Hagyja – szölt utánam az erdész. – Úgy is megyek tovább. Csak azt akarom mondani, hogy ha valaki érdeklődne, maga nem látott semmit... Ladó meghalt. Az egyik lovascsendör lőtte le, mert azt hitte róla, hogy bandita... A szerencsétlen három héttel ezelőtt szabadult a fogságból, a feleségét pedig már vagy tíz napja ápolja az anyám, mert hát összeakadt valami *vadállattal* az erdőn... Abból sem lesz már ember soha... A csendör meg azt mondja, majd felneveli az árvát az állam... Hát jegyezze meg, Lukács bátyám: Ne szólj szám, nem fáj fejem.

Ivott még egy pohárkával, s amikor már a nyeregbe ült, a szekér felé intett a fejével.

– Ne is rakja le, amíg ezek nem jönnek. Ha nem látják a szekéren, még azt hiszik, ket terüt adtam egy bárcára. Na, Isten áldja – búcsúzott és elporoszkált az erdő felé.”

6. “A keresztúri tanítóképzőből árvaházat csináltak. A Papagájostól tudom, hogy a kis Ladó Annát oda vitték, pedig az mindenképpen a nagytatához kíváncozott, Középlakra. De a csendőrszázados úgy parancsolta, hogy ott az erdön kell eltemetni a halottakat, a leánykát pedig Keresztúrra kell vinni, ne tudja meg az egész Delne, hogy a szülei betyárok voltak. Lehet, azért mondta ezt nekem a Papagájos, hogy megpiszkáljon, hátha elszólom magam. Mert a csendőrök is gyanították, hogy tudom az igazságot. A Kerekesék fiát valahová Brassó mellé helyezték. Most hivatalfőnök, s biztosan »nem fáj a feje.«”

7. “Megellett az öreg kanca, amit a háború végén még én hoztam Moldvából. Gyönyörű sárga csikót csinált, aztán kiadta a párját. Nem csoda, mert idestova már hat esztendeje, hogy hoztam, s már akkor sem volt fiatal.

Azt mondja az elnök, hogy elárverezik a csikót, de aki megveszi, az kell megnyúzta a kancát, mert a bőrrel el kell számolni.

Kifizettem.

Cukros tejet kap egyelőre, aztán ha egy kicsit erősödik, tudom a módját, hogyan kell belőle jó lovat nevelni.

Okos, pajkos kis jószág, s mert árva, engem a delnei leánykára emlékeztet. Hát ezért vállaltam a gyepmesterséget is, és építettem egy kicsi pajtát. Tudok én még kaszálni, hogy senki se irigyelje tőlem a takarmányt, amit neki adok.”

8. “Igen elszaporodtak az autók, meg a traktorok. A Papagájos azt mondja, el kell adni a lovakat a taliánnak. Mert hogy kiviteli terve van a gazdaságnak, s ha a traktor szánt, nem lesz szükség többet a lóra. Ő odaadta a nyergest, amit tőlem kapott örökbe, s most azzal kérkedik, hogy mekkora áldozatot hozott az ”eszport” tervért.

Ebül gyűlt vagyon volt. Kutyaúl is vezett el: ő sem kapott érte egy vasat sem. És mindennek a tetejébe le is váltották a tanácstól. Azt mondják, elintézte, hogy őt válasszák meg elnöknek a técszbe, de hát én nem bánom.

Ha már nincs ló, lógondozó sem kell a gazdaságnak. Papírt kérek majd tőlük, hogy nincs rám már szükségük. Csak megoldódik az én életem sorsa is valahogy, mint a többické, akiket elnyelt a város, vagy valamelyik bánya.

Fiatal ember már jószerevével nincs is a faluban a sofőrökön, meg a traktorosokon kívül, az idősebbje meg foggal és körömmel harcol, küzd, ármánykodik, hogy befolyásra, pontosabban valamiféle beosztásra tegyen szert a közösbén.

Kapar tíz körömmel, aztán ha beleszellentett a finom lisztbe, többet nem is jön haza a falu-

ba. Eladják a házat. Persze, bármikor akad rá vevő, mert idegenből hoznak tehenészeket... Inkább eladni bagóért mindent, minthogy erővel költöztessenek valakit az üresen maradt házba.

Így ment el véglegesen már négy család az én rokonságomból is, hogy csak a nagynéném maradtak itthon. Örzik a házat, művelik a kötelező részt a közösből, mert az a törvény, hogy csak így kaphatnak veteményes földet. Aztán, ha meghalnak, dobra kerül a porta, s a szétszóródott vagyonból jut egy-egy hűtőszekrény, mosógép, televízió vagy csak egy porszívó minden örökösnek.

Jó arra, hogy kényelmesebbé tegyék velem mindennapi életüket, de én még egyetlen síremléket sem láttam, amit az örökösök állítottak volna a rokonságba.

Nem tudom, meddig élek, de ezt az árva csikót, a Csillagot nem adom el soha. Pedig az olasz jó pénzt ígért érte, csak hogy ő nem tudhatja milyen nehéz volt felnevelni, s hogy mit jelent nekem.

Ha nem megyek el a faluból, majd erdőlni járok vele s megleszünk ketten valahogy.”

9. “Azt mondja nekem a tél végén az új tanácselnök, hogy tartozom egy heti közmunkával. Az új hídhöz kell gerendákat faragni, de ha akarom, a szállítást bízná rám inkább, mert biztos, ami biztos. Hogy én nem komplektálok. De hát én egyedül azt nem vállalhatom.

– Hídlásnak való bükköt, rönköt vágni még elmennék a havasra – mondtam –, mert már rég nem jártam fenn a Hargitán, de nem akárkivel. Nagy a község, hát én majd megmondom, kiket küldjenek még velem: akárkivel még ölfát vágni sem megyek. Akkor már inkább maradok a faragásnál. Nos, megint eljött a szeptember s én faragtam, véstem a sok gerendát egész nyáron át, a forgácsért. Mostmár csak az a baj, hogy tele van az udvar velem. Elég lesz gyújtósnak akár három évre is, de most már ideje, hogy olyan fát is hozzak, ami tart a tűzön, mert hosszú lesz a tél. És azt hiszem, ennyi közmunka után megérdemlek én is két-három szekér jó bükkfát a tanácstól, hiszen valamikor az enyém volt az az erdő.”

10. “Hét napot töltöttem a havason. Kihúztam a patakából egy remorkára való tűzifát, fel is raktam a traktor után, odaadtam a kapu kulcsát Imrének, hogy otthon az udvaromra ürítse, aztán befogtam a Csillagot a szekérbe s felhajtottam az erdész-házhoz. Délután négyre értem oda, az ajtót zárva találtam, de az udvaron szaladgáló majorság olyan éhesnek látszott éppen, mint a Molnárné tyúkjá, hát kifogtam a hámból s felnyergeltem a Csillagot, hogy az öreg Kerekesné valahol megkeressem.

Ott leltem rá a Vén-erdő pataka fölött, áfonyát szedett másodmagával. Nem is csodálkoztam, hogy azt a bozontos kis fruskát Annuskának, Ladó Annuskának hívják.

És azon sem csodálkoztam, amit az öregasszony mesélt este. Valahogy úgy érzem, hogy ami történt az mind tövényszerű volt, nem lehetett másként, be kellett telnie. Előre ismertem minden mondatát. Mert a nagyobbik fiáról beszélt, az erdészről, aki a törcsvári hivatalnak lett

a főnöke, míg egy vadászaton az eltévedt golyó meg nem ölte. Az volt a kívánsága, hogy itthon temessék el.

– Boricsán ezredes, aki a vadászatot szervezte, idehozta nekem, még mielőtt kihült volna a teste – sírt Kerekesné –. Emlékszem, hogy ez a Boricsán még csak őrmester volt abban az évben, mikor a delnieket eltemették ott az erdőn.

Természetesnek vettem azt is, hogy most már mind a három sírra kopjafát kell faragnom, mintha egymagam minden "tévedésből" lelőtt székelynek emléket tudnék állítani.

Amíg faragtam, Annuska megtanult lovagolni. Büszkén ült a nyeregben, mintha lóháton született volna, s pár nap alatt a ló is annyira megbarátkozott vele, mintha régi ismerőse volna.

Tizennegyedikén reggel székerre ültünk s befuvaroztam a Keresztúri árvaházig, mert megint kezdődött az iskola.

Azt ígérte, hogy a jövő nyarat nálam tölti, és hogy minden héten ír nekem levelet, mert nagyon érdekli a Csillag sorsa...

Én pedig megígértem önmagamnak, hogy ahányszor csak tehetem, elszekerezek Keresztúrra, hogy meglátogassam."

11. "Az első hóharmattal együtt megjött az első levél is. Nem bontottam fel azonnal – megpróbáltam kitalálni, hogy mi áll benne, s tán ezért éreztem úgy, mintha valami okból nem lenne őszinte a hangja, vagy tán csak hiányzik belőle valami?..."

12. "Hét lépés az istálló sarkától jobbra, ugyanannyi onnan a vén körtefa irányában előre. Ezt Annának is meg kell mondanom majd, ha benőtt a feje lágya."

13. A feljegyzések szerint négyszer is eljött az ősz már azóta, hogy Eszkáel a sírokra kopjafát faragott a Hargitán s már három szeptember nyitott kései akácvirágot a Homoród partján. Egyre szűkszavúbb a leírt szöveg és szinte szó szerint ismétlődik a fent idézett pár sor: "Hét lépés..." Ám a Keresztúrról érkezett levelek annál beszédesebbek.

"Mégkövetem, amiért nem tudtam, miként szólítsam. Mert Regina mama elmondta nekem, hogy én nem is vagyok a delnei Ladó leánya... Hogy Úgy születtem a háború után... És azt is mondta, hogy anyám mielőtt meghalt volna, meggyóna neki a bűnét. A gyűrűt, amit az igazi apám adott neki most a nyakamban viselem egy lánccon, mert akkora, hogy még a hüvelykemre is nagy volna. Regina mama azt mondja, ideje volna, ha megmondanám: Magáé volt a gyűrű."

14. Eszkáel naplója nem vall arról, hogy mit érzett, mikor a levelet elolvasta. A faluban sem beszélt senkinek a dologról, így mindenki elesodálkozott azon a nyáron, hogy szombatnóként nyeregbe ül, s elporoszkál a hegyeken át "Körösztúr" felé. És amikor hétfőn reggelre ha-

zaér, nem látszik rajta a fáradtság, szóval úgy néz ki, mintha megfiatalodott volna.

– Hát amikor Keresztúrra kezdett járni a lányához, nem kérdezte meg tőle senki, hogy merre jár? – tudakoltam a Papagájostól.

– Nem kérdeztük, mert hogy egyszer láttuk a Sósfürdön, s akkor mindenki azt hitte, hogy valami menyecske van a dologban, ugratták is eleget a kelekótyát. Aztán egy nyári vakáció vége felé kibújt a szeg a zsákból, mert csak elvitte a leánykát a székelyudvarhelyi közjegyzőhöz, s végrendeletet csináltatott, hogy minden ingó és ingatlan vagyontát reátestálja. Ez még abban az esztendőben volt, amikor augusztus huszonharmadikára berendezte a lánynak a cselédház első szobáját, s lehozta a vén Kerekesné is a havasról. Így tudtuk meg, hogy tulajdonképpen a leánya az, s nem az esze ment el egészen, hogy egy olyan fiatalnak udvaroljon.

Én akkor meg is bíztam a feleségemet, puhatolja ki, a vén Kerekesné mit tud az ügyről, de ha kérdezték, az állandóan csak a fiát siratta, nem sikerült kihúzni belőle semmit. Eszkáel pedig soha sem beszélt a viselt dolgairól senkinek.

Azon a nyáron, aztán mintha meszet evett volna minden legény, egymást érték a verekedések a leányzó miatt. Én magam akkor már bakter voltam itt, hát eleget lestem esténként, de úgy tudom egyik kandurnak sem volt szerencséje nála. Pedig én igazán mindent észreveszek, ha akarom, ahogy azt is észrevettem, mikor az a löverseny volt, hogy a leálynak egy legény sem tetszik igazán.

Egyedül a Kerekesné unokájával tett kivételt, azzal is csak annyiban, hogy vele néha egész napokat eltekergett. Kettesben járták az erdőt, de hát az a suhanc még túlságosan fiatal volt ahhoz, hogy valamit keressen nála.

Ott voltam akkor is a kultúrházban, amikor legénysorba avatták ezt a fiút, s ahogy a legényavatás mifelénk megy, mindenki azt hitte, hogy vége szakad a nagy barátságoknak, mert igen csúffátették szegény Áronkát. Pakot Feri volt a hangadó, mert idestova már vénlegényszámba ment s bosszantotta, hogy a suhancnak több sikere van. Úgy határoztak, hogy pilótának sorozzák, ami abból áll, hogy a jelöltet levetkőztetik, aztán meg kilógatják a táncház ablakán, végül eleresztik. Ez nem is lett volna baj, de Áronkát azon az ablakon lógatták ki, amelyik alatt a trágyalé kútja van, ahová valaki pár nappal azelőtt még egy döglött macskát is beledobott.

Aztán a szüreti bálon Pakot is megkapta a magáét, hogy el is költözött a faluból.

Az úgy volt, hogy a Küküllőnek a mentéről hozták a szőlőt a bálra, ugyanakkor a gazdáságnak is hoztak száz hektó mustot a zárszámadásra.

A pincében állt a szőlő vagy két napot, Pakot pedig állandóan a karcos mustot kóstolgatta s a pince ablakán át leste a lányt naphosszat, így hát nem tudta, mit csinálnak a legények a kultúrház kertjében. Azok pedig új budít ácsoltak oda, és mert a régi gödör már amúgy is tele volt, a tetejére dobtak pár lapát földet, új gödröt ástak hát vagy két méterrel arrább, s odaállították a bódét, hogy legyen rend már egyszer.

Amikor az ünnepségen a szokásos szőlőlopás megkezdődött Pakot egyszerre csak eltűnt a

teremből. Két csőzlegény, meg a lányok közül is vagy három, éppen ott ténfergett az udvar végében, amikor a kerítésen átugorva visszatért. A kabátujja tele volt rakva szőlővel, amit a pincéből lopott el, hogy a leányokat kínálghassa, de nem volt szerencséje, mert két lépés után nyakig zuhant a... "szerencsébe".

Tíz perc múlva az egész falu rajta mulatott, ő pedig úgy eltűnt, mint a beteg szamár, csak másnap délben került elő. De hát, hogy minden jobb legyen egy szégyen nem volt elég a sorstól szegénynek.

A bál estjén ugyanis elfelejtette bezárni a majorságot, így a tyúkok, meg a rucák nem az ólban, hanem a pince torkában ültek el éjszakára, hogy reggel, mikor le akartam menni a pincébe, vagy negyven darabot találtam kinyúlva, rucát, meg tyúkot, vegyesen.

Pakotért üzentem akkor gyorsan: Baj van, jöjjön, csináljon valamit, mert én biza nem fogom megfizetni a kárt a gazdaságnak! Ő pedig jött is. Hogy a veszett fejsze nyelét legalább megmentse, gyorsan megtépte az egészet szárazon, mert hát úgy értékesebb a tollú, közben nekem kárpált, hogy miért nem vigyáztam én.

Mert tudhattam volna, hogy az erjedő must gázt fejleszt... – Hát nem ő járt még az este is a pincében?!

Kidobta a csóré a majorságot a ganédombra s üzent a faluvégre, hogy ha valakinek kell, jöjjön, van baromfi elég, aztán hazaindult. A gypmester fiát szalasztottam utána, térjen vissza, mert a sok döglött állat mind feltámadt, s most ott karicsál-hárog csórén az udvaron, a gazdasághoz pedig éppen vendégeket várnak a megyétől. Na, hát volt is nézőközönsége, míg az egészet összefogdosta, hogy bezárja az ólba. Leghangosabban Kerekes Áron, meg az a huncut leányzó biztatta, hogy fogdossa csak meg kedvére őket, hátha immár elege lesz a csirkehúsból...

Egy ideig senkinek sem kellett a csóré baromfi, aztán a lány elmagyarázta, csak azért keltek életre a koppasztás után, mert a bőrön keresztül is kaptak egy kis oxigént, hogy a széngáz mérgezést kiheverjék, vagy mi. Zárszámadáskor megette a falu az egészet.

15. "Tegnap, a bál után reám bízták a pince kulcsát – írja Eszkáel –, kiszámítottam, hetven liter must hiányzik a hordókból. Úgy látszik Pakotnak még nem jutott rá ideje, hogy vizet töltsön a helyébe. Hát majd elszámolom én a seprőbe, mert ahogy én ismerem, ez vagy felkötö magát szégyenében, vagy elköltözik a faluból, de Annuska mindenképpen megszabadul már tőle." (A Hét lépés folytatása következő lapszámunkban.)

Losonczy Tóth Árpád

A magyarországi és erdélyi ifjúság levélváltása az 1832/36-os pozsonyi diéta idején

A tekintélyes székely primor családból származó *Szentiváni Mihály*,¹ a jeles költő, egyszersem mind nem csekély tehetséggel megáldott lapszerkesztő és politikus már igen fiatalon elkötelezte magát a haladó eszmék és az unió ügye, az "elvált magyarok" végleges "összeolvadását" sürgető polgári nacionalista követelés mellett. Mint az ellenzéki liberális eszmékkel rokonszenvező, a – Horváth Mihály szavai szerint – "teljes anarchia" légkörében, a hosszú évek során fölhalmozódott elégedetlenség levezetésére összehívott 1834/35-ös kolozsvári diéta² idején a reformellenzék szívvél-lélekkel támogató erdélyi ifjúság mozgalmának egyik buzgó szervezője, vezető egyénisége,³ a mindkét hazában - hacsak viszonylag rövid ideig is - egyidejűleg ülésző országgyűlés idején közeli kapcsolatba került az erősen unionista érzelmű pozsonyi országgyűlési ifjakkal.⁴

Mint ismeretes, az 1832/36-os pozsonyi reformországgyűlés első időszakában, első sorban az unió két lelkes és áldozatkész szó-

szólójának, a Részekből származó Kölcseynek, a "magyarországi diaeta legfényesebb csillagá"-nak,⁵ az országgyűlési ifjak példaképének és politikai tanítómesterének, ifjabb *Wesselényi Miklós* bárónak (mindkét politikus-óriás az Erdélyhez tartozó Partium egyik kis megyéjében, Közép-Szolnokban született) köszönhetően, szöbakerült és sürűn szerepelt a tárgyalások napirendjén az "anyaország" és a "szép kis Erdély" egyesítésének, valamint ennek vetületeként a Részek visszacsatolásának az ügye.⁶ A "két testvérhon" "szorosabb egyesülésének" e két szenvedélyes népszerűsítője nem riadt vissza komoly áldozatok meghozatalától sem a hönáhitott szent cél sikere érdekében. *Kölcsey Ferenc*, a nemzeti egység fáradhatatlan harcosa, Szatmár vármegye követeként egy ellenzéki banketten, melyet a pozsonyi országgyűlési ellenzék törzskara rendezett az erdélyi nemesi liberálisok által a magyar országgyűlés ellenzéki követeihez küldött deputatusok tiszteletére, kijelentette, hogy az unió

sikere érdekében maradék fél szeme világát is bármikor szívesen föláldozná.⁷ A “bérces hazá”-hoz való viszonya a nemzet nagy költőjének egyébként is igen mély és bensőséges, már-már szinte személyes jellegű.⁸ “Valahányszor e földről gondolkozom – írja Erdély iránt érzett túlárado lelkesedésében –, poetai hév ömlik el keblemen.” “Oh ha ti csak egy szikrát, csak egyetlen egyet kapnátok a lángból, mely keblemben ég!”⁹ – sóhajt föl Országgyűlési Naplójában, miután az 1833. január 8-i kerületi ülésen Wesselényi adatai alapján összeállított és végső formába öntött, Erdélyt és a Részeket illető operátumát fölolvasta s az unió ügye sikeresen keresztülment.¹⁰ A továbbiakban forrásdokumentumként is rendkívül értékes országgyűlési feljegyzéseiben ezeket olvashatjuk: “Akkor miénk lenne Erdély, a szép haza; váltatatlan örök kapcsolattal a miénk. Mit nem adnék érte,.... csak egyszer vehetném le magamat a földre, hol születtem, s rebeghetném: visszanyertelek.”¹¹

Az unió másik fölszentelt harcosa, az ifjabb Wesselényi Miklós, akit kortársai “zsidói Démoszthenész”-ként is emlegettek, erdélyi politikájának tengelyébe éppen ekkortájt, az 1832/36-os magyarországi országgyűlés kezdeti időszakában állította “a kis haza visszakapcsolatása”-nak a kérdéséi.¹² A szellemi harcostárs és hú barát, Kölcsey tanúságtétele szerint ezekben a hetekben, hónapokban “Erdély és Magyarország egybekapcsolásának tüzesebb ohajtója nincs, mint W....”,¹³ a “szörnyölök fia.” Hasonló következtetésre jutott a nagy reformpolitikus csodálója, az erdélyi arisztokrata, gróf

Gyulay Lajos is páratlan értékű, bár mindmáig kiadásra váró naplójában.¹⁴ Az 1830-as években Zaránd vármegye követeként a politikai élet küzdőterére lépő liberális mánás ekkoriban a “főizgató” Wesselényi egyik legkövetkezetesebb híve volt.¹⁵ Naplójegyzeteiben politikai eszményképéről azt olvashatjuk, hogy “ő már nem csupán csak Erdély, hanem az összes Magyarhon felkent küzdő bajnokának mutatkozott”¹⁶ a két testvérhazában összehívott országgyűlést közvetlenül megelőző időszakban és a diéták tartamának kezdeti periódusában. Följegyzései szerint “azon eszme”, mely az ellenzéki politikus “lelke előtt szünetlen lebegett, Erdélynek Magyarországgal való összeolvadása volt.”¹⁷ A Wesselényit jól ismerő Gyulay Lajos “Naplótöredékei”-ben olvasható sorok tökéletesen összeesengenek Kölcsey már korábban idézett észrevételeivel, s ékes bizonyítéka annak, hogy úgy a magyarországi, mint az erdélyi unió-mozgalom elindítója, főmozgatója, szervezője, egyszóval lelke az 1830-as években maga Wesselényi volt. A nagy erdélyi reformpolitikus kitűnő monográfusának, *Trócsányi Zsolt*nak megállapítása szerint Wesselényi számára “politikai létkérdés az unió.”¹⁸ Ezért még azt az óriási áldozatot is kész meghozni, hogy református vallásától megváljon, s katolizáljon –, mint ahogy ezt már valamivel később, az 1834 nyarától 1835 teléig ülésező erdélyi országgyűlésen báró Kemény Dénessel, Alsó-Fehér megye képviselőjével, az ellenzékiek legkiválóbb szónokával összetűzve 1834. július 3-án kifejtette.¹⁹ Helyesen látta ugyanis, hogy az elmaradott Erdély saját erejéből nem képes

a társadalmi haladás olyannyira szükséges útjára lépni, csak az unió révén majd ott is érvénybe lépő magyar törvények teszik a jövőben lehetővé a reformok bevezetését. Ezenkívül úgy érezte, "nincs az Erdélyt tapodó önkény ellen az anyaországhoz kapcsolaton kívül más oltalom." A magyar liberális nacionalizmus kiemelkedő képviselője is vallotta, hogy erdélyi vérei nélkül a magyarság "csak fél nemzet"²⁰, életszükséglet tehát a nemzet számára a magyarországi és az erdélyi magyarok egyesítése. Mint erre a főrendi házban 1833. február 15-én, az unió érdekében mondott nagyhatású beszédében²¹ magarámutatott, csak így "remélhetjük, hogy nem csak a vér és nyelv rokonsága, hanem a polgári lét s alkotmány közösségének szoros és hatalmas kapcsolata fog Erdéllyel öszvekötni s így azzal egy, s együtt hatalmas nemzet fogjuk a belső s nemzeti erő nevedkedésének malasztját s áldásait érezni."²²

A szívós kitartás végül is nem hozta meg várt gyümölcsét; az 1832/36-os pozsonyi országgyűlésen "két testvér hazánk hív bajnoka"²³ Wesselényi Miklós és az indulatait magába fojtani képes, de sziklaszilárd jellemű ellenzéki vezér, Kölcsey Ferenc minden igyekezete hiábavalónak bizonyult: az erőfejtések az unió vonatkozásában sikertelenek maradtak.²⁴ Szomorúan foglalták össze a pozsonyi országgyűlés eredménytelenségét a "két magyar haza" egyesítésének kérdésében *Deák Ferenc* és *Hertclendy Károly*, küldő megyéjüknek, az ellenzéki Zalának küldött követjelentésükben: "Erdély, honunknak szeretett testvére, hazája kedves véreinknek s így honunk is, mely századokon ke-

resztül velünk szenvedett, mellettünk küzdött és érettünk gyakran ontotta vérért, Magyarországgal mindez ideig egyesítve nincsen..."²⁵ Leverten, száraz tényyszerűséggel állapították meg a zalai követek, hogy a diétán "Erdélyre és annak Magyarország iránti viszonyaira nézve" semmi eredményt nem sikerült elérni "s így a nemzet régi óhajta részeben ismét teljesítetlen maradt."²⁶ A két ország egyesítésének a kérdése ezután hosszú évekre lekerült a napirendről. Bár az unió ügyében nem sikerült előbbrejutni, de törvény született a közjogilag tulajdonképpen addig is Magyarországhoz tartozó, csak igazgatásilag Erdélyhez kapcsolt Partium (Kraszna, Közép-Szolnok és Zaránd megyék, valamint Kővár vidéke) visszacsatolásáról (1836: XXI. törvénycikk)²⁷

A tényleges egyesítés azonban csak több, mint egy évtized múlva valósulhatott meg; az osztrák kormányzat fondorlatos eszközökkel meggátolta a törvény végrehajtását, az egyesülést, s így végső soron a magyar korona két közös multú, de közizgatását, jogalkotását és adórendszerét tekintve mégis eltérő országa magyarságának testvéri "összeölekezését."²⁸ A magyarországi szabadelvű ellenzékiek, kiknek egyik "legfőbb törekvése abban állott", hogy a "kis magyar haza" "a nagy anyaországgal mentől előbb uniáltassék"²⁹, abban reménykedtek, hogy a törvény végrehajtása után majd Erdély életképtelenségére hivatkozva nagyobb hatékonysággal lehet az unió mellett érvelni, hiszen a Részek-béli megyék elvesztésével Erdély mind területileg, mind népességét tekintve jelentősen meggyöngülne.³⁰

Erdélyre visszatérve, a *Kemény Zsigmond* által a "legfényesebbek egyiké"-nek tartott,³¹ de a "kínálkozó alkalmak eszélyes fölhasználását", az ellenzéki hangulat helyes kiaknázását tekintve végső soron mégis eredménytelenül végződő testvérhoni, erdélyi országgyűlést néhány hónap múlva, 1835. február 6-án a magyarországi és erdélyi kormánypolitika szálait a harmincas évek elejétől kezében tartó államkancellár,³² Metternich nyomására az uralkodó hatalmi szóval fölöszlatta.³³ Erőszakos berekesztése ellenére azonban a diéta nem elhanyagolható erkölcsi hatást gyakorolt az erdélyi szabadelvű közvéleményre.³⁴ "Az 1834-i diéta – mint egy ismeretlen kortárs, *Szentiványi Mihály* életrajzírója erre rámutatott –, electricai felrázó szikra volt Erdély ifjúságára."³⁵ Az unió ügyében azonban az erdélyi országgyűlésen sem történt előrehaladás; tulajdonképpen a kérdés érdemi fölvetésére sem kerülhetett sor.³⁶

Akárcsak az 1790-es, az unió megvalósítására irányuló erdélyi erőfeszítésekkel kapcsolatban, az 1834-es unió-törekvések vonatkozásában is leszögezhető, hogy "...a nagy óhajtnak silány szüleménye lett."³⁷ A nemzeti és területi egység apostolának, *Wesselényi Miklósnak* az az álma, hogy az 1834-es Királyhágón túli országgyűlés meghozza majd a hön áhított uniót, nem teljesülhetett; az 1830-as években a Magyar Királyságban már általánossá vált ellenzéki óhajra Erdélyből még korántsem érkezett a várt visszhang. Az unió vágya egyelőre csak a vármegyékben, a veszélyeztetett, "kétországos nemzet" jövőjéért aggódó magyar nemesség körében

talált széleskörű támogatásra.³⁸ A liberális beállítottságú erdélyi nemességre és az arisztokrácia legjobbaira vonatkozik *Gyulay Lajos* gróf állítása: "a szűkebb hazá"-ban "minden igaz magyar egyetért azon óhajtnak, hogy a két magyar haza egyesüljön."³⁹ A székelység zöme – nem jutván el a közös magyar sorskérdések megértéséhez –, ebben az időben még nem sok hajlandóságot mutatott a "testvérhon"-nal való unióra, "a separatizmus zászlója alatt vitézkedő"⁴⁰ szászok pedig – bár az erdélyi liberálisok nagy súlyt fektettek arra, hogy a csekély számához képest igen befolyásos és fejlett iskolahálózatla rendelkező rendi nemzet különállását megtarthassa –, autonómiájukhoz és német nyelvhasználatukhoz ragaszkodva, mereven elhatárolták magukat a Magyarországgal való szorosabb közösség gondolatától.⁴¹ Joggal jegyezte föl a liberális pártállású

Gyulay Lajos, az unió elkötelezett híve augusztus 8-án, még az országgyűlés kezdetein, a következőket írta naplójába, elkeseredve az egyesülés eszméjének csekély erdélyi népszerűsége miatt: "Szerencsétlen ország ez az Erdély, midőn még a székely se akar magyar lenni, mit várjunk akkor a szászoktól, mit a négy bevett vallás tartóktól."⁴² Majd hozzáfűzte: "egyébiránt most a szászok hallgatnak és a székelyek kezdtek garabonczászkodni, a mi annál váratlanabban jön, hogy velünk egy nyelvet beszélnek. Egy néhány radikális székely...követ urak egész közfalat kívánnak a két nemzet közt vonni...táplálják az egyenlenséget, mely mindig veszte volt a szegény magyarnak."⁴³

Azonban nemcsak a székelyek és a szá-

szok "szűk látókörű" unióellenes állásfoglalása volt az oka az 1834-es erdélyi kudarcnak. Az osztrák uralkodóház, ha saját nagyhatalmi állását meg akarta őrizni, önszántából soha nem nyugodhatott bele a magyarság tekintélyes erőgyarapodásába, Magyarország Erdéllyel való egyesülésébe. A birodalmi kormányzat elutasító álláspontját az unió kérdésében híven tükrözik azok a szavak, melyeket az uralkodó, I. Ferenc intézett az országgyűlési küldöttség egyik nála tisztelgő szász tagjához, *Joseph Trausch* brassói követéhez, megdicsérve egyben a Királyföld németajkú népét az udvarhoz való hűsége s az unióval szemben elfoglalt, a kormányzatnak tetsző nézetei miatt: "A szászok derék emberek, meg vagyok velök elégedve. Követeik az országgyűlésen szilárdul tartották magukat. Higyje el nekem, hogy ha egy kisebb test egy nagyobbval egyesül, akkor a kisebbik elvész. Erdélynek Magyarországgal való egyesülésébe nem fogok soha beleegyezni."⁴⁴

Mint már arról említés történt, a Magyarországon és Erdélyben egyszerre ülésező országgyűlések mintegy féléves tartama alatt élénk összeköttetés jött létre a két diéta haladó eszmék iránt különösen fogékony ifjúsága között.⁴⁵

A fiatal erdélyiekkel rokonszenvező pozsonyiak – kiknek "legtúlzób", vagy egy titkosrendőri megfigyelés, Leopold Ferstl jelentése szerint: "legszeretlenebb" tagjai (Palóczy László, Pulszky Ferenc, Ormós Zsigmond, Kászonyi Dániel, Lovassy László, Vukovics Sebő és mások, összesen tizenötven) Társalkodási Egyesület-be tömörültek⁴⁶ –, fölhívást intéztek a Királyhágón túli ifjúság-

hoz.⁴⁷ Ezt a levelet – melyet a pozsonyi jurátusok forradalmi szárnyának vezére, az ellenzéki korifeusok "főemissáriusa"⁴⁸, *Lovassy László* – Ferstl 1834. július 6-i tudósítása alapján, "Kölcsey eszköze" – fogalmazott⁴⁹ és adott át egy negyvennégy tagú ifjúsági küldöttség élén *Kemény József*nek és *Weér Farkas*nak, az erdélyi országgyűlés Pozsonyba küldött, ismert ellenzéki követi-
nek⁵⁰ – Szentiváni Mihály hagyatékában találták meg.⁵¹ A pozsonyi országgyűlési ifjak 1834. június 27-én kelt levelükben arra buzdítják a kolozsvári ellenzéki beállítottságú ifjúságot, hogy szövetkezzenek a kor haladó eszméinek a megvalósításáért, az emberi szabadság, valamint a függetlenség kivívására, és – ami most számunkra a leglényegesebb: fölhívja a fiatal erdélyieket, tegyenek meg mindent a két testvérhaza mielőbbi egyesüléséért.⁵²

Az erdélyi országgyűlési ifjúsághoz intézett szózat – melyet egyesek szerint az uniókérdés szaktekintélye, maga Kölcsey Ferenc szövegezett⁵³ –, egyértelmű állásfoglalás, Trócsányi Zsolt szavaival "lelkes hitvallás" az unió eszméje mellett.⁵⁴

"Mélyen vérző fájdalom dülja keblünket – olvashatjuk Lovassy levelében, mely az anyaországi diéta ifjai között "tűzzel körötetett"⁵⁵ –, midőn látni és érezni kénytelenek vagyunk, mint a rokon szellemű hazák egy sorsú fiai egymástól a jelenkorban elszakítva vannak, s elsüllyedne a keservek özönében eszméletünk, ha egy nagy s nemes remény nem mosolyogna a jövő lelei alatt – feltárva az idő képét, midőn a két haza testvéri vonalozással egyggyé olvadni fog; és ezen re-

mény szerencsés valósíthatására törni, ezt kivívni...törkedni fogunk: bizton várván, hogy a testvérhaza lelkes fiait ily egyesülés szelleme lelkesíti.”⁵⁶ Egyesüljünk – folytatódik a továbbiakban az erdélyi ifjúságnak szóló üzenet – a legszentebb ügyben, a hazafiság érzetében! áldozzuk fel magunkat a közanyánknak, a testvérhazáknak! Lépünk elő az idő lelkével, hallgassunk a közvélemény szent szavára, és így teremthetünk a gyermekből izmos férfiút, mely önkény és erőszak dacára rendületlenül fog megállhatni, és istenért! ne feledjük, hogy ügyünk egy, és közősek a szerenese kedvezései és a sors csapásai; és ha atyáink önhaszon, hiú fény cseleitől elkábítva, a függetlenség érzetében a hont, közszabadságot gyilkolták és vizálgodás magvait szórák: lépünk mi, szelídebb fiai a durvább atyáknak, szebb és nemesebb pályára fel, és egyetértés örök és szétszakíthatatlan kapcsolata fűzzön össze bennünket a testvéri szeretet és bizodalom szent láncával. Mert csak így vívhatja ki a magyar, hogy alacsony álláspontjáról az európai nagyobb nemzetek sorába helyeztetődjék. És miután a magyar országgyűlési ifjúság rokon lelkeitől minden nagyot, nemest és dicsőt vár: kinyilatkoztatja ön részéről, hogy a testvérhaza fiaival szabadságát, függetlenségét megosztani, véle egyesülni, eggyé forrni mindenkor kész, sőt erre tör, bármely akadályon keresztül – s ugyanerre a forrón tisztelve szeretett haza nagy reményű fiait testvéri bizalommal felszólítja s segéd munkálódásokat teljes reménnyel várja és kéri.”⁵⁷ Így fejeződik be a lelkes fölhívás az erdélyiekhez, melynek aláírásához – *Pulszky Ferenc* me-

moárjának tanúsága szerint – tódultak az országgyűlési ifjak.⁵⁸

Gyulay Lajos augusztus 13-án kelt naplőbejegyzése szerint az erdélyiek választát a pozsonyi ifjúsághoz a társai körében nagy tiszteletnek örvendő Szentiváni Mihály fogalmazta.⁵⁹ (A nemrégiben elhunyt kiváló Erdély-szakértő történész, Trócsányi Zsolt, az ifjabb Wesselényi Miklós életrajzírója, ki talán túlzottan elfogult hőse, a reformkori óriás iránt, másként vélekedett e kérdésben. Szerinte “a választ Wesselényi segítségével” – azaz elvi irányításával – a majdani enyedi professzor, a fiatal Zeyk Miklós szerkeszti, tervezetét... aztán W... juttatja el Kölcseyhez, az pedig Lovassyhoz továbbítja.” Sajnos a részletes jegyzetanyag hiányzik a munkából, így nem tudjuk, hogy az igényes és megbízható szerző mire alapozta megjegyzését.) Ezt olvashatjuk naplőjában: “Szentiváni a (mostani) ifjak közt a legjelesebb, ő készítette az erdélyi ifjúság feleletét a magyarországi ifjúsághoz.”⁶⁰ Az erdélyi liberális ifjúság szervezője július 11-én kelt válaszában szenvedélyes szavakkal tesz hitet a pozsonyi ifjak haladó reformeszméi mellett, melyek egyszermind az erdélyi ifjúságot s személy szerint őt is lelkesítik.⁶¹

“Fogadjátok szíves köszönetünket barátságtokért, rokonkeblű véreink! Szavaitok szívünket áthaták, mint a szerelem első pillantása, és ti magatok érezhetitek már, mily édes dagadásra hevíté ez keblünket...szívből szeretett rokonink”⁶² – olvashatjuk a Szentiváni által megszövegezett válaszlevélben.

Az emelkedett stílusban íródott felelet ékes tanúbizonysága annak, hogy a “bérczes

kis haza” ifjúságának legjobbjait is megérintették a XIX. század “éreményei”, s élénk visszhangra találtak körükben a Lovassy által megfogalmazott nemes eszmények. Az egészséges patriotizmustól, vagy az egykorúak által használt szóval élve, a “hazafiúság érzetétől” áthatott, az iskolapadból alig kikerült erdélyi ifjúság – pozsonyi társaihoz hasonlóan – a nemzet jövőjét érintő igen fontos kérdésben, a nemzeti egység kérdésében, képes volt előremutató, mély felelősségérzetről, politikai érettségről árulkodó álláspont kialakítására. Annál is inkább, mert hiszen izzó szenvedély hevítette fiatal szívüket, mely egész énjüket átjárta, cselekedeteiket is meghatározta. Valóban “belső szerelmet s hűséget” éreztek a magyar “nemzet és haza iránt”, ahogyan ezt Szemere Bertalan írta egyik Kölcseyhez írt levelében. (1833. ápr. 9.) Az erdélyiek üzenete így folytatódik: “Nekünk is sajtottak, keblünkben hangzotak ajkinkról vezéri célzásink: a szabadság, igazság és egyesülés, és a hozzátok vonzó forró, forró szeretet...Méltók akarunk lenni e dicső századra, s lelki örömmel nyújtjuk karjainkat egyesülésre szívünk szerettei! mint lelkünkben eddig is egyesek valánk...A szeretet szent kötelei légyenek az összefüző lánc, s így remélhetjük, nem sokáig lesz a történet s emberek irigysége által kettővé szakított egy hon külön válva; hisz érzeteink egyek, törekedésünk célja egy most is, s valamint egy szíve keblünknek, úgy vágya egy szívünknek: élni, halni hazánk boldogságáért; hazánk pedig csak egyes erővel lehet boldog!”⁶³

A liberális eszméken nevelkedő, ám a nemzet üdvéért élni, sőt meghalni is kész fia-

tal erdélyiek szilárd meggyőződéssel, egységesen tettek hitet az unió mellett, hangoztatva egyben a polgári átalakulás szükségességét is: “Az emberiség száműzött jogai helyreállításában mindent, amit csak tehetünk, el nem mulatni régi fogadásunk... Harcot esküdjünk hazánk fő emésztői, a sötétség és felekezethezesség ellen; legfeketébb bélyege hazánk szomorú szakának a vak tudatlanság ... Óvjuk a szabadság és nemzetiség reánk maradt ereklyéit, mint legszebb kincsünket, s vívjunk ki még többeket. Rontsuk az emberiség nyomorúságára mesterségesen kitalált közfalakat! Zúzzuk szét a felekezethezesség bilincseit! Szenteljünk oltárt a nyilvánosságnak, mint a szent palládiumának!”⁶⁴ – ezekkel a gondolatokkal végződik a Szentiváni által megfogalmazott, az erdélyi országgyűlési ifjak által a magyarországi diéta ifjúságához eljuttatott üzenet. A válaszlevelet a pozsonyi országgyűlési ifjúság hivatalos helyen kívánta elhelyezni, ezzel is figyelmeztetve az országgyűlési követeket egy nyilvános, ugyanakkor védett levéltár létrehozásának a szükségességére⁶⁵. Szentiváni Mihály sajnálatosan rövidre szabott életében (1813-1842), mint azt Úrházy György, az ismert erdélyi költő is megállapítja róla szóló halotti búcsúztató cikkében, “az ifjúságnak mindig gyűlpontja volt”.⁶⁶ A bevallott célja szerint a művelődést szolgálni kívánó, de a magyar országgyűlés munkálatait figyelve aktívan politizáló, élénk közösségi életet élő Társalkodási Egyesületbe már 1834 őszén, a 22-ik ülésen belépett. Később leveleiben többször is beszámol az erdélyi politika eseményeiről. Mindvégig hű maradt tiszta, nemes eszméi-

hez. Röpke "életét egészen hazájának szentelte".⁶⁷ 1834-ben Kossuth Országgyűlési Tudósítások c. kéziratosságságjának a mintájára megjelenteti az erdélyi tudósításokat, 1840/41-ben pedig a Remény c. szépirodalmi almanachot.

Jegyzetek

1. Antal Árpád: Szentiváni Mihály. Bukarest, 1958., 9. old.; A magyar irodalom története III. A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig. Szerkesztette Pándi Pál. Bp. 1965., 600-602.old. 2. Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig. Genfben 1864. I. 424-427.old.; Andics Erzsébet: Metternich és Magyarország. Bp. 67. o.; Miskolczi Ambrus: Társadalom, nemzetiség és ellenzékiesség kérdései az erdélyi magyar reformmozgalomban. (1830-1843.) Századok, 1983. 5. 1077-1079.old. 3. Antal: Szentiváni, 27.old., V.ö. Szentiváni Mihály: Gyaloglat Erdélyben. Sajtó a.r., az előszót és a jegyz. írta Hübner István. Bp., 1986., 7. old.; Bodolay Géza: Petőfi diáktársaságai. Bp. 1973. 219-221.old. 4. Antal: Szentiváni, 29-33. old. 5. Gr. Gyulay Lajos december 16-i naplójegyzete. Kuun Géza: Az 1834-i erdélyi o.gy., EM 1905. 6. füzet, 318.old. 6. Asztalos Miklós: Kossuth Lajos kora és az erdélyi kérdés. Bp. 1928., 37-41.old., Bisztray Gyula: Írók az unióért. Író és nemzet. Bp., 1943., 217-219.old.; Trócsányi Zsolt: Wesselényi Miklós. Bp. 1965., 172-177.o. 7. Trócsányi: Wesselényi, 239.old. 8. Bisztray: Írók az unióért, 217-218.old., T. Bíró Zoltán: Kölcsey. Eszmei-po-

litikai fejlődésrajz III. Tiszatáj, 1985. júl., 65-66.old.; Két ország ölelkezése 1791-1867. Bevezette Bisztray Gyula. Erdély öröksége 10. Bp. [1942] XXIV-XXV.o. 9. Kölcsey Ferenc: Országgyűlési Napló. Kölcsey Ferenc Minden Munkái II., bővített kiadás. Szerkesztette Toldy Ferenc. Pest 1859-1861. VII. köt., 143.old. 10. Trócsányi: Wesselényi, 171.old., Asztalos: Kossuth, 38.o. 11. Kölcsey Minden Munkái VII., 143.old. 12. Trócsányi: Wesselényi, 170.o.; Asztalos: Kossuth, 32-33.o. 13. Kölcsey 1833. márc. 31-i bejegyzése naplójába. Kölcsey Minden Munkái VII., 143.old. 14. Pándi Pál: Első aranykorunk. Cikkek, tanulmányok a magyar felvilágosodás és reformkor irodalmáról. Bp. 1976., 304.o. Gróf Kuun Géza kiadott néhány "töredéket" ebből a hatalmas kortörténeti dokumentumból; Gróf Gyulay Lajos naplótöredékeiből (1815-1834). Bp. 1875.; Az 1834-iki erdélyi országgyűlés előestéjén. EM 1903. 1-14.old., 66-78.old.; Az 1834-iki erdélyi országgyűlés (Töredékek gróf Gyulay Lajos naplójából) EM 1905., XXII. köt. 4. füzet, 206-220.old., 5. füzet 271-281.o., 6. füzet 313-324.o.) 15. Pándi Pál: Első aranykorunk, 305. old.; Vö. Gyulay naplótöredékeiből, 34-35.old. 41-46.old. 16. Gyulay naplótöredékeiből, 42.old. 17. Uo. 18. Trócsányi: Wesselényi, 170.old. 19. I.m., 243-244.old. 20. Deák 1844. nov. 27-i levele Wesselényihez. Deák Ferenc emlékezete. II. Levelek 1822-1875. Összeállított és jegyz.: Váczi János. Bp. 1890. 149.old. Idézi Varga János: Helyét kereső Magyarország. Bp., 1982., 46.old. 21. Trócsányi: Wesselényi, 174.old.; Asztalos: Kossuth, 39., old., dr. Kar-

dos Samu: Báró Wesselényi Miklós élete és munkái. I. Bp. 1905., 175.old. **22.** Kardos Samu i.m., I., 180.old. **23.** A pozsonyi ifjúság hitvallása Wesselényi mellett. Pozsony, február 7-én, 1835. Közli Kardos Samu i.m. I., 262.old. (OL Kossuth-gyűjtemény R 143. Országgyűlési ifjakra vonatkozó iratok) **24.** Asztalos: Kossuth, 47-48.old., Trócsányi: Wesselényi, 177. old.; Mo. tört. 5/2, 733.old. **25.** Asztalos: Kossuth, 48.old. **26.** I.m., 48-49.old. **27.** Asztalos: Kossuth, 48.old.; Mo. tört. 5/2, 1790-1848. Főszerk.: Mérei Gyula. Bp. 1980., 733-734.o.; Taborsky Ottó: Az 1836: XXI. tc. létrejötte. Második közlemény, Századok, 1930. nov.-dec. 874-876.old. **28.** Mo. tört. 5/2, 734.old. **29.** Gyulay naplótöredékeiből, 63.old. **30.** Trócsányi: Wesselényi, 177.old. **31.** Báró Kemény Zsigmond: Erdély közléte 1791-1848. Történelmi és irodalmi tanulmányok II. köt. /Báró Kemény Zs. Összes Művei X/ Bp., 1905. 174.old. **32.** Andics: Metternich, 65-72.old. **33.** Trócsányi: Wesselényi, 284-285.old.; Andics: Metternich, 70-71.old.; Mo. tört. 5/2, 739.o., Miskolczy Ambrus: Az erdélyi magyar liberális ellenzék társadalmi reformtörekvései. = Jogtud. Közlöny, 35. 1980. 10., 657.old. **34.** Miskolczy: Száz., 1983. 5., 1079.o. V.ö. Miskolczy Ambrus: Erdély a reformkorban (1830-1848.) Erdély tört. III. 1830-tól napjainkig. Szerk.: Szász Zoltán. Bp., 1986., 1279. old. **35.** Szentiváni Mihály. Kéziratoss életrajz. Antal: Szentiváni, 27.old. **36.** Trócsányi: Wesselényi, 249-269.old., Barla Gyula: Kemény Zsigmond főbb eszméi 1849 előtt. Bp., 1970., 44.o. **37.** Trócsányi: Wesselényi, 172.old. **38.** Asztalos: Kossuth,

45.old. **39.** Gyulay naplótöredékeiből, 152.old. **40.** Gyulay i.m., 43.old. **41.** Asztalos: Kossuth, 45.old.; Miskolczy: Száz., 1983.5. 1089.old.; Kossuth Lajos: A részek PH 1842. 131.sz. **42.** Kuun: 1834-i ogy., 212.old. **43.** Uo. **44.** Asztalos: Kossuth, 45.old. **45.** Antal: Szentiváni, 29-34.old., Asztalos: Kossuth, 43-45.o.; Trócsányi: Wesselényi, 239-240.old. **46.** Rédei József: Magyar tragédia száz év előtt. Lovassy László pere és rabságának titkos iratai. Századunk kiadása. Bp. 1938., 10-12. old.; Kölesey levele Wesselényihez. Pozsony, 1834. aug. 31-én. Kölesey Ferenc Minden Munkái. Harmadik, bőv. kiad. Bp. 1887. X. köt., 387. old.; Csorba Sándor: Az ifjú értelmiség, 136-141.old.; Jakab Elek: Szentiváni Mihály életrajzához. Figyelő, 1878., febr., 2. füzet, 122-125.old.; Fenyő István: Egy reformkori polihistor. (Pulszky Ferenc indulása.) Haza és tudomány. Bp. 1969., 158-177. old.; Wertheimer Ede: A jurátusok felségsértési pöre (1834-1837). Budapesti Szemle 132., 1098. 19-25.old. **47.** Pulszky Ferenc: Életem és korom. (S.a.r., [bev.] és jegyz. [ell.] Oltványi Ambrus.) Bp. 1958. 101-102. old., Rédei i.m., 12.o. Fenyő: Egy reformkori polihistor, 159.o.; Wertheimer i.m. 12.old. **48.** Wertheimer i.m., 30.o. **49.** Rédei: Lovassy, 12.old., Wertheimer, 22.old., Trócsányi: Wesselényi, 240.old.; Pulszky: Életem I., 102.; Csorba Sándor, eddig még kiadatlan kandidátusi értekezésében, a pozsonyi országgyűlési ifjak közös megmozdulásai között szintén említést tesz a "Lovassy László által szerkesztett", s az erdélyi országgyűlési ifjúsághoz intézett levélről, melyben szerinte a pozsonyi ifjúság

igen határozott hangú politizálási vágya jutott kifejezésre. Csorba S.: Az ifjú értelmiség szerveződése a XIX. szd. első évtizedeiben. Kandidátusi értekezés. Nyíregyháza 1985. OSZK Kézirattár. Driss. 333., 134., 143.old. 50. Rédei i.m., 20.o. (Rédei az erdélyi országgyűlés egyik Pozsonyba küldött ellenzéki követeként tévesen Kemény Lászlót említi.) Wertheimer, 22.old. Pulszky: Életem I., 101-102. old.; Kuun: 1834-iogy., 214.o. 51. Antal: Szentiváni, 29.old. 52. Asztalos: Kossuth, 44.o., Jakab Elek is közli a magyar országgyűlési ifjúság levelét: Szentiváni Mihály életiratához. Figyelő, 1878. febr. 2. füzet 120-122.old.; Adatok a "Huszonöt év történetéhez". Hazánk s a Külföld, 1871. jan. 5., I. szám, 10. old. 53. Asztalos: Kossuth, 44.old. Elvileg ez elképzelhető lett volna, hiszen Kölcseyt köztudomásúan szoros kötelékek fűzték a pozsonyi országgyűlési ifjúsághoz, jurátusokhoz, írnokokhoz, kiskövetekhez, kiknek legtehetségesebb és legforróbb fejű tagjai hozták létre a Társalkodási Egyletet. A szervezkedő ifjakat a nevelőnek is kiváló Kölcsey rokonszenvvel figyelni, támogatja, előadásokat tart nekik, hogy szellemi és eszmei épülésüket, gyarapodásukat elősegítse. Nem véletlen tehát, hogy Pozsonyból való kényszerű távozása előtt a pozsonyi ifjúság

búcsúiratában atyjának vallotta őt. Csorba S. i.m., 132-134. old., Pajkossy Gábor: Kölcsey és a liberálisok elleni politikai perek. "A mag kikél". Előadások Kölcsey Ferencről. Szerk.: Taxner-Tóth Ernő. Bp. - Fehérgyarmat 1990., 112.old. 54. Trócsányi: Wesselényi, 240.old. 55. Pulszky: Életem I., 102. old. 56. Hazánk s a Külföld, 1871. jan. 5., 10.old., Asztalos: Kossuth, 44.old. 57. Asztalos, uo. 58. Pulszky: Életem I., 102. old. 59. Asztalos: Kossuth, 44.old., Erdély tört. III. 1280-1281.old. Antal: Szentiváni, 29.o. V.ö. Trócsányi 240.old. 60. Kuun: 1834-iogy., 214.old. 61. Asztalos: Kossuth, 44.old. 62. Az erdélyi ifjúság levele a magyarhoni ifjúsághoz. Kölcsey Ferenc Minden Munkái X., 438. old., Hazánk s a Külföld, 1871. jan. 5., 10.old.; Erdélyországi Ifjúság Magyarország lelkes Fijainak..." Kolozsvárt Juli 11-én, 834. Kézírás. Petőfi Irodalmi Múzeum, Kende-gyűjtemény V. 4564/9. 63. Hazánk s a Külföld, 1871. jan. 5., 10-11.old., Kölcsey Minden Munkái X., 438-439.old. 64. Hazánk s a Külföld, uo.; Kölcsey F. M. M., X., 439-440. 65. Csorba Sándor: i.m, 135.old; 66. Úrházy György: Nekrolog Kolozsvárról. Regélő Pesti Divatlap, 1842.dec.22., 102.szám 67. V.o., 1211 old.

Csapody Miklós

Erdélyi Fiatalok

(*Transzilvanizmus, hőskor és hanyatlás egy folyóirat történetében*)

"Szükségből az erényt"

Harvan esztendeje annak, hogy az Erdélyi Fiatalok mozgalmának belső egysége megbomlott, és az erdélyi magyar társadalom új, reális helyzetudatát formálni akaró nemzedék munkájában a polarizáló erők bizonyultak hatékonyabbaknak az egységet fönntartani kívánók törekvéseivel szemben. E korszakforduló előzményeit, eseményeit és a hozzá vezető folyamatok irányait mégis csupán jelzésszerűen ismerjük, annak ellenére, hogy a rendszerezett tények ismeretét az évfordulós alkalmon messze túlmutatóan a transzilvanizmus revíziójáról folyó ideológiai-kritikai viták és a megváltozott történelmi viszonyoknak megfelelő új politikai modus vivendi keresése, a kollektív kisebbségi jogok és az autonómia régóta aktuális kérdései teszik mindenekelőtt szükségessé.

I.

Kós Károlyék 1921-es cselekvési programjának, a *Kiáltó Szónak*¹ az új nemzedék felismerése szerinti vállalását a *Tizenegyek* 1923-as demonstratív fellépése jelentette,² akiknek csoportja a romániai magyar irodalom legelső szervezett, önálló koncepcióra törekvő csoportosulása volt, s amely a közéleti aktivitás kimondása után az új irodalom minőségét, irányultságát és a kibontakoztatására tett kísérlet lendületét is jelezte, eszméileg pedig a korai transzilvanizmus³ sajátos értelmezését adta. Különös jelentősége abban állt, hogy elágazási pontnak bizonyult: az *irodalomszervezés* és – teremtés (később az *Erdélyi Helikonban*), a társadalom ön-

megszervezése, a szociografikus valóságismeret és a hosszútávú, a mentalitás egészét átalakítani óhajtó morális törekvések pedig – a "társadalomtudatosítás"⁴ – az *Erdélyi Fiatalok* folyóiratában és mozgalmában bontakozott ki. Az antológia létrejötte ugyanakkor az irodalomszervezés lehetséges útjait kereső fiatal írók találékonyságát és áldozatvállalását is megmutatta.

"Miután az anyaországtól elszakított erdélyi magyarság belátta, hogy a sors kerekének kijelölt forgása elé hiába akar akadályt gördíteni, hiába várja összetett kezekkel sorának jobbrafordulását s a passzivitásból kezdett az aktivitásba lépni, a középiskolát végzett magyar ifjak előtt is rendre szétosz-

ladoztak az illúziókból szőtt ábrándképek és belátták, hogy az erdélyi magyar ifjúságra is új kötelesség vár: *itt maradva*, az itteni helyzet megismerésével kell egzisztenciát teremtenie magának, s minden téren felfegyverkezve kell népének élére állnia...”,⁵ maradásával biztosítani a társadalmi regeneráció folytonosságát, a hivatásra való felkészüléssel pedig vállalni népe szolgálatát.

Ez a *Péterffy Jenő*⁵ által megfogalmazott életprogramfelismerés azonban korántsem volt általános jellemzője a húszas évek közepén tanuló ifjú generációnak, mely a frontnemzedék küzdelmei alatt s részben már azt követően készült értelmiségi feladataira. Tájékozatlanság és tapogatózó bizonytalanság jellemezte, válságtudat és szorongató kiütkeresés, amelynek nyomasztó pszichózisát *Kacsó Sándor* írta meg az “első feeskék” pionírnemzedékének kulcsregényében, a *Vakvágányonban*. E regénynek különösen első kötete a román egyetemen próbálkozó kevesek helyzetéről, a magyar társadalom nagy részétől akkor még renegátnak tekintett igen kis létszámú fiatalság életérzéséről ad forrásértékű képet.⁷ Ekkoriban ugyanis “Az erdélyi magyar ifjú kikerülve az életbe, magyarságának tudatosításával nem nyert, hanem veszített. Az a szomorú adottság, hogy az erdélyi magyarságnak nem volt módjában maradék nélkül kiélni nemzeti létét, még azoknál az ifjaknál is megbosszulta magát, akik történetesen felekezeti iskolákban tanultak.”⁸ Külön egyéni szívósságra volt szükség, hogy az ambíciózus fiatalember kifogástalanul tudja a magyar nyelvet. Magyarul tudni, a magyar műveltségnek birtokában

lenni távolról sem volt magától értetődő természetesség.”⁹ Ennek a helyzetnek a megélése és fokozódó nyomása csak később, ám annál parancsolóbban adott ösztönzést a tudatosságnak és a heroikus lendületnek, kitermelve az önmeghatározásnak azt az energikus önbizalmát, amit *László Dezső*¹⁰ így fejezte ki: “Történelmet csináló nemzedék vagyunk, inkább, mint bármely más kor fiatalága. Ma érdemes erdélyi fiatalnak lenni.”¹¹

A talpraállás és a határozott irányvétel így csak később lesz a generáció gondolkozását meghatározó feladatvállalással és küldetésstudattá, miután már valóban tömegessé vált a magyar hallgatók jelenléte a román felsőoktatásban, mindenekelőtt Kolozsvárott, a diákmozgalmak központjában. A létszám megnövekedésének ideje a kisebbségi lét első tizenöt éve; az a minőségi változás pedig, mely a diákmozgalmak fénykorát elindítva az új eszmék keresésében már konkrétan is jelentkezett, pontosan megjelölhetően az 1928/29-es tanévvel következett be. Az a “felhalmozódási időszak”, mely a húszas évek közepétől e csomóponton át a harmincas évek közepéig mintegy másfélezres nemzedéket vonultatott föl, az Erdélyi Fialalok történetének egyik meghatározója – a bázis megteremtője és az eszmei kibontakozás előfeltétele volt.

A megszállás utáni Erdélyben – még a békeszerződés aláírása előtt – az elemi és középiskolai oktatás rendszere változatlan maradt,¹² s 1918 karácsonya után a kolozsvári egyetem is folytatta működését. Magyar fennhatósága csak 1919. május 12-én szűnt

meg, amikor *Onisifor Ghibu*, az Erdélyi Kormányzótanács közoktatási államtitkára "romanizálta".¹³ Az I. Ferdinánd román király nevét viselő "új" egyetem az 1918/19-es tanév második felében nyílt meg (figyelemreméltó, hogy ebben a tanévben az egyetem magyar hallgatóinak száma 1.620 volt).¹⁴ A következő évben azonban nemcsak a magyar felekezeti iskolák bezárása, a meghagyottak működésének megakadályozása vette kezdetét,¹⁵ hanem hatalmas törés következett be az egyetem magyar hallgatói létszámának alakulásában is: az előző évi több mint másfélezerrel szemben az idei 1.871-es összlétszámból¹⁶ már csak 102 volt a magyar fiatalok száma,¹⁷ akiknek többsége ekkor még nem a jogi karon tanult. Ezt a törést az összeomlás ténye és a létbizonytalanság zűrzavara magyarázza, a további csökkenést azonban már a román kormányzat oktatáspolitikája is fokozza: az 1920/21-es tanévben az Averescu-kormány megtagadja az egyházi (kisebbségi) iskolák törvényes államsegélyét, ezáltal a magyar fiatalság legnagyobb része állami – román tannyelvű – iskolákba kényszerül.¹⁸ Ezt követően a magyar egyházak egységes középiskolátípust hoznak létre,¹⁹ amihez állami jóváhagyás nem volt szükséges. 1920 nyarán vetődött fel a terv, hogy a katolikus, református, unitárius, evangélikus és izraelita egyházaknak közös magyar felekezeti egyetemet kellene felállítaniuk,²⁰ ezt azonban a kormányzat megakadályozta. A felekezeti bizottság döntése alapján mégis megkezdődött a felsőoktatás egyelőre csupán a kolozsvári református tanítóképző újjászervezésével, ahol a jogi karon kívül minden fakultás megalakult,²¹ s ide már

1921 szeptemberében mintegy 300 magyar hallgató iratkozott be;²² kevéssel ezután az intézetet állambiztonsági okokra való hivatkozással a kormányzat karhatalommal bezáratta.²³ Felszámolásában szerepet játszott az is, hogy a főiskola a frissen szervezett román egyetem életképes konkurensének bizonyult.²⁴ Ezzel a lépéssel a magyar felsőoktatás Erdélyben lényegében megszűnt.

Ebben a helyzetben az érettségizett magyar fiatalság előtt három lehetőség állott: egyetemi tanulmányait leginkább nyelvi okokból külföldön, jobbára Magyarországon folytatni, a magyar tannyelvű teológiák valamelyikét választani, vagy megpróbálkozni a román egyetemmel. A kolozsvári egyetemen a kezdeti légkör viszonylagos demokratizmus ellenére is igen nagy nehézségekkel kellett megküzdeniük az első – nagyrészt még lemorzsolódó "magyar golyáknak".

A legtöbben ekkor még a legkönnyebb utat választották: a nagy többség Magyarországra ment tanulni, sőt a jobbmódú polgárok Prágába is elküldték fiaikat.²⁵ Ezek jelentős része – diplomájának román honosíthatósága nélkül – Magyarországon maradt, amivel "a magyarországi szellemi proletariátust növelte, itt pedig pótolhatatlan úrt vágott."²⁶ A háború pusztítása mellett ez az a döntő tény, ami az ifjúsági mozgalmak genesisét meghatározta²⁷ "...hiányzik a 25-40 évekig terjedők generációja Erdély magyarságából",²⁸ pontosabban értelmiségéből, amelynek tizenöt korosztálya a megszállás utáni hét esztendő kétszáz ezres kivándorlótömegében családjával együtt, vagy kifejezetten tanulni ment Magyarországra.²⁹

A második lehetőség a teológiák valame-

lyikének látogatása volt: aki nem akart elmenni és románul sem tudott még, ezt az utat választotta. Minthogy itt magyarul lehetett tanulni és a külföldön szerzett érettségét is elfogadták, jelentősen megnőtt a teológusok száma, különösen a református és az unitárius egyházban. (Kortárs visszaemlékezés szerint a négy-, később ötéves református teológián egy-egy évfolyamon 40-50 hallgató is volt, az unitárius teológián pedig 25 körül volt a beiratkozottak száma. Idejárt a Tizenegyek közül *Balázs Ferenc* és *Szent-Iványi Sándor* is; ebben az időben az unitárius teológia a legelső ifjúsági-irodalmi szervezkedések központja volt.) "Nem véletlen – írta *Ligeti Ernő* –, hogy az irodalomban az utánpótlást inkább a teológiákról kaptuk meg, mint az egyetemekről. Aminthogy nem véletlen az sem, hogy például a Tizenegyek ifjú írói csoportja, ahová *Kemény János* is tartozott, már a gimnázium felső osztályaiban kész volt."³⁰

Emellett más okok is erre felé irányították a fiatalság egy részének figyelmét. A papság "Csendes és biztonságos megélhetést ígért – írta *Kacsó Sándor*. – Igaz, hogy a nagy többségnek csak falun, de ott is a hívek védelmi gyűrűjében. S különben is a háború forrása után valami romantikus vágy fogta el az emberket a »csendes, nyugalmas, idilli életű falu« iránt."³¹ A református teológiára járt *Kemény János* és *Teleki Ádám* is, akik ugyan később lelkészként nem működtek, a teológia elvégzése azonban mentesítette őket a katonai szolgálat alól. Jellemző általánosságban véve a teológiák hallgatóságának többsége minden aktivitása ellenére sem tartozott a

legjobb képességű fiatalok közé, ami számos esetben a kisebbségi érzés megnyilvánulását eredményezte; ez a jelenség részben még a harmincas években is megfigyelhető volt, az Erdélyi Fiatalokban is több írás jelent meg a teológusok és az egyetemisták közti viszonyról. Természetesen a teológusok között is számos kiváló képességű, markáns egyéniség volt, köztük *Balázs Ferenc*, *Kemény János* vagy *László Dezső* s egy időben *Méliusz József* is; a hallgatók többsége valóban hivatástudatból választotta meg pályáját, s demokratikus beállítottságú, a népszolgálat eszméjét magáévá tevő lelkészként dolgozott.

A továbbtanulás említett három útjának lehetőségeit átmenetileg kiszélesítette még az a megoldás is, amelyet az ekkor kétéves kolozsvári Kereskedelmi Akadémia kínált az anyanyelven való tanulásra. Az 1921/22-es tanévben – az Anghelescu-korszak legelején, a felekezeti iskolák nyilvánossági jogának megszüntetése kezdetén³² még 74 magyar hallgató fejezte be itt tanulmányait, köztük *Tamási Áron* is, ebben a tanévben azonban magyar nyelvű első évfolyam már nem indult, a magyar oktatás pedig 1923-ban megszűnt.

A további lehetőséget – a legtöbb elszánt-ságot kívánó erőpróbát – a román egyetemre való beiratkozás jelentette: azon kevesek indulásának jellemzésére, akik erre nyelvtudás hiányában is, de a perspektívát fölismerve vállalkoztak, *Kacsó Sándort* idézzük, aki 1921/22-ben került a kolozsvári egyetemre. A magyar tanárjelöltek között – írja – "...bizony összesen kettő akadt, aki ismerte annyira a román nyelvet, hogy el tudta olvasni és

megértette a kérvényeinket, segített kitölteni az indexet... Aztán néha akadt (...) a román egyetemi hallgatók között is egy-egy, aki észrevette ügyetlen ténfergésünket, s kedves leereszkedéssel felajánlotta segítségét a »magyar gólyának«. Engem is egy ilyen erdélyi román fiú kísért be Lapedatu Sándor dékánhoz, a későbbi miniszterhez, amikor pirulva bevallottam neki, hogy meg sem tudok mukanni, ha a dékán úr kérdez valamit. Ő tolmácsolta aztán... Első fecskék voltunk akkor még mi magyarok a kolozsvári egyetemen, nagyon kedvesen és előzékenyen fogadtak... Úgy tudom, ebből a – mondhatjuk legelső – úttörő csoportból végülis kevesen maradtak meg úgy, hogy a kolozsvári egyetemen végeztek s azt végezték el, aminek nekifogtak. Egy-kettő végül mégiscsak magyarországi egyetemre ment, egy-kettő a könnyebb gyógyszerészeti pályára tért át. Sok nem is maradhatott, hiszen összesen is kevesen voltunk.”³³ A magyar tanárjelöltek számára nagy könnyítést jelentett, hogy 1922 tavaszán magyar nyelv- és irodalom tanszéket létesítettek,³⁴ ezzel legalább egy töredék számára biztosítva az anyanyelven való tanulást és vizsgázást. A tanszék vezetője *Kristóf György* professzor, az egyetem egyetlen magyar tanára lett, aki irodalomtanítási ankétján Erdélyi Fialalokat is megszólaltatott.³⁵

Az 1922/23-as egyetemi évnek, amely a magyar hallgatóság további gyarapodását hozta,³⁶ kiemelkedő jelentőséget az adott, hogy a készülődés után a Tizenegyek nemzedéke, az első kisebbségi ifjúság majdani vezetőgárdája társaival ekkor szervezte meg az antológikus jelentkezést. Könyvük a szerzőgárda korai irodalmi-ideológiai fejlődésállá-

potának lenyomataként az Erdélyi Fialalok eszmeiségének előképe, ideológiai gyökérzetének szerves része.³⁷

II.

A Tizenegyek: az előzmények és az Antológia

Balázs Ferenc, Dobai István, Finta Zoltán, Jakab Géza, Jancsó Béla, Kemény János, Maksay Albert, Mihály László, Szent-Iványi Sándor, Tamási Áron "...valamennyien ahhoz a korosztályhoz tartoztunk – mondta egy évfordulós előadásában tizenegyedikjeként, a csoport egyik novellistája, *Kacsó Sándor* –, amely a régi magyar múltból úgy lépett át a mai erdélyi magyar jelenbe, hogy egyik lába az árok túlsó oldalán ragadt a régi talajon, a másik pedig alig-alig tudott megkapaszkodni az újon. Az ugrástól azonban maga az élet függött, tehát ki kellett rántania a lábát a régi talajból, bármennyire remegtek is az inai. Ez a korosztály, amely hátán hozta a múltat, de nem ragaszkodott csökönnyösen hozzá, mert fiatal élete minden hajtóereje kergette előre.”³⁸ Elszántság és a keresés tudatossága, az önmeghatározás elemi vágya jellemezte törekvéseiket, kezdetek és kísérlete az irodalomteremtésnek. A csoport megszerveződése azonban nem volt előzmény nélküli; kiformalódásának kezdetét az antológia szereplőinek még e legelső fellépést is megelőző irodalmi előéletében, utolsó középiskolás éveikre eső irodalmi tevékenységükben kell keresnünk.

A századfordulón s a világháború alatt is jó kereteket kínáltak a középiskolások irodalmi munkájához a nívósan szerkesztett

kollégiumi, főgimnáziumi diákfolyóiratok, amelyek hatása Kolozsváron messze túlnőtt az iskolák keretein. A Tizenegyek gárdájának két fontos tagja, Jancsó Béla és Kemény János is diáklapban, a református *Remény*-ben jelentkeztek első írásaikkal, amelyeket a Gyulai Pál Önképzőkör adott ki Jancsóék osztályának lapjaként (*Remény. A Református Kollégium szépirodalmi és tudományos havi folyóirata*). Jancsó Béla volt a Kör elnöke is, s ugyancsak az ő nevéhez fűződik a folyóirat 1920. november 1-i megindítása; a szerkesztő *Nagy Jenő*, a kör tanár irányítója *Csüry Bálint* nyelvész, később a novellista *Kovács Dezső* voltak, a diákszerkesztők pedig Jancsó Béla, Jancsó Miklós, Szádeczky Elemér, valamint Kemény János, aki épp Jancsó Béla biztatására írta első verseit, melyeket eltanácsolása után az Unitárius Kollégium azonos című diákfolyóiratában is megjelentetett. Mivel a református *Remény* a másik kollégiumi diáklap, a satírikus *Bakter* 1921 elején kitört botránya, illetve a *Remény* osztályának, köztük is a leghatározottabban Jancsó Bélának szellemi tájékozódása miatt 1921. február 1-én megszűnt, a még igencsak romantikus fűtöttségű, de a nemzedék fellépését már körvonalazó csoport új fórumot teremtett magának.³⁹

Ez a rövidéletű orgánus a 1922 elején indult s tavaszra már meg is szűnt *Előre* című félhavi folyóirat volt; működésének rövidségét magyarázza, hogy az egyetemre készülő – így az *Előre* munkatársai is – ekkor még külföldön folytatták tanulmányaikat. A lap patrónusa és szerkesztője Kemény János volt, minthogy azonban lapengedélyt diákok

nem kaphattak, névleges szerkesztőként *Gelley Antal* szerepelt. Helyettes főszerkesztője Balázs Ferenc volt, aki a lapot Dobai István-nal és Szent-Iványi Sándorral közösen szervezte az Unitárius Teológián. Ő fogalmazta meg – lírai hevülettel – a lap 1922. március 15-i számában, *Az Előre útja* című cikkében generációjának még nem annyira látásmódban, mint inkább a szándékok újat akarásában jelentkező frissességét és újdonságát. A *Szabó Dezsőről* esszé író Jancsó Béla, a novellista Kacsó és Szent-Iványi, a lírikusnak induló Finta Zoltán, Jakab Géza és Kemény János mellett Balázs Ferenc a maga sajátos meseműfajú írásaival is itt jelentkezett először, s munkatárs volt Mihály László is, ugyancsak a Tizenegyek sorából. A lap megszűnte után, most már konkrétan Jancsó Béla és Balázs Ferenc együtt vetették föl 1923 elején egy átfogó, általános nemzedéki program kidolgozásának a gondolatát, amely az első lépést jelentette az antológia felé. E nemzedéki gondolat, életérzés és program kiformalódására erős hatást gyakoroltak a magyar kisebbségi pártpolitika mozgásai, ezek sorában is főként Kós Károly Magyar Néppártjának és a Magyar Nemzeti Pártnak az 1921 végén megtörtént fúziója a magyar politikai egység megteremtésének reményében; a korszak általános egységvágyának reális alapját a nemzedék gondolatvilágában a nép alkotta, mint a kisebbség nemzeti létének legfontosabb bázisa.

Tudatuk, világképünk, helyzet tudatuk betájolódását, önmegfogalmazásukat ekkor még jobbára érzelmi-intuitív erők irányították. Az *Előre* munkatársai közül többen már

az irodalmi életbe is kiléptek, mint Maksay Albert a Pásztortűzben, s ekkor nyert első díjat a Keleti Újság novellapályázatán Tamási Áron. Bár Tamási ekkor már bizvást jelentkezhetett volna önálló kötettel is, lelkes támogatója lett Jancsó Béla javaslatának: a fiatal írók laza csoportosulása – inkább baráti együttes és eszmeközösség, mint szervezett írótársaság – gyűjteményes kötetten adjon hírt magáról, s ha az első lépés sikere azt lehetővé teszi, folytassák a könyvkiadást. "Egy 20 éves antológiát akarunk kiadni, amellyel egy elhatározó lépéssel becéljük magyar közönségünk, fajunk tudatába mint új és magyar irodalomnak ígéretet – számolt be a tervről *Benedek Elek*nek Balázs Ferenc. – Azt akarjuk, hogy lélegzeljenek föl s lelkesedjenek élővé, látván, hogy az új ígéretet az ő véreből erednek, s az új célok és tervek és akaratok, amik életté válhatnak, ha ő is meri akarni, neki készített és álmodott célok, tervek és akaratok. Az új magyar életmunkát csak úgy lehet sikerre vezetni, hogyha meglátja a magyar a magyar író, és mindenekelőtt és mindenekelőtt szívébe fogadja. Ezért lépünk együttesen, tizenegyen a porondra: magunk megmutatni... Ez az Antológia, amelynek azonban még címét nem találjuk, hogy egy esztendő, két esztendő alatt tizenegy fiatal székely írótól tizenegy kötet kerüljön a könyvpiacra. Leányainkat megsértették, ha nem hinnék el róluk, hogy leányosan tiszta és buzgó lelkesedéssel állanak mellénk segíteni. Egész Erdélyben testvérleányokat keresünk, százat, kétszázat. Mindegyik gyűjt mindegyik könyvre öt-tíz előfizetőt, és megvan a kiadásnak anyagi lehetősége. És így azt is elérjük, hogy nevelünk új olvasógárdát és

új és igaz szeműeket."⁴⁰

Balázs Ferenc az antológia megszervezésének gyakorlati munkájában vállalt feladatot, a terjesztés módjának megtalálása pedig Tamási Áron gondolata volt; ő fogalmazta meg az 1923. április 22-én kelt előfizetési felhívás romantikusan míves szövegét, amely Erdély magyar leányaihoz fordult: "Legyetek apostolai a megújuló erdélyi magyar irodalomnak. Mi vagyunk minden magyar ember szívdobogása és vére... Könyveinknek ott kell állaniok Erdély minden magyar fiának asztalán. És kérünk titeket, hogy legyetek a kéz, mely széthordja az aratás kéveit."⁴¹ A tizenegy aláírással ellátott felhívást a lapok szerkesztőségeihez is eljuttatták, fogadtatása azonban nem volt mindenütt kedvező; a Figaro című kolozsvári bulvárlap például Irodalom vagy mi a csoda? cím alatt háborgott a fiatal írók megmozdulása láttán, "...akik nem átkodtak egy vajszívű bárófiúcska révén irodalmiasdit játszani akkor, amikor komoly és hivatott emberek vérző verejtékkel kínlódnak és nem tudnak egy kötetet sem piacra hozni."⁴² Jellemző, hogy miközben a cikk a felhívás szövegét indulatosan Balázs Ferencnek tulajdonítja, annak teljes szövegét közli, a Tizenegyek eredeti szándékát szolgálva. Furesa, hogy még *Tompa László* is leplezetlen ellenérzésekkel fogadta a felhívást, éppen azt fogalmazva meg aggályaként, aminek ellenkezőjéről Benedek Eleknek Balázs Ferenc biztosította: a feltűnősködést.

Az eredmény azonban példátlan volt a romániai magyar könyvkiadás addigi, alig néhány éves történetében: amikor Áprily és Reményik kötetei 5-800 példányban keltek

el, az antológiára néhány hét alatt 2.800 előfizetés⁴³ érkezett Janesó Béláék Monostori úti címére, a Tizenegyek szervező központjába. A nagyarányú érdeklődés tette lehetővé a gyors és nagy példányszámú megjelenést – az előfizetések alapján 3.200 példányét,⁴⁴ ugyanis minden 6 előfizetés gyűjtése után 1 dedikált ajándékkötet, minden harmadik után pedig egy félárú negyedik járt.

Az új könyvkiadási szisztémát népszerűsítette Balázs Ferenc, amikor a sikert követő második felhívásában ezt írta: "Könyvkereskedők útján a legjobb, legszebb könyvekből sem kel el pár száznál több... és ebben az a veszedelem, hogy így az irodalom az emberektől távol, *külön* életet él, nem lehet láthatóvá tenni és így az irodalom tulajdonképpen hivatását nem töltheti be: az irodalmat nem az egész faj, hanem csak a gazdagabbak, a nagyon áldozatkészek olvashatják." Ez a koncepció az adott időszakban a legdemokratikusabb kiadási és terjesztési elgondolást jelentette, új és valóban életrevaló programot adva már az Erdélyi Szépművészek Céh létrejötte előtt, amely "...éppen ellenkező elveken, bibliofil alapon létesített önálló erdélyi kiadót, kevés gondot fordítva a könyvterjesztés tömegességére, hogy aztán a Helikonba kapcsolódás után a terjesztés teljesen kapitalista üzleti alapon történjék."

Másfél hónap múlva, 1923. június 11-én⁴⁵ a kolozsvári Minerva Rt. kiállításában 168 oldalon jelent meg a *Versek – elbeszélések – tanulmányok TIZENEGY fiatal erdélyi írótól erdélyi művészek rajzaival (Erdélyi fiatal írók antológiája)* című kötet, puhafedelű címlapján Kós Károly szürke-vörös

nyomású grafikájával. Bár a szépíró Kós az antológiában nem szerepelt, a remekbe készült címlap mellett tőle való a belső exlibris rajza, sőt maga az antológia címe is.

Az az önmeghatározó elméleti igény, amely régóta érzett, a művekben már formálódó, de koncepcionálisan még ki nem fejtett sajátosságként jellemezte az új nemzedék rajzását, ebben a könyvben fogalmazódott meg a fiatalok egyik alapkérdésével: a székely lelkiség és irodalmiság problémakörével együtt. Az antológiának ez a meghatározó elméleti, stiláris és tematikai jellegzetessége mindenekelőtt Balázs Ferenc poétikus-intuitív, de reális elemekből építkező, egzakt fogalmiságra nem törekvő, mégis tartalmas megállapításokra jutó tanulmányában, az erdélyi magyar irodalomról és a székely mitologizmusról szóló vázlatokban kapott teoretikus támasztékot.⁴⁶ Bár a kritika részben éppen a gondolati önállótlanyságot vetette a Tizenegyek szemére, ezek az írások akkor is újdonságot jelentettek, ha a legtöbb ellenvetés rájuk vonatkozott, mégpedig Szabó Dezső irodalompszichológiai tételeinek túlzott adaptációja miatt. Szabó Dezső gondolatainak a megfogalmazás egyoldalúságai miatt indokoltan nehezményezett s már-már "faji partikularizmusba" forduló kifejtésében Balázs Ferenc az erdélyi irodalmat tartalmilag határolja körül: ez az irodalom szeginte "...csak kijelentője, kifejezője lehet az erdélyi faji léleknek s így a különösségek, amelyek mint erdélyi íz, levegő, zamat, a könyvekben jelentkeznek, sokkal mélyebben: az erdélyi lélekben gyökereznek."⁴⁷

Áttetsző és lírai szóhasználat ez, az “erdélyi faji lélek” tartalmának kibontása – éppen annak itt csak sejtetett érzelmi-látás-módbeli realitása miatt – nem is szükséges; mindez ugyanis körülhatárolhatóvá válik akkor, ha Balázs Ferenc erdélyiesség-képzetét a korai transzilvanizmus szülőföldpátosza, historizmusa, táj és történelem aktivizáló vállalása felől, és mindennek valóban Szabó Dezsőtől kölcsönzött dinamikus-heroikus átmitizálása felől közelítjük meg. Az “erdélyi léleknek” azok az összetevői, amelyeket a táj, az életmódbeli sajátosságok és az általa az etnikai homogenitásból származtatott néplélektani jegyek jelentenek (“Hegyvidék; Ősfoglalkozások; Viszonylagos fajtisztaság”), a meglepőnek tűnő és nem is mindig szerencsésnek tűnő megfogalmazások ellenére is realitások.

E jellemzők Balázs Ferencnél a kifejtés során a kifejezések, szókapcsolatok és mondat szerkezetek lírai-patetikus elfedései, a szöveg áttetszősége, túlzásai és fogalmiatlansága ellenére belső logika szerinti felépítést kapnak. A táj hatása a szerző szerint abban nyilvánul meg, hogy “...a hegyvidéken lakó nép gondolatvilága és képelete dúsabb, összetettebb, színesebb, élete botorkálób, de változatosabb s világnézetében kevésbé merev és zárkózott.”⁴⁸, míg az életmódbeli hatások, “Az ősfoglalkozások (ti.a pásztorokodás, földművelés, hadviselés) a földdel hozták az erdélyi embert szoros kapcsolatba; jobban mondvá: *meghagyták a földdel levő misztikus együttérzésben.*”⁴⁹ A harmadik komponens, mely Balázs Ferenc szerint a specifikus erdélyiességnak a többivel együttes jelenléti biztosítója: a “viszonylagos faj-

tisztaság” – különösen és leginkább a székely medencékben – megőrizte a nép ősi gyermekségét, fiatalosságát, naív csodálkozó szemét”, azaz a mítikus gondolkozásra, látásmódra való hajlamot. Ezt a leginkább a székely irodalomban kifejeződő erdélyiességet a szerző azonban csupán mint sajátosságot taglalja, pusztá meglétét még nem tekinti elegendőnek: “...az erdélyiesség önmagában az alkotó tehetség hozzájárulása nélkül még nem érték. De nem szabad azt gondolni, hogy mindenki, aki Erdélyben él, mélyen és elhatárolottan erdélyi.”⁵⁰

További lényeges momentumot ragad meg Balázs Ferenc azzal, hogy az általa körülhatárolt történeti-pszichikai jelenség irodalmi kifejeződésében a legfontosabbnak magát a nyelvet, annak szemléleti és használati sajátosságait tekinti, mint módot, amint “...az erdélyi lélek a dolgokat a maga közelségébe vonja.” Hitvallásszerű, az irodalom szerepértelmezésére és létmódjára vonatkozó alaptétele azonban már ideologikus megnyilatkozás, amelyben ott van a korai transzilvanizmus eszmetartalmának humanista jellege is, ideértve a korábban kifejtett értékelvűséget is “...bármiféle életnek és irodalomnak nem lehet más törekvése végeredményben, mint csodálatos harmóniában együtt haladni minden más faj életével és irodalmával; befogadni a mindenünnen jövő haladást, ha elfér a faj testében és beleilleszkedhetik a szemszögletébe; egyszóval; zárt talaj nedveit szíván magába, legyen magasra-nőtt virág, amely határokon túl lát s az a napfény növeli s az a szellő borzolja, amelyik minden testvérét.”⁵¹ Ebben a megfogalmazásban a *sajátossal* együtt hangsúlyozódik a

közös is, eszmei rokonságban az Erdélyi Fiatalok fogalmi jelentőségű, Jancsó Béla által kidolgozott alapvetésével, mely az erdélyiség közös eszményét mint "fajok találkozását az emberi értékek magaslatán" értelmezi.⁵²

Balázs Ferenc másik elméleti írása a székely irodalomnak, közelebbről Nyírónek és Tamásinak műfajiságon túli mitologizmusát kísérli meg feltárni az új irodalom kibontakozása feletti örvendő hevület pátozával. A székely néplélek kifejeződését vizsgálva olyan jelenségről szól, amely már akkor magában rejtette a székely írók útjának lényegi konfliktusait: a mítoszalkotás ugyanis a *sajátos* hangsúlyozásával a *partikularitás* igényét, a "minden testvér" gondolatának és a humanizmus *közös*ségének vállalása *az egyetemesség* igényét jelentette.⁵³ A Tizenegyek ösztönös székely gondolatából a politikum, a székely kulturális autonómia később tételesen is megfogalmazott kisebbségpolitikai törekvése még teljes egészében hiányzott.⁵⁴

Ez volt tehát az antológia elméleti-ideológiai alapvetése; Balázs Ferenc írásai mellett a specialitás problematikáját csak a prózaanyag hordozza, nem számítva ide Jancsó Béla európai nyitottságú világirodalmi esszéportréit és miniatűrjeit Petőfiről, Baudelaire-ről, Romain Rolland-ról, az expresszionizmusról és a művészet lélektani-társadalmi jelentőségéről.⁵⁵

Kacsó Sándor erőteljes novellái a szabadságot megcsúfoló adottságok ellenében is cselekvő magatartás erkölcsét hirdették, eszményfogalmazó aktualitásukkal a tartásos humanum győzelmét mutatták föl konfesszióval. Kacsó egyik hőse, a külföldet járó Ele-

mér hazatérése előtt így vívódik: "És aztán mit akarsz te? Védni a kultúrát? Hát védni annak a népnek a kultúráját, azt a sajátos egyéni csillogású kultúrát, a te néped kultúráját. Kezdd itt, apostol, mert itt van szükség rád! Itt nem szabadok, itt nem boldogok a te testvéreid, bátyáid, rokonaid..." (*Megújul a kúria*). A kisebbségi életakaratnak ezt a dinamizmusát, erkölcsi alapozású vitalitását és hitét sűrítik magukba Tamási Áron mítikus föld-novellái is, a földért életét adó *Dakó Bálint* története és a *Föld embere*, a premontrai szerzetes *Faludi Jákó*, aki életépítő munkájának célját ugyancsak a földben leli meg (ez a novella bekerült Tamási első kötetébe is⁵⁶).

Az antológia a legtöbbit a prózában, Kacsó, Tamási és Szent-Iványi novelláiban hozta. A költők – Dobai, Finta, Jakab, Kemény, Maksay és Mihály – valamennyien bizonyos mértékű formakultúra érzékelhető birtokában a fiatalság általános, mindenkori érzelme- és hangulatvilágát szóaltatták meg; szűkös és lényegében azonos tematika vonul végig verseikben a melankólikusan finom borongás (Dobai, Finta, Kemény) és az elégikus pillanatnyiség érzelmes hangvételében. Érdekes, hogy egyik kritikusuk mindannyiukat a Reményik-iskola követőinek nevezte,⁵⁷ ugyanakkor a Pásztortűzben reflektáló Reményik Sándor maga – elsősorban Kacsó és Tamási kiemelése, Jancsó Béla dicsérete mellett – költőnek csupán Fintát és Maksayt tartotta.⁵⁸

A legtöbb – és valóban érdemi – kritika az antológia elemzett elméleti alapozását érte, ám szinte mindegyik a vállalkozás pusztá té-

nyének fontosságát hangsúlyozta csupán, a nemzedéki kiállást köszöntő örvendezés éppúgy, mint a kritikátlan Szabó Dezső-követés szemrehányásai. Jellemző és nem minden humor nélküli volt magának Szabó Dezsőnek a reagálása: miután az Élet és Irodalomban meghatottan számolt be a Tizenegyekben való szép folytatódása fölötti atyai örömeről, az őt meglátogató Jancsó Elemérnek beszélgetés közben az antológia felvágatlan tiszteletpéldányát mutatta, mondván: “úgyis tudom, mi van benne!”.⁵⁹

Látva a vállalkozás nem várt sikerét, június után újra felmerült a rendszeres könyvkiadás reménytelen gondolata, s 1923. július 5-én új felhívást adtak ki a Tizenegyek most már valóban Balázs Ferenc szövegezésében, mely a gyűjtői bázis állandósítása érdekében népszerűsítette elgondolásait. A Tizenegyek előrehaladásában figyelemreméltó, hogy Balázs Ferenc ekkor már nem tartotta szükségesnek a továbbra is csoportos, antológikus jelentkezést: “Antológiára akkor van szükség, amikor többen a világba dobbantanak: vagyunk. De azután a reprezentálás helyett munkának kell jönnie. A jövő évadban jórészt önálló köteteket fogunk kiadni.”⁶⁰ Mivel azonban a Tizenegyek közül többen 1923 után eltávoztak Kolozsvárról, és az érdeklődés is csökkent, a kipróbált és bevált kiadásszervezési szisztéma szerint legközelebb 1925-ben került sor könyvkiadásra Tamási Lélékindulásának megjelentetésével a szerző saját kiadásában, s hasonló módon gyűltek össze az előfizetések Finta Zoltán *Bort, húzát, békességet* című verseskötetére is.⁶¹ Egy újabb antológia kiadását kevéssel ezután

már Tamási sem helyezte Jancsó Bélához írott levelében: “A komoly irodalom szempontjából csak az egyéni kiállítás a fontos és a döntő, mert Antológia esetében a kritika újra megtévelyedik, s nem beszél kielégítően az írókról, hanem az ifjúságot pökdösi s szétugrasztani akar...”⁶²

Tamási Áron ekkor már természetesen önálló kötetére készült, az amerikai távolléte miatt menyasszonya, *Hollitzer Erzsébet* és Jancsó Béla által tető alá hozott Lélékindulásra, újabb esztendő múltán pedig már csak kedves iróniával emlékezett a Tizenegyekre.⁶³ Az időbeli eltávolodás ellenére később, a Vásárhelyi Találkozót megelőző politikai egységkeresés során, tizenhét év ifjúsági mozgalmait értékelő összefoglaló cikksorozatában mégis pontos és irodalomtörténetileg ma is helytálló minősítést adta a Tizenegyek antológiájának: “Kész értékeket semmiféle műfajban nem hozott, legkevésbé elbeszélésben. Akik a versírók közül leginkább uralkodtak a formán és a mondanivalón, azokról esztendők alatt kiderült, hogy könnyű volt nekik uralkodni, mert tulajdonképpen sem tulajdon versformájuk, se csak versben kifejezhető mondanivalójuk nem volt. Az értékezésben is egyedül Jancsó Béla keltette azt a hatást, mintha kizárólagos lelki alkata volna erre. Később mégis abba hagyta az irodalmi kritikát és ifjúsági mozgalom szervezésére adta a fejét. Ő maga úgy indokolta a cserét, hogy a szervezést fontosabbnak tartotta, mint az irodalmi bírálatot. Első pillanatra úgy tűnik - írta Tamási -, hogy Balázs Ferenc is, a másik erjesztője a könyvnek, hasonló utat tett meg. Ez az első pillantás azonban csalóka, mert amit Balázs

Ferenc a székelységgel és az irodalommal kapcsolatban a mi könyvünkben kifejtett, az későbbi mondanivalóinak és cselekedeteinek is leglényegesebb tartalma lett.”⁶⁴

A Tizenegyek nagy nemzedéki jelentkezésének lendülete könyvük megjelenése után – az irodalomtörténeti utókorból már régóta mondhatjuk, hogy természetesen – megtört. Fellépésüket hasonló felsorakozás, közvetlen folytatás nem követhette volna akkor sem, ha szépirodalom helyett közvetlen cselekvési programmal, aktivista elgondolásokkal léptek volna fel. A kolozsvári egyetemen ekkor még – láttuk – számottevő magyar hallgatóság tanult, s így a kötet erdélyi eszmevilága, a benne munkáló elméleti igény és irodalmiság, a küldetéstudat és az etikum a férfias cselekvésideállal együtt félévtizedig alig nyomonkövethetően formálta az ifjúság mentalitását. Művelődéstörténeti jelentősége és az első indulás összetartozástudatát adó, létrehozóira gyakorolt eszmeformáló, tisztázó hatása azonban korszakos fontosságú, és “...cselekedet volt az irodalmi öntudatosodás folyamatának úttörő korszakában nem csak gondolataival – írta Jancsó Béla –, de azzal, hogy függetlenül saját kiadásban, saját maga szervezte itteni előfizető közönségre támaszkodva jelent meg.”⁶⁵ (*Folytatása következő lapszámunkban*)

Jegyzetek

1. *Kiáltó Szó. A magyarság útja. A politikai aktivitás rendszere.* Megírták: Kós Károly, Zágoni István dr., Paál Árpád dr. É.n.

(Kolozsvár, 1921.) 2. *Versek - Elbeszélések - Tanulmányok TIZENEGY fiatal erdélyi íróról erdélyi művészek rajzaival (Erdélyi fiatal írók antológiája).* Cluj-Kolozsvár, 1923. 3. Feldolgozását K. Lengyel Zsolt monográfiája ígéri. Ebből: *Der Frühe Transsilvanismus 1918-1928. Anatomie eines Kompromisses.* Dissertationsvorhaben. München, 1987. Kézirat. - továbbá Uő: Kristóf György az erdélyiség és romániaság keresztültüzeiben. Adalékok = Korunk 1992.8.107-113. 4. Kántor Lajos - Láng Gusztáv: *Romániai magyar irodalom 1944-1970.* II.kiad. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.19. 5. Dr. Péterffy Jenő: *Az erdélyi magyar ifjúság jövője* = Erdélyi Fiatalok (a továbbiakban: EF) 1930.1.18. 6. Jógász, az Erdélyi Fiatalok főmunkatársa 1933 tavaszáig, politikus. 7. Gyarmathy Árpád: *Vak-vágányon.* = EF 1930. 6. 94-95. 8. “...a mai magyar főiskolások több mint 50 %-a sohasem járt felekezeti iskolába, az oda járt 48 % nemzeti műveltsége pedig nagyon sok oknál fogva sem elégnék, sem teljesnek, sem szervesnek nem nevezhető.” (Jancsó Béla: *Az erdélyi magyar ifjúság problémáiról.* = Erdélyi Helikon 1931. 1. 15.) “...ez az ifjúság, amely a legnagyobb magyarok nevét is legfeljebb csak hallotta, amely a szegényedő erdélyi magyarságnak talán legszegényebb része, magyar öntudattal, felelősséggel és munkával készül az erdélyi magyarság feladatára.” (Jancsó i.m. 17.) 9. Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban.* Kolozsvár, é.m.143. 10. Az Erdélyi Fiatalok indulásakor a református egyház belmissziós utazó-

titkára, a folyóirat szerkesztője. Az EF korszaka után a magyar országgyűlés erdélyi párti képviselője volt 1944-ig, az ötvenes évek végétől hosszú börtönbüntetést szenvedett a Duna-deltában. Ezután a Farkas utcai templom lelkésze, esperese volt 1973-ban bekövetkezett haláláig. Tanulmányai és rövid írásai az EF idején már nemcsak a református egyház sajtóorgánumaiban, hanem a romániai magyar sajtóban és a magyarországi lapokban is megjelentek. László Dezső a református ifjúság egyik legtekintélyesebb vezetője volt, akinek az EF koncepciójának és ideológiájának kidolgozásában döntő szerepe volt. Karakteres és megalkuvás nélküli egyénisége meghatározta a mozgalom etikáját is, és nagyban hozzájárult annak az alkotmányos szellemiségnek a kialakulásához, mely a közösséget az aktivista-demokrata egység gondolat modelljévé avatta. Kulturális tájékozottsága, erkölcsi tartása a közélet s egyben a református egyház reprezentáns alakjává tette. **11.** László Dezső: *A hiányzó tizenöt korosztály.* = EF 1930. 8. 127. **12.** Dr. Endes Miklós: *Erdély három nemzete és négy vallása autonomiájának története.* A szerző kiadása, Budapest, 1935. 479. **13.** Szász Zsombor: *Erdély Romániában. Népkisebbségi tanulmány.* Budapest, 1927. 250. és köv. lapok. Mikó Imre szerint "Az egyetem átvételét (...) dr. Onisifor Ghibu, a Consiliul Dirigenthez küldött két felirata előzi meg. Az elsöben a strassburgi és a pozsonyi egyetem átadására hivatkozva veti fel a kolozsvári egyetem átvételét, a másodikban az egyetem elrománosítási tervét dolgozza ki. E két dokumentum mellett találjuk a jogi és orvosi kar átszervezésére vonatkozó javaslatokat,

melyet egy-egy szakbizottság készített elő... *1919 szeptember 12-éről szól az a Decret Regal, mely szerint a kolozsvári egyetem »átalakul románná«.* (Mikó Imre: *A kolozsvári egyetem tíz éve és a kisebbségek.* = EF 1930. 9-10. 154-155. **14.** Szász i.m. 249. **15.** Endes i.m. 492. **16.** Dr. Sulyok István - dr. Fritz László: *Erdélyi Magyar Évkönyv 1918-1929.* I. évf. Juventus, Kolozsvár, 1930. 97. **17.** *A magyar nyelvű iskolák...* = Magyar Kisebbség, 1929. 13. **18.** Endes i.m. 479. **19.** uo. **20.** Szász i.m. 251. **21.** Kacsó Sándor: *Virág alatt, iszap fölött. Önéletrajzi visszaemlékezések I.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. II. kiad. 239. **22.** Szász i.m. 251. **23.** uo. **24.** Kacsó i.m. 239. **25.** uo. **26.** Jancsó Béla: *Az erdélyi magyar ifjúság problémáiról* = Erdélyi Helikon, 1931. I. 15. **27.** László Dezső i.m. 126. **28.** Jancsó i.m. 15. **29.** Mikó Imre az Országos Menekültügyi Hivatal adatai szerint 197.135 főben adja meg az 1918-1924 között Magyarországra kerültek számát (Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig.* Studium, Budapest, 1941. 17.) **30.** Ligeti i.m. 143. **31.** Kacsó i.m. 240. **32.** Endes i.m. 480. **33.** *Kristóf professzor első hallgatói.* = Emlékkönyv Kristóf György hatvanadik születésnapjára. Kolozsvár, 1939. 10. - Lapedatu segítségével jutottak ellátáshoz a Tanítók Házában is; az esetet Kacsó Sándor önéletrajzában is megörökíti. **34.** Kacsó i.m. 245-246. **35.** *Irodalomtanításunk* = EF 1930. 3. 37-39. **36.** *Az 1922/23-as és az 1927/28-as tanévek során Mikó adatai szerint így változott a magyar joghallgatók száma: 35, 90, 70, 150, 80, 140, 130, 250, 240.* (A kolozsvári

egyetem tíz éve... = EF. 1930. 9-10. 154-55.) Ez a hirtelen emelkedés azonban csupán látzólagos volt, tekintve, hogy sokan csak azért iratkoztak be a jogi karra, hogy tanulmányaik folytatása címén katonai szolgálathalasztást kaphassanak. Mivel az előadások látogatása itt nem volt kötelező, a beiratkozottak nagy többsége nem tekinthető tényleges hallgatónak. 37. Tamási Áron: *Virrasztás*. Révai, Budapest, 1943. 264. 38. Kacsó Sándor: *Új székely társadalmi elrendezés*. = EF 1933. IV. 96. 39. A Remény második "elágazását" az 1921-ben alapított Ifjú Erdély (a református egyház ifjúsági lapja), illetve az ifjabb Grandpierre Emil- és Albrecht Dezső-féle Haladjunk jelentette. 40. Balázs Ferenc 1923. április 17-én kelt levele Benedek Elekhez = Benedek Elek irodalmi levelezése 1921-1929. I. Közzéteszi Szabó Zsolt, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 132. 41. Kacsó: *Virág alatt...* 262. 42. Mikó Imre: *Tizenegyek*. Negyven éve halt meg Balázs Ferenc. Kézirat. 43. A *Tizenegyek* antológiájának évfordulójára = EF 1930. 6. 99. 44. /-rei/: *Így szól az idő általuk*. A "Tizenegyek" tizenegyedik évfordulójára. = *Ellenzék*, 1934. febr. 25. 7. 45. *Erdélyi Magyar irodalom* (7-16.) és *Székely mitológia* (17-21.) 46. *Tizenegyek...* 8. 47. uo. 48. uo. 10. 49. uo. 12. 50. uo. 14. 51. A szóhasználat fogalmi jelentőségű. Tamási például így ír: a transzilvanizmus "...különböző fajok életének találkozása fenn az emberi magaslaton." Vö. Tamási Áron: *Tiszta beszéd*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 71. 52. Láng Gusztáv: *Intézmények, folyóiratok, törekvések. A két háború közötti romániai magyar irodalom történetéhez* = Korunk, 1971. 3. 413. 53. Kacsó: *Új székely...* = EF 1930. IV. 96. 54. *Tizenegyek...* 61-70. 55. /b.i./ (Borbély István): *Versek, elbeszélések, tanulmányok tizenegy fiatal erdélyi írótól...* = Keresztény Magvető 1923. ápr.-jún. 2. 56. Reményik Sándor: *Tizenegy fiatal erdélyi magyar író antológiája* = *Pásztortűz*, 1923. II. 850-53. 57. Mikó Imre: *Tizenegyek*. Kézirat. 58. Kacsó: *Virág alatt...* 262. 59. uo. 263. 60. Id. Mikó Imre: *A csendes Petőfi utca*. Dacia, Kolozsvár-Napoca, 1978. 90. 61. Amerikából írta számvetését a *Tizenegyek* után öt hónappal: "Hát az Antológiánk bizony jobb is lehetett volna. Egyik-másik kritikus meg is seprűzött jól. S Berde Mária és Tompa László nekem még a seprű nyelit is odafordították. Mert azt mondják rólam, hogy csupán *ügyes 'másoló'* vagyok. Jól van. Én eddigelé annál több kritikát bajt láttam, semhogy egy kicsi kritikától valami likba bóbújjak. Majtég leszen más beszéd is, ha megérdemlem, s hanem biza, mint másoló is szerethetjük egymást, ahogy csak tudjuk. Vegyék mások el a madárfiat, csak lássam, amikor repítik." (Tamási 1923. november 12-én kelt levele Benedek Elekhez = Benedek Elek irodalmi levelezése I. 188.) 62. "- A *Tizenegyek* könyvére már csak György Lajos emlékszik, ki - mint a bolhát - esténként bizonyára örökké megszámolja az erdélyi könyveket." (Tamási 1925. június 21-én kelt levele Jancsó Bélához = *Helikon* és az Erdélyi Szépművés Céh levelesládája /1924-1944/. Közzéteszi Marosi Ildikó. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. I. 15. 63. Tamási: *Virrasztás*, 265. 64. uo. 267. 65 EF. 1930. 6. 98.

ÉLŐ MŰLT

Kovács Győző

Vozári Dezső

Két évszám fogja közre Vozári Dezső emberi életútját: 1904-1972. Mi történt e közel hét évtized alatt? Hol a helye Vozári Dezsőnek és költészetének a csehszlovákiai magyar irodalomban; az *első nemzedék* sorában?

Fábry Zoltán 1935-ben – tehát türelmetlennék-radikálisnak nevezhető kritikusi korszakában, a Korunkban – *Lirikusok Szlovenszón* című cikkében arra hívja fel a figyelmet, hogy “a szlovenszókói magyar irodalmat sokáig a líra jelentette. (Az első regény 1924-ben jelent meg!) A kezdet szép volt és sokat ígérő. Volt egyszer egy *Mécs László*, egy *Győry Dezső*, egy *Földes Sándor*” – állapítja meg egyfelől. “Hol áll ma a szlovenszókói magyar líra? Mi váltotta fel a Mécs-Győry-Földes-Forbáth-fejezeteket?” – kérdi másfelől. Válasza nem késik: “Ma a lírát Szlovenszón *Vozári Dezső* jelenti...”¹

Ezzel el is érkeztünk témánk hőiséhez, aki 1904-ben született Iglón (Spišská Nová Ves). Életének további *meghatározó* állomásai: Kassa, Prága, Pozsony, majd a Szovjetunió, s végül Budapest voltak.

Fábry Zoltán kissé ingerültnek tűnő reagálása mellett – figyelembe kell vennünk egy másik, nagyon fontos mozzanatot, soha el nem hanyagolható szempontot. Nevezetesen azt, hogy ez a szlovákiai magyar irodalom, mely később – a 30-as években szétszóródott – valamikor egy göcbből indult ki; magába gyűjtve a legtehetségesebbeket, ígéreteket és már beérkezett tehetségeket. Fábry éppen erre irányította a figyelmet, amikor – évtizedekkel később – az *Ignotus*, *Barta Lajos*, *Szende Pál* szerkesztésében meginduló, *Kassai Naplóról* beszélt. A lap egy évtizednyi időt élt, de az induláshoz, a kezdetekhez jó és alkalmas volt. “Az induló magyar írás lényegében itt és innen strartolt” – rögzíti a tényeket Fábry. S ha nézzük a névsort: “...*Darkó István*, *Földes Sándor*, *Győry Dezső*, *Jarnó József*, *Komlós Aladár*, *Márai Sándor*, *Merényi Gyula*, *Mihályi Ödön*, *Sebesi Ernő*, *Simándy Pál*, *Tamás Mihály*, *Vozári Dezső* és jómagam a »Kassai Napló Vasárnapjá«-ban leltünk megértő otthonra.”²

Ezek után nyomatékosan hadd tegyük fel újra a kérdést: Hol és milyen helyet foglalt el az

induló szlovákiai magyar irodalomban Vozári Dezső, illetve költészete? Valóban oly erősen lehet őt közelíteni *Forbáth Imre* lírájához, mivel “mindkettő a város, a kávéházak, a bohém élet szerelmese” volt?

Igaz, hogy Vozári Dezső – utólag is igazolhatóan – tipikusan városi költő volt és maradt, de “urbánus lény” – főként 1937 után csak a kávéházak hatalmas tükrreit, s még hatalmasabb üveglakait látta volna? Hiszen: amikor költőtársai – kényszer hatása alatt – sorra hallgattak el – Vozári Dezső mintha akkor érezte és hallotta-látta volna meg erőteljesebben a súlyosodó idők szavát, pontosabban a költő feladatát. Ezt nemcsak lírája, de életútja is bizonyítja az 1940-es évek elején. Hiszen az a költő, akire – vitathatatlanul – erősen hatott a Nyugat-nemzedék tökéletesen csiszolt formaművészete, aki kedvelte a Villon-os hetyke hangvételt, szóval ez a költő – amikor a szovjet csapatok Lembergben találták, utána a Szovjetunióban csatlakozott az ott élő kommunista írókhoz (*Balázs Béla, Gábor Andor, Lukács György*).

Fábry Zoltán – már idézett 1935-ös – cikke ezt nem regisztrálhatta. Fábry, a folyóiratokban található Vozári-verseken kívül csupán két kötetet ismerhetett *akkor*: a Kassán megjelent *Fekete zászlót*, mely 1921-ben jelent meg (s esetleg ismerte a következő évben megjelent, az *Éjjél után*-t), de biztosan forgatta az 1935-ben, Pozsonyban napvilágot látott Vozári-kötetet, a *Szebb a sziréna* című gyűjteményét. Ez utóbbi – különben – 1936-ban elnyerte a pozsonyi városi tanács Madách-díját.

*

Az életút – sajátos módon – szabta meg költői érdeklődését. Hiszen első (és második) kötelete közvetlen Nyugat-hatást mutatja; a tökéletes formaművészetet; s. lám, amikor ezzel és így sikeresen bemutatkozott, szinte “abban a pillanatban” – 1922 őszén – került Prágába. Abba a városba, mely az európai kultúrák szerencsés metszéspontjában feküdt, s amely egyszerű táptalaja a hagyományos művészeteknek, de a legújabb irányzatoknak is. Éppenséggel ezt erősíti meg Forbáth Imre *Magyar költő Prágában* című visszaemlékezésében.³

Vozári Prágában olyan költőkkel ismerkedik meg, mint *V. Nezval, F. Halas, J. Seifert* vagy éppenséggel *Max Brod*. Az Orvostudományi Karon tanuló, de intenzíven verselő Vozári Dezső ilyen légkörben élt, hogy aztán majd – az 1930-as évek elejétől – Pozsonyban ismeret-sege bővüljön *L. Novomenský*éval, *J. Smrek* -ével, *J. Ponican* -éval, sőt *E. B. Lukác* -éval.

Annyi máris elmondható Vozári Dezső magatartásáról, hogy nem tekinthető – par excellence – szlovákiai költőnek, legalábbis a fogalom közkeletű értelmezésében – nem. Ám – mint majd látni fogjuk – a hazai táj nem egy versében valami csodálatos, lebegő finomsággal van jelen. Már életútja sem engedte meg, hogy csak egyetlen tájhoz kötődjön, hiszen még az “örökmozgó” életű György Dezsőhöz képest is sokkal változatosabb pályája, az életút sűrűn váltakozó állomásaival (ebben aztán végképp nem említhető “egy napon” a Stószra göröcsösen “lehorgonyzott” Fábry Zoltánnal). Hozzájuk, de még Forbáthhoz képest is Vozári Dezső – valóságos “világjáró”.

Ami pedig költészetét – ezzel összhangban – jellemzi: éppily változatos. A kötött formától (egészen a szonett fegyelméig) a szabadvers egymásba ömlő végtelen soraiig, megannyi változatos formát találunk költészetében. Egy biztos: minden költői élményéhez, minden témához a lehető legtökéletesebb formát találta meg. Még *Szvatkó Pál* sem merte kétségbe vonni költészetének formai tökélyét – 1937-ben, a *Szlovenszkói magyar elbeszélők* című antológiában –, pedig hát abban és akkor alaposan “odacsapott” Forbáthnak is, Győrynek is (akit szinte “kiátkozott” a szlovákiai magyar irodalomból), eszmeileg a baloldalhoz sorolta Vozári Dezsőt is, de – költői tökélyét – ismételjük – *nem merte* kétségbe vonni. Pedig hát: Szvatkónak a Nyugat formabiztonsága volt kiindulópontja. Akihez Vozári költészetét hasonlítani tudta – Kosztolányi volt. Ebben megegyezett vélekedése a lírára oly érzékeny Fábry Zoltánéval.

Vagyis: a *minőségi elv* mércéjének/igényének Vozári mindenkor megfelelt. Bármily magasra emelték – ő mindig átívelt a “léc fölött”. Nem lehet tagadni, tehetsége mellett ebben nagy segítséget jelentett számára a prágai művészi-költői kezdeményezések millióje.

*

Végülis: Vozári Dezső lírája – *különbözve bár* Mécs, Győry, Forbáth vagy Földes lírájától – nem devalválta az in statu nascendi elkötelezett szlovákiai, s szépnek induló magyar lírát; nem vált hűtlenné az *első nemzedék* gondjaihoz. Sőt, mint ízig-vérig lírikus nagyon reálisan (akkor szinte prófétai látomásként, vágyálomként) fogalmaz a jövőről, 1937-ben, a *Magyar Újságban*: “...az emberiség derűsebb jövődjét csak a humanizmus és az elpusztíthatatlan szabadságvágy hozhatja meg...” – Ezt akár az akkor szigorú tekintetű Fábry is megfogalmazhatta volna. Dehát az idézet Vozáritól való! (Attól a költőtől, aki kedvelte a groteszk, s a bizarr témákat.) A különbség “csak” annyi, hogy lázadt Fábry is, lázadt Forbáth is, lázadt Győry is, de – nem egyazon “költői” nyelven beszéltek. Íme, itt az egyik forrása annak, hogy miért írt kissé ingerülten Fábry Zoltán a Korunkban (1935-ben) Vozári Dezső lírájának némely vonásáról. Viszont – később, a *Harmadvirágzásban* –, amikor Fábry leírta azt, hogy “a magyar vers küldetéses szerepe kétségtelen!” – a példák között és közül nem hiányzik Vozári Dezső neve sem. Sőt, amikor – a *Kevesebb verset – több költészet!* című írásában – úgy fogalmazott, hogy “a költő szava: kristályosító pont, névadás” – az első nemzedék szlovákiai magyar lírikusainak sorában Győry Dezső, Földes Sándor, Forbáth Imre neve mellett, negyedikként Vozári Dezsőé bukkan fel.⁴ – Kristályosító pontként, aki a *várost* énekelte meg a szlovákiai magyar lírában.

Mert énnekem a város kedvesebb,
szebb a sziréna, mint pacsirtadal.

Kőhomlokát, betonnyakát imádom,
zaját, baját, estéjét, reggelét.

A város üz és ringat, mint a dajka,
szelíd és bölcs, kegyetlen, ostoba.

Hát én, bizony, csak őt, őt, őt, dicsérem,
ő a szerelmem. Verjetek agyon.

Állásfoglalás ez – a városi élet mellett, még akkor is, ha Vozári nem fogalmazott meg – e témában – bizonyos ars poeticát. Ugyanakkor megüti fülünket, ha a költő “városi” verseit olvassuk – egy másfajta hang is. Az, melyről Fábry Zoltán megjegyezte, hogy “felmarkol” egy csomó “valóságjegyet”, s valami hallatlan formai biztonsággal kezeli azt. Íme:

Vergilius fegyvert és hőst dicsért még//Petőfit zordon honszerelem gyötörte//
Petrarca Lauráról faragott verset,// dicsérve báját, és haját, a lengét//
De elpihentek már a nagy szavak ma,// érve lehulltak, mint őszi körte//
Én nem látok se hőst, se Laura nincsen// Látok sóskiflit, önbortvapengét//
Cúgoscipőt, pápaszemet, szivarkát// éhséget, szomjat, kulcsot és halókat//
a hídon látok öngyilkosjelöltet// és látom őt, mikor kihúzzák holtan//
látom a gyárat, melynek gépe néma// virágot, melynek szirma egyre kókad//
sorsokat látok, szennyet és poloskát// Ne vedd zokon hát, hogy erről daloltam
(Előhang egy verskötethez)

Tulajdonképpen ezzel, így teljes a megállapítás: Vozári városi, “urbánus” költő. Lényegre tapintó sorai nem cinikusak (nem Villonosak); a modern kor, a két világháború közötti polgári világ stigmái ütköznek ki soraiból. “Pozitív kortársi markolás” – így idézte föl Fábry Zoltán.

Aminthogy a lényegre tapintott Vozári – Abesszinia megtámadása után – *Afrika* című költeményében is:

Élj, s szenvedj Afrika, csodálatos tartomány, már a dalnok,
a költő is te feléd fordul, bár kedvese keblei ma is igéző halmok,
mégis otthagya Elconórát...

Sajátos, Vozári Dezső-s megközelítése lenne ez a valóságnak? Igen. Mintahogy sajátos, szatirikus a hangvétele amikor *Egy kétnapos milliomoshoz* szól:

Bölcsőd fölő a sorsharag von baldachint, sötétet,
ó, ötkilónyi hús, remegj és sírva törj magasra;
nagy szélvész zúg a tájakon: hová sodorhat téged?
trónra? a mennybe? és lehet, hogy tán a lámpavasra

“A baldachin”, a remegő “ötkilónyi hús”, a “trón”, a “menny” és a “lámpavas” - gúnyosan hatnak, ennek forrását igazolja: a “nagy szélvész zúg a tájakon” kezdetű sor.

Itt is, mint Vozári Dezső sok versében, tanúi vagyunk annak, miként épít a költő az ellentétes gondolatokat kifejező költői képekre. Olyan versekre gondolunk, mint a *Lázár éneke*, *Utolsó Vacsora (a Grand Hotelben)*, *Nick Carter halálára*, s talán ide sorolhatjuk a *Gyilkosság az emeleten* című költeményét is. Talán elegendő lesz – illusztrálásképpen – két verséből idézni. A már kései termésből való *Látomás*-ból: “...együtt loholtunk eszményünk után, // voltunk vert, lettünk győzelmes sereg...”, vagy az 1972-es kiadású gyűjteményes kötet címadó verséből: “A dicsfény szertefoszlott, elmosták záporok, // ki száguldozni kívánt, most csendben ácsorog // ...éjszakákat kövessék szájatí reggelek // csak a váltig kicsúfolt, a tiszta értelem // legyen végül leszállni s ítélni kénytelen ...”

Feltűnő az, hogy Vozári Dezső mily gyakran vállalta a szonett fegyelmét (már-már egész verseskötetet lehetne összeállítani szonettjeiből). Csak úgy sorjáznak e versek: a *Pletykák szonettje*, *A költő halála*, *Kolumbusz szobra Genovában*, *Szonett az emberfiáról*, és nem utolsósorban a Mussolini bukásakor írt szonettje – *Ave Caesar!* (Moszkva, 1943. július 25.).

Miközben erre figyelünk, szemünkbe ötlük egy olyan – formailag szinte tökéletesre esiszolt - vers, mely Babits *Fekete ország*át juttatja eszünkbe. *Ígér az éj*. Figyeljük csak: “A föld felett // az ég alatt // míg szállt a szó // s a vágó szaladt...” - s így lüktet ez további harminchat soron át, mígnem az utolsó négy sort emígy formálja. “...s míg várok // száll a pillanat // a föld felett // az ég alatt...”

*

El kell és lehet fogadnunk azt a sommás irodalomtörténeti megállapítást, mely szerint Vozári Dezső “a két világháború közti lázadó, elégedetlen európai horizontú értelmiség költője” (Csanda Sándor). Ezt tulajdonképpen megerősíti az a gyakran felismerhető törekvése, hogy Villonnal hasonlítsa össze magát. Ebben nagy szerepet játszik az, hogy Vozári nemcsak a kávéházakat, a tipikus “urbanitást” szerette, hanem a kószáló, a külvárosok sajátos hangulatát kedvelő életet is. Íme, ismét a Vozári-s maró gúny és öngúny: a zsebébe nyúl az esti villamoson egy tolvaj, s mit érez a költő?

én szégyenemben meg fülig pirultam,
zsebem üres volt, kincs, se óra, tarka bankó
még egy se bújt meg oldalán,
szegény vagyok, kár, kár, de mit tegyek,
a villamosban akkor ott talán
először vágytam, hogy gazdag legyek

E szituációt egészíti ki – ellenpólusként – a Grand Hotelben vacsorázó milliomos megrajzolása:

Gyümölcs és szárnyas, gomba, krémek dícséretére zeng az ének
s Mozart zenéje, kardal égi – emészteni segít ma Néki.

Gyémánttal ékes minden ujja, titkon mégis zavarja bújja:
hiába úribb minden úrnál, forradalomról ír a Journal,
s az asztal minden jó falatját holnap gaz csöcseléknek adják.

*

Különös fintora a sorsnak: ilyen sajátos hangvételű költő, mint Vozári Dezső, a kitűnő érzékű formaművész – szóval ez a költő valahogy “kiesett” a csehszlovákiai magyar irodalom iránt *általában* érdeklődők látószögéből. Még akkor is különös ez, ha Vozári két évtizedig hallgatott. Igaz: 1939 után az emigráció jutott osztályrészéül, majd Budapestre kerül, utóbb egy évtizeden át volt a Magyar Távirati Iroda prágai, berlini, majd bécsi tudósítója.

Halála évében jelent meg gyűjteményes kötete, a *Varázslat nélkül*, s ezt követte – még abban az évben – *A szomszéd kertje*, mely Vozári válogatott műfordításait tartalmazza. Egyszóval: mindennek ellenére – Vozári Dezső nem került vissza kellő súllyal a csehszlovákiai irodalmi köztudatba. Pedig nemcsak költőnek – műfordítónak is kiváló volt. Osztrák, bolgár, cseh és szlovák, jugoszláviai, lengyel, román szovjet és a volt NDK-beli költőket fordította.

Nem véletlen, hogy már 1964-ben Csanda Sándor meghúzta a “vészharangot” Vozári érdekében.⁵ Majd *Turczel Lajos* illesztette őt a két világháború közötti Csehszlovákia magyar érdekű társadalmi és művelődési-kulturális tablójába.⁶ Fábryról már nem is beszélünk (hiszen annyit idéztük).

Pedig ez a bohémnak, a groteszket szeretőnek kikiáltott költő, Vozári Dezső, lelke bensejében mennyit vívódott. Csak éppen világgá nem kiáltotta, de versben, tűnődő kérdések sorában örökítette meg ezt: *Ki vagy? Mi vagy?*

Te vagy a szó, amit még el nem mondtam,
az íz, mit ínyem szomjan áhított,
kerestelek könyvekben, ércben, rongyban,
neved sincs még s neved immár titok.

Ki vagy? Mi vagy? Ezt kérdem hörögve,
felsír a test és balzsamára vagy,
megremegeve gondol a végső sörre,
ha visszahívja a parázna ágy

Ki vagy? Mi vagy? Kire és mire vágyom,
szerelem? hit? póz? zúr? béke? meleg?
Álmatlan fekszem itt, a tépett ágyon
és szüntelenül, némán perelek.

Valahol és valamiképp itt sejtethjük meg Vozári Dezső titkait, a rejtett, benső világ fájdalmas jajait. És talán méginkább ugyanezt *A zümmögőben*:

Én nem kiáltok, én csak zümmögök

csak zümmögök és százfelé megyek,
szózatomban nem robban, nem sístereg,
mégis betölt világot, tereket,
korhadó fákat csavar ki halk szelem,
ó, milliók, zümmögő milliók,
züm-züm, jertek, zümmögjétek velem!

Most, egy kicsit elmélyedve Vozári Dezső költészetében, e poétika hatásában - mutatis mutandis szinte úgy lehetne fogalmazni, miként Fábry Zoltán tette, midőn Győry Dezső Zengő Dunatája 1957-ben megjelent: "Poétanép vagyunk: adassék tisztelet a költőnek! Adassék tisztelet Győry Dezsőnek! Ki látta őt? Győry Dezső a poétanép ismeretlenje..."

Nos: mi most Győry Dezső nevet szeretnők behelyettesíteni -Vozári Dezsőével, s parafrázisként ismételni az iménti mondatok egy részét: "adassék tisztelet a költőnek! Adassék tisztelet Vozári Dezsőnek!"

Jegyzetek

1. Fábry Zoltán összegyűjtött írásai. 4. köt. 1983. 159. és 170-175. - Fábry Zoltán egész életében érzékeny figyelemmel kísérte a líra útját; ez a líra-érzékenység igazolható volt egykor is, visszamutatón ma is. 2. Fábry Zoltán összegyűjtött írásai. 7. köt. 1988. 285-286. 3. Ld. Forbáth Imre összegyűjtött írásai. 1. köt. 1989. 36. és a következő oldalakon. 4. Fábry Zoltán összegyűjtött írásai. 7.köt. 95-96., valamint 265. 5. Csanda Sándor: Egy csaknem elfelejtett költőnk. Tiszatáj, 1964. 11.sz. Uő.: Első nemzedék.1968. 6. Turczel Lajos: Két kor mezsgyéjén. 1967.

Szokács László

Hetvenhét nap a halál pitvarában

A véres, 1956. december 8-i salgótarjáni sortűzre mintegy válaszként Pásztón egy csoport – *Alapi László, Kiss Antal, Kelemen Károly, Tóth Miklós* a 31 éves *Geczko István* vezetésével – miután robbanóanyagot szerzett, úgy döntött, hogy felrobbantja Pásztó közelében a Kövecses-patakon átívelő vasúti hidat, megbénítja elsősorban a katonai közlekedést, Salgótarján és Hatvan között. A robbantást december 8-án este Geczko István és Kiss Antal hajtotta végre. A csoport tagjait négy hónap múlva letartóztatták, s ügyükben a Budapesti Katonai Bíróság 1957. május 6-án hirdetett ítéletet.

Alapi Lászlót, Geczko Istvánt, Kiss Antalt és Tóth Miklóst halálra, Kelemen Károlyt 15 évi börtönre ítélte. A halálra ítélték kegyelmet kértek. A bíróság átalakult kegyelmi tanácsá, Alapi László és Geczko István ítéletét helybenhagyta, őket másnap kivégezték. Kiss Antal és Tóth Miklós kegyelmi kérvényét felterjesztették az Elnöki Tanács elnökéhez. Mindketten a gyűjtőfogházba kerültek, a halálra ítélték közé.

A ma 63 éves Tóth Miklós 77 napot töltött a halálra ítélték cellájában, amikor megtudta, hogy a robbanóanyaggal való visszaélés és lőszer-fegyverrejtegetés miatt kiszabott halálbüntetést a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa kegyelemből 15 évi börtönre változtatta át. Tóth Miklóst – pásztói otthonában kerestem fel.

– Parasztesaládból származom. Földműveléssel foglalkoztunk, aprójószágok is mindig voltak. Autószerelő a szakmám. Salgótarjánban az egri TEFU kirendeltségénél kezdtem dolgozni, s amikor 1953-ban leszereltem a katonaságtól, ide jöttem vissza.

Az októberi forradalom különösebben nem foglalkoztatott. Megnyugtató, hogy jól mennek a dolgok, végre elindult valami, a nép kezébe veszi sorsát. Jónak láttam mindent. Ám az egyik napon, amikor hazajöttem, elővettem a belga gyártmányú kispuskát. Gondoltam, lehet, hogy szükség lesz rá...

– Hogy került magához a puská?

– A honvédségnél a három évet gépkocsin töltöttem. Egyszer gyakorlaton voltunk, be-

jártam a tanyákra, mert a tejet nagyon szerettem és egy szalmakazalban találtam. Lehet, hogy a gazdáé volt, ezt már senki nem tudja. Egy belga kispuska volt. Szétszedtem és két "részletben" a csizmaszárba rejtve sikerült hazahoznom. Talán azért ragaszkodtam hozzá, mert apámnak is mindig volt puszkája. Valamikor vadőr volt fönn Salgótarjánban, aztán az első világháborúban a fronton a kezét egy szilánk megsebesítette.

– Mi történt november 4-e után?

– Én továbbra is Tarjánban dolgoztam a MÁVAUT-nál mint autószerelő, de volt hivatalos jogosítványom is. Geczko Pistával, Alapi Lacival – ők is pásztoiak voltak – összejöttünk, beszélgettünk, hogy mit lehetne csinálni. Ők a pásztoi tejüzemből szállították a tejet, túrót, sajtot, vaját a tarjáni üzletbe. Gyakran benéztek hozzám a műhelybe, nemcsak akkor ha valami baj volt a kocsival. Csatlakozott hozzánk egy apci gyerek, Kiss Anti. Ő is sofőr volt, Szurdokpiüspökiben lakott. Törtük a fejünket, mit tehetnénk. Fegyverünk nem volt. Igaz, én próbáltam lámpabéllel egy pár benzinesüveget csinálni, de hát ez semmi volt.

Az oroszok november 4-e óta sűrűn jártak errefelé. Nagyon féltünk, el is terjedt, hogy újra deportálni fognak, viszik majd az embereket. Én róluk már családon belül sokat tudtam. Apám is mesélt Oroszországról, a sógorom is, aki megjárta az orosz frontot, háromszor is kilőtték a tankját, mégis megmaradt, hogy aztán őt és a bátyámat is hat évre elvigyék fogságba innen az országból. Sokat meséltek az egyszerű, jólelkű orosz emberekről. De a vezetőkről is...

Ha elkezdődne az emberek összeterelése, a szállításukat csakvasúton tehetik. S hogy ezt megakadályozzuk, ahhoz hidat kell robbantani. Ehhez pedig robbanóanyag kell – döntöttük el.

– Ebben egyetértett a társaság?

– Mindenki. Mindjárt mondtam, hogy Mátraszőlősön, a kőbányában van paxit, gyutacs is. A barátom, Kelemen Karesi arra jár a mozdonyal, tudja hol van a robbanóanyag. Egyik délután teherkocsival elindultunk, s már beesteledett, mire Szőlősre értünk. A kocsiban ottmaradt Kiss Anti, mi pedig négyen elindultunk a kisvasúton föl a bányáig. Nem tudtuk, lesznek-e ott, ezért biztos, ami biztos magammal vittem a kispuskát, hogy legyen velem valami. Égett a villany egy bódészerű kis lakásban, ahol az őr tanyázott. Alapi és Geczko leszaggatta kívülről a telefonvezetéket, hogy az őr ne tudjon riasztani. Én beálltam egy hatalmas fenyőfa mellé, úgy hat méterre a bódétól. A többiek bementek az őrhöz. Bementek mindenfajta álarc nélkül, pedig mondtam, hogy ha már nem tud telefonálni, úgyis ki fog jönni. Egyszer csak kicsapódik az ajtó és szalad a gyerekek, próbál menekülni. Rákiáltottam: "Állj meg, ne menj sehová, menj vissza oda, ahonnan kijöttél!" Szó szerint így mondtam. Visszament, és közben forgott a feje, de nem látott engem, mert a fa teljesen eltakart. A puska lent volt a lábamnál. Akkor aztán jöttek Alapi Laciéék és mentünk a robbanóanyagért. Amikor visszaértünk Pásztóra, szétszítottuk az anyagot. Nálam voltak a gyutacsok és a gyújtószinór, Geczko Pistánál meg a paxitos dobozok.

– Várták a pillanatot?
 – Vártuk, mert most már volt muníciónk.
 – A jelet a salgótarjáni sortűz adta meg?
 – Amíg élek, soha nem felejttem el ezt a napot! December 8-án is rendesen munkába mentem, és úgy 7-8 óra körül már jöttek a teherautók zászlókkal, gyalog is indultak az emberek. Itt jöttek el a MÁVAUT előtt. Kint voltunk, néztük őket, s valami olyasmit mondtak, hogy fogvatartanak három diákot a tarjáni rendőrségen, nem engedik ki őket, ezért lesz tüntetés. Hárman azonnal beültünk egy teherkocsiba, s elindultunk fölfelé. Már nehezen haladtunk, mert mozgolódtak az emberek. Előttünk közvetlenül látok egy orosz teherautót, másfél, két tonnás lehetett, kétoldalt ültek a katonák rajta és szedték elő a kézigránátokat, pakolták, osztogatták egymásközt. No, mondom, nézzetek csak oda, ezek készülnek valamire. Itt valami lesz.

Fölértünk a Rokkant-telepre, s a tempom fölül már gyönyörűen lehetett látni mindent. A megyetanács és a rendőrség között volt egy tér, az még nem volt beépítve. A kocsival nem tudtunk visszajönni, ezért én leszálltam és belekeveredtem a forgatagba, ott voltam az emberek között. Lent már állt egy harcokcsi a téren. Én a harcokcsizóknál voltam katona, s bár mint sofőr szolgáltam végig, ismertem a harcokcsinak minden részét. No, ezért is kerültem a közelébe. Nagyon érdekes – azóta is rengeteget gondolkodtam rajta –, hogy a katonák a harcokcsiból kijöttek. A rádiós bentmaradt, aki összeköttetésbe lehetett a központtal. A katonák kiültek a kocsik oldalára, a torony alá. Volt aki beszélt hozzájuk oroszul. Különböző orosz szavak

hangzottak el. Aztán egy adott pillanatban, mint a villám mentek befelé a tankba. Gondolom a rádiós kaphatott valamilyen parancsot. Ahogy beugráltak sorba, sejtetni kezdtem valamit. Próbáltam a harcokcsi elöl eljönni. Elég nehéz volt a mozgás, mert rengeteg ember volt, egymást kellett volna lökdösni, taposni. Elkezdtem a járda felé menni, ahol egymás mellett karnyújtásnyira álltak az oroszok.

–Érezte a veszélyt?

–Éreztem, és tudtam, hogy valami történni fog. Azért igyekeztem a járda felé, mert a rendőrség előtti részen, ha elszalad az ember, akkor eltűnik a katonák elöl. Lökdösődtem, próbáltam előre haladni, és egyszer csak egy recsenés, mint amikor egy gyűjtőzsinórnak a végét meggyújtják és a sercegés végighalad – csak azt láttam, hogy az orosz katonák, akik kezében le volt eresztve a fegyver, hirtelen fölrántják és már lőnek is. Nem jutottam sehová, mert azonnal leestem a járdaszegélynél. Fiatal voltam, fürgé, nem nagyon tudtak abban az időben megelőzni és bekúsztam a harcokcsi mellett egy autóbusz alá. Átesúsztam a másik oldalra, s úgy szaladtam el közvetlenül a rendőrség utáni első házhoz. Ott, ahogy beugrottam a kapu alá, volt egy oszlop. Rögtön a téglaoszlop mögé húzódtam, aztán kinéztem, s láttam, hogy az orosz katonák közül volt aki fölfelé, volt aki előre és volt aki a földre lőtt.

– Ez a kóp megmaradt?

– Igen. Három irányba lőttek az oroszok, ez biztos. Ki ki lelkiismerete szerint. Ha él még valaki azok közül, aki ezt látta, akkor ezt bizonyítani tudná. Az oszlop mögül, ahogy

kinéztem, rávillant a tekintetem a harcokcsira. A löveg csövét, az ágyúcsövet le-föl mozgatta. Ahogy följebb néztem, a légelhárító géppuska – ami a torony tetejében van – csöve elkezdett villogni. És a fejem fölött másfél méterre, nem is fölöttem, inkább úgy oldalt, egy három méteres szakaszon végighúzott a sorozat az épület falán. Ha az oszlopot éri, ahol vagyok, engem is elkaszál. A géppuska nyoma nagyon sokáig ottmaradt, amikor jóval később arra jártam, még mindig ott volt.

– Hány percig tartott ez a lövöldözés?

– Pillanatokig. Ahogy elhallgattak a fegyverek, visszamentem a térre, ami úgy nézett ki, mint amikor az ember kukoricával megszórja az utat. Csak itt most emberek feküdtek egymás hegyén-hátán, és nagy volt az ordítózás, kiabálás. Azt is láttam, ahogy menekültek, rohantak át a kisvasúti sínpáron, de még akkor is lőttek. Akkor már a tanács ablakából. Az üvegyár oldalán mentünk vissza az útra. Legalább öt embert elhúztam, segítettem biztonságos helyre, kapualjba vinni. Válogatnunk kellett, hogy ki él és ki halott, s aki élt és sebesült volt, azokat mentettük...

Közvetlenül a harcokcsinak a bal láncfalpa előtt feküdt egy gyerek. Most is előttem van, lódenkabát volt rajta, bal oldalán egy ruhából készült táska kapoccsal, amit a nyakába akasztott. Hanyatt feküdt. Alányúltam, felnyaláboltam, és elvittem annak az épületnek a folyosójára, ahová először menekültem. Amikor letettem, a fiú utánam szólott, hogy fordítsam oldalra. – Így jobb lesz neked? – kérdeztem és megfordítottam. És ekkor úgy megrettentem, úgy megirtóztam mindentől, mert én még olyat életemben nem

láttam. A fiúnak a hátából hiányzott egy rész. A golyó rettenetes roncsolást végzett. Ez borzalmas volt! Nem bírtam tovább. Nem segítettem már, visszamentem a telepre, átöltöztem, kiabáltak az emberek, hogy jöjjön mindenki, aki még utazni akar, mert indul egy utolsó vonat. Nem is tudom hogy kerültem haza Tarjánból Pásztóra. Most is azt mondom: nem 131 halott volt. Én a saját szememmel láttam... Láttam később a névsort és a gyereket kerestem.

– Tudta a nevét?

– Én azt nem kérdeztem. Semmit sem kérdeztem. Olvastam a névsort, de nem találtam ezt a 12 éves gyereket.

– Hazaért Pásztóra és mire gondolt?

– Hogy most biztosan összeszedik az embereket. Mert ahol lövöldözések voltak, ott mindenhol így történt. Összedugtuk a fejünket, s azt gondoltuk ki, hogy csak erre mehet a szerelvény, mert a kálkápolti vonalon biztosan nem mernek menni a hegyek közé és a szlovákok felé sem viszik a transzportot.

Egy híd jöhetett számításba, ez a vashíd a Kövecses-pataknál épült, a káposztásoknál. Így hívtuk azt a helyet, mert káposztaföldek voltak arrafelé. Hát ki is menjen? Ment Geczko Pista és Kiss Anti robbantani. Én adtam a gyutaesot, mondtam nekik, duplát tegyetek bele, hogy biztos legyen. Ha valamilyik nem exponál, legyen egy tartalék mellette: mindent duplán biztosítani, nehogy véletlenül ne sikerüljön! – Ott volt nálunk a sógorom, Miklós napra koccintottunk egyet, amikor este 7 óra felé hallottuk a robbanást. Na, mondtam magamban, most elment a híd...

– Másnap dolgozni ment?

– Igen. Megkerestem a főnököt, s mondtam neki, hogy kijönnék ide Pásztóra a kocsira dolgozni. Váltanám a Geczkót vagy mást, úgy is kell egy váltó és legalább itthon leszek. Úgy is volt. Kikerültem ide és telt múlt az idő. Geczkó Pistára közben ráállítottak egy embert, egy nyomozót. Mindenhová kísérte. Mi tagadás, Pista szerette a bort. Ez az ember mindenhová követte, beszélgettek, kérdeztette. Közben nekem tudomásomra jutott, hogy ez rendőr. Mondtam is Pistának, ne foglalkozz ezzel az emberrel. Tudod, hogy van, ha iszol, sokkal könnyebben megoldódik a nyelved. Ugyan, hagyd, ez egy jó gyerek, nem kell tartani semmitől – mondta.

No, mindegy, a rendőrségnek volt egy támpontja. Ezt az embert azért küldték Geczkóra, hogy biztosra menjenek. Pista valamikor, még levante korában, amikor a Bika-réten sielt, elesett, és a síbot megsértette a száját. Volt a szájánál egy forradás. Mint később kiderült, az éjjeliőr, ez a fiatal gyerek, amikor a robbanóanyagot hoztuk, azt meg tudta mondani, hogy az egyik ember forradásos arcú volt. És addig-addig piszkálgatták Geczkó Pistát, hogy valahol csak elszólhatott valamit...

– Lekapcsolták?

– Le. És akkor összeszedtek bennünket is, letartóztattak. Ez 1957 húsvét hétfőjén volt. Mentem volna tejet gyűjteni, és a barátom, akivel egy utcában laktunk, eljött értem. A kocsi alatt voltam éppen, a féket néztem, igazítottam rajta valamit. Anyámék házánál történt mindez, a Honvéd utcában. Megállt a barát. Mit csinálsz? – kérdezte. Igazítom a féket – válaszoltam. Ez úgy délután öt óra

felé lehetett, mert hét órakor mentünk összegyűjteni a tejet. Gyere ki a kocsi alól! – mondja. Várjál már – szólok ki – mindjárt kész vagyok. Ne csinálj semmit, gyere ki! Kimászok, fölállok, azt mondja: gyere velem. Mondom: hová? – Ne törődj velem! – Bemegyek és szólok anyámnak. – Ne menj sehová! – de akkor már kiabált. – Mi van veled? – kérdeztem, s látom, hogy a zsebéből felém merevedik a pisztoly. Nem engedett el sehová. Tudta, hogy bent van a puska és azért az mégsem pisztoly. Elmentünk a sarokig, majd följebb már várt egy fekete kocsi. Abban pedig géppisztolyosok ültek...

–Hová vitték? Tarjánba a rendőrségre?

–Nem, ide a pásztóira, és aztán megkaptam a magamét. Engem úgy összetörtek, hogy nem hallottam rendesen. Később, két hét múlva, amikor Pestre vittek, még akkor sem. Nem tudtam beszélni Geczkó Pistával, pedig egy zárkában voltunk, mert az ég világon semmit nem hallottam. Egyszerűen semmit. Kék és lila voltam, tele véraláfutással. Négyzögletes, fonott szíjjal vertek. Egyik az egyik oldalamat, a másik pribék a másikat. Volt egy heverő, arra lehúztak, hogy majd a hátamat is ütök-vágják. Aki legközelebb állt, annak megfogtam a lábát, ő átszállt az ágyon. No, akkor fölkapta a kályha mellől a piszkavasat. Ez egy huszas vas volt, azzal adott még. Nem nézett az semmit, amikor rügött, akkor sem nézte, hogy hová talál. Ezekkel az emberekkel szerettem volna később beszélgetni. Szembenézni velük...

– Mikor kerültek Budapestre?

– Két hétig voltunk a megyében. Tarjánban már nem bántottak, a Gyorskocsi utcá-

ban sem. Nagyon gyorsan ment minden...

– Mikor kezdődött a tárgyalás?

– Április végén, a Gyorskocsi utcában ült össze a rögtönítélő katonai bíróság. Statárium volt.

– Zártkörű tárgyalás folyt?

– Nem. Ott voltak a hozzátartozók és hát a kirendelt ügyvédek. Tanúnak megidéztek a pályamestert is.

A bíró a szájába akarta adni a terhelő mondatot, és az sikerült is neki, mármint azt, hogy jöhetett-e vonat akkor. – Nem, nem jött, mert nem jöhetett vonat. – Szóltak, hogy ne jöjjön vonat? – kérdezte a bíró. – Nem, nem szóltak – mondta a pályamester. – Na, mégiscsak, gondolkodjék, ha mégis, véletlenül jön egy vonat? Erre mondta a pályamester: valóban, lehetséges, hogy mégis jön... Csak ennyi kellett a bírónak, és már meg is volt a válasz: Igen! És akkor többszáz halott marad ott a hídnál.

Ez egy nagyon aljas dolog volt. Mert később én megtudtam, amikor már kivégezték Geczó Pistát, hogy ő maga bement az őrházhoz és megmondta, hogy fölrobbantották a hidat, vonat ne jöjjön semerről. Állítsák le! Ezt a szüleitől tudtam meg, akiknek elmondott mindent.

– Ki volt a bíró?

– Nem emlékszem, én is szeretném tudni. Nem láttam az eredeti vádiratot, a bírói végzést sem. Hanem aztán, ahogy folytak a tanúkihallgatások, rám is sor került. Behívták a kőbánya örét, és megkérdezték, hogyan történt a robbanóanyag elhozatala. Mondja: – hát úgy, hogy ráfogták a puskát. Ekkor fölugrottam. – Nem is látott engem, nem fog-

tam rá a puskát, mert a fa mögött voltam. Azt mondja a bíró: üljön le! Újra kezdi a tanú, az ő, s megint csak azt mondja, hogy én ráfogtam a puskát. Megint felugrottam. A bíró megint helyreparancsolt, és azt mondta: – üljön le, ráfogta, nem fogta, mindegy! Kész. Ennyi volt. Később gondoltam, talán ez a felugrás menthetett meg a kötélről.

– Mikor volt az ítélethirdetés?

– Május 6-án, amikor négyünket halálra ítélték, Kelemen Karcsi 15 évet kapott. Itt már nem voltak hozzátartozók. Hátranéztem, ahol a székek voltak, ott mind csak rendőrök ültek.

– Kegyelmet kértek...

– Igen. A bíróság átalakult kegyelmi tanácsá. Visszamentek tanácskozni, s azonnal jöttek, kihirdették: Geczó és Alapi kérelmét elutasították, a miénket pedig továbbították az Elnöki Tanács elnökének. Tehát nálunk is maradt a halálos ítélet.

– Hová kerültek?

– Minket elvittek még aznap a gyűjtőbe, a kisfogházba a halálra ítélték közé. Anti került a 16-os, én a 17-es zárkába. Másnap – mint ezt később megtudtuk – Geczót és Alapit fölakasztották.

Az egész életem többször a legapróbb részletekig lepergett előttem ebben a két méter széles, négy méter hosszú cellában. Ott bent az volt a szokás, hogy amikor akasztanak, akkor később ébresztettek bennünket, 7 óra után. Máskor rendszeren 6 órakor. Ezt mindig tudtuk. Az ember nagyon érdekes lény. Olyan lesz a börtönben, mint egy computer. Amit más nem hall, azt ő hallja. Szinte tudtuk, hogy mikor jár az ő, pedig mamusz

volt a lábán. Tudtuk, éreztük, mikor áll az ajtó előtt. Rettenetesen kifinomul az ember hallóérzéke. Tudtam, elképzeltem azt is, milyen magas. Hallottuk a kiabálásokat a nevetket. Amikor meghallottam Kiss Anti nevét, azt gondoltam, neked Anti véged van. Visznek. Ez délután volt, és mindig délután szedték össze és kísérték a siralomházba azokat, akiket másnap hajnalban kivégeztek. – Anti, neked véged van! – mondtam magamban. Pedig nem oda, hanem a dolgozó osztályra vittek. Oda került. Ő meg úgy gondolta – mint később mesélte –, hogy nekem van végem, mert ottmaradtam a halálra ítélték között.

Szörnyű volt ott a gyomorkorgás. Olyan éhesek voltunk, hogy azt nem tudom elmondani. Mai napig eszembe jut, a halálra ítéltet hogyan lehet ennyire éheztetni. Az a kis kávé, amit reggel adtak, az semmi volt. Hat óra felé felvágta egy kétkilós kenyeret. Azért, hogy valamit érezzünk magunkban. Elrejtettük a kenyeret. Reggel óta az ágynál volt eldugva. És tudta az ember, hogy hol van és közben korog a gyomor és állandóan járkal, hogy azzal is fájadjon és nem meri megenni. Amikor aztán délben mindent egyszerre megettünk, félórára elállt a gyomorkorgás, aztán újra kezdődött. És akkor is elállt, amikor elaludt az ember. Vagy talán mégsem, csak nem hallottuk...

– Kikkel volt egy zárkában?

– Ebbe a 17-es zárkába hozták be *Bencsik Jenőt* a Corvin közből. Egyszemű, egykarú gyerek volt. Az ostrom alatt rájuk szakadt a pince, ott maradt a fiúnak a karja a betongerenda alatt. Őt is halálra ítélték. A bátyját, amikor elfogták, ott a Corvin köz-

ben, a helyszínen lőtték agyon az utcán. Falhoz állították és agyonlőtték! Utána jött *Nagy Lajos Gyula* Kecskemétről. Aztán a "mecseki láthatatlan": talán *Szabó István* volt a neve? Már nem emlékszem. Utána *Földes Gábor* Gyórból. Mindent elmesélt. Mellőlem akasztották föl. Ott volt *Lapsánszki Pista* a miskolciak közül, a Gáti ügyből. A Gáti ügyet is ismerem. Elbeszélte ő is mindent... Persze csak amit fölfogott az ember, mert ott el volt foglalva saját nyomorúságával. Hárman éltük túl a zárkából az akasztófát. *Bencsik Jenő*, a pesti Corvin közű gyerek, *Lapsánszki Pista* Miskolcra, és én *Tóth Miklós* a pásztói.

Földes Gabi, a színész-rendező, a "mecseki láthatatlant" és *Nagy Lajos Gyulát* föl akasztották. Ebben a 17-es zárkában lehúztam 77 napot! Két és fél hónapot voltam ott úgy, hogy egy szót nem szóltak hozzám, hogy kegyelmet kapok, vagy visznek a siralomházba.

– Kitől tudta meg, hogy kegyelmet kapott?

– Egy beszélő alkalmával a nővéremtől. A beszélő már járt nekünk, hisz úgy kellett volna kezelni minket, mint a szabad osztályon lévő embereket. A nővérem mondta, hogy kegyelmet kaptatok, mert Pásztóra már megjött az értesítés. Nekem régen ki kellett volna kerülnön innen, de még mindig a halálraítéltek zárkájában tartottak.

– Mire változtatták meg a büntetést?

– Tizenöt évre, ebből hat évet töltöttem le, s amnesztiával szabadultam 1963-ban. Volt, hogy Vácra vittek, aztán visszajöttünk, s megint Vácra. Két helyen töltöttem le az

időt, fele-fele arányban. Odabent bizonyos dolgok kialakultak, mikor már dolgoztunk. Rájöttek az örök is, hogy nem vagyunk gyilkosok.

– Milyen érzés volt újra szabadnak lenni?

– Különös. A régi házunkba jöttem vissza, oda, ahonnan elvittek. A második napon kijövök a házból, kinézek az utcára, látok egy rendőrt. Kimentem a kertbe, nyestem a fákat, április volt, jó levegő, sütött a nap. Kinézek megint. Látom újra a rendőrt. Akkor kapcsoltam, hogy nagyon nagy ember lehetek, mert engem őrizni kell. Mosolyogtam magamban. Később megtudtam, azt terjesztették: azért őriznek bennünket, hogy felháborodásukban nehoogy megverjenek a pásztói emberek. Édes istenem! Hogyan születhetett azokban a rossz fejekben ilyen ostoba gondolat?

Nem érdekelt a rendőr. Megszoktam odabent, hogy őriznek. Aztán abbamaradt a strázsálás...

– Hol kapott munkát?

– Amikor kijöttünk a börtönből, akkor útbaigazításul elmondták, hogy maguk most kimennek a szabad életbe, magukat kötelesek visszavenni oda, ahonnan bejöttek. No, gondoltam az úgyse lesz így. Mentem a MÁVAUT-hoz, a személyzetishez, elkísért az asszony is. Mondom ki vagyok, honnan jövök. Meresztli a szemét, mert még kértem is, én szabtam a feltételeket, hogy ha lehetne, szívesen dolgoznék itt Pásztón, az állomásnál, a MÁVAUT műhelyben. Tarján már nem ér

dekelt. Azt mondja a személyzetis: jöjjön ekkor meg ekkor és akkor én már tudtam, hogy ide soha többé be nem teszem a lábam.

Elmentem a téglagyárba, ott egy évig a földet vágtam, aztán bekerültem a műhelybe. Nyolc évig dolgoztam ott Kisterenyén, azután hazajöttem Pásztóra a RIOLEX-be, innen a kórházhoz kerültem, ahonnan csoportvezetőként mentem nyugdíjba.

– Hogyan él, hogyan telnek napjai?

– Negyven évre kaptam meg a nyugdíjat – két évet “lehúztak” –, 12 ezer forintot. Elég sokat dolgozom, sokmindenhez értek, most állatokat tartok. Van egy kis gyümölcsösöm is. Feleséggel örülünk, amikor összejön a család. Legidősebb fiam Miklós vállalkozó, neki két fia van, Tibornak a középső fiúnak is két gyermeke, a legkisebb Gyuri, két éve nősült.

Én eddig még semmiféle kárpótlást nem kaptam. Van egy igazolásom a Budapesti Katonai Bíróságtól, hogy az ítéletet semminek kell tekinteni. Tavaly Göncz Árpád elnök úr nekem is 1956-os emlékérmét és díszoklevelet adományozott. Itt láthatja a falon. Hadd olvassam fel: *“A magyar nemzet sorsát és történelmét meghatározó dicsőséges forradalomban tanúsított példamutató helyetállásáért.”* A kitüntetést és az oklevelet Pásztón a polgármester Dobrovoczky István adta át. Engem a pártok nem érdekelnak, az emberek cselekedetei igen. Annyit szenvedtem, hogy ezért nem lehet megbocsájtani. Azért sem, amit az országgal tettek...

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

**Prepared by Publisher Mikszáth.
Chief editor: József Pál
Chief publisher: Dr. János Németh
Adress of editorial office:
H-3100 Salgótarján, Pf:270.
Tel: (32) 14-367, 11-760**

“Összefogással az erőszak ellen”

Nógrád Megye Közgyűlése
75/1992.(XI.19.) határozatában foglaltak szerint a Nógrád Megyei Pedagógiai Intézet pályázatot hirdet a megye pedagógusai és humán érdeklődésű szakemberek, szakmai teamjei részére.

A pályázat célja:

Az ifjúság körében napjainkban felerősödő szélsőséges nézetek, erőszakos, durva magatartásminták visszaszorítása.

A pályázó(k) feladata:

A fenti cél elérését segítő, a különböző életkori szakaszokban, a közoktatás különböző szinterein sikeresen alkalmazható pedagógiai programok – és megvalósításuk metodikájának – kidolgozása.

A pályázat feltételei:

Terjedelme és műfaja kötetlen. A pályázatokat 2 gépelt példányban, jelígelesen (az adatokat jelígeivel ellátott zárt borítékban csatolva) a Nógrád Megyei Pedagógiai Intézet címére kell beküldeni (3101 Salgótarján, P.f.: 175).

A pályázat jelmondatát kérjük a borítékon feltüntetni!

Beküldési határidő:

1993. augusztus 25.

A pályázat díjazása:

*Nógrád Megye Közgyűlése
a zsűri döntése alapján*

1 db I. díjat (20.000 Ft)

2 db II. díjat (15-15.000 Ft)

3 db III. díjat (10-10.000 Ft) ad ki.

Eredményhirdetés: 1993. október 15-ig.

Salgótarján 1993. 02. 23.

“Ifjúság az erőszak ellen”

Nógrád Megye Közgyűlése
75/1992.(XI.19.) határozatában foglaltak szerint a Nógrád Megyei Pedagógiai Intézet pályázatot hirdet a megye tanulóifjúsága részére.

A pályázat célja:

Az ifjúság körében kerüljön elfogadásra a napjainkban felerősödő, szélsőséges nézetek, erőszakos, durva, negatív magatartásminták elutasítása, ill. az ellenük való cselekvő fellépés vállalása.

A pályázó(k) feladata:

A fenti cél szellemét kifejező, irodalmi jellegű alkotás (vers, próza, diákszínjátzó körök által előadható mű), rendezvényforgatókönyv, szabadidős programtervezet, jelen helyzetet feltáró szociográfia, riport, video-film, stb... készítése.

A pályázat feltételei:

A pályázatokat 2 példányban, jelígelesen (a személyi adatokat jelígeivel ellátott zárt borítékban mellékelve) a Nógrád Megyei Pedagógiai Intézet címére (3101 Salgótarján, P.f.: 175) kell beküldeni. A pályázat jelmondatát kérjük a borítékon feltüntetni!

Beküldési határidő:

1993. augusztus 25.

A pályázat díjazása:

*Nógrád Megye Közgyűlése
a zsűri döntése alapján*

5 db I. díjat (5-5.000 Ft)

10 db II. díjat (4-4.000 Ft)

15 db III. díjat (3-3.000 Ft) ad ki.

Eredményhirdetés: 1993. október 15-ig.

BIHARY LAJOS

igazgató

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Nógrád Megye Közgyűlése, valamint a PALÓCFÖLD közéleti, irodalmi, művészeti folyóirat szerkesztősége 1993. évre országosan meghirdeti a hagyományos MADÁCH IMRE IRODALMI PÁLYÁZATOT

A pályázatra olyan eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott művekkel lehet nevezni, amelyek elmélyült szakmai igénnyel mutatják be valóságunk közérdekűen időszerű kérdéseit, illetőleg amelyek Madách Imre korára, életére, életművére, annak utóéletére vonatkozó új gondolatanyagot, adalékot tartalmaznak.

A jelígs pályamunkákat három gépelt példányban 1992. december 1-ig lehet benyújtani a Palócföld Szerkesztőség címére (3100. Salgótarján, Rákóczi út 192. Postafiók: 270.).

Kérjük, hogy lezárt, külön borítékban mellékeljük a jelíge feloldását.

PÁLYADÍJAK:

1. Szociográfia, irodalmi riport, esszé, tanulmány kategóriában

I. díj: 50 000 Ft

II. díj: 30 000 Ft

III. díj 20 000 Ft

2. Versek, szépprózai művek kategóriájában

I. díj: 50 000 Ft

II. díj: 30 000 Ft

III. díj: 20 000 Ft

Balassagyarmat város különdíja

Salgótarján város különdíja

Eredményhirdetésre 1994 januárjában, a hagyományos Madách-ünnepség keretében kerül sor, amelyre a díjnyertes szerzőket külön értesítéssel hívjuk meg.

A díjazott művek első közlésének jogát a Palócföld folyóirat magának fenntartja.

(Csak a szakzsűri által közlésre javasolt kéziratok sorsáért vállalunk felelősséget.)

A Madách-pályázat eredményhirdetését a folyóirat február számában tesszük közzé.

NÓGRÁD MEGYE KÖZGYŰLÉSE
PALÓCFÖLD SZERKESZTŐSÉGE

palócföld

50 Ft

1993 -05- 17